

Чорний Красень

Анна Сьюелл

Анна СЮЕЛ

ЧОРНИЙ КРАСЕНЬ

Переклад Анатолія Сагана

Із найтеплішими почуттями присвячую цю книгу моїй дорогій,
обожнюваній Матусі, котра не тільки пером, а й життям служила людському
благу

ЧАСТИНА I

Розділ 1

Мій перший дім

Велика чудова галявина зі ставком була найпершим місцем, яке я добре пам'ятаю. На березі ставка, схилившись над його прозорим плесом, росло кілька тінявих дерев, а на тому кінці ставка, де було глибоко, ріс очерет і біліло латаття. За огорожею з одного боку простягалася рілля, а з іншого, за хвірткою, край дороги виднівся будинок нашого господаря. На пагорбі галявини ріс хвойний лісок, а в пониззі, де жебонів потік, галявина круто обривалася вниз.

Коли я був малим лошам і не міг ще їсти трави, то харчувався материним молоком. Удень я, мов спутаний, тинявся коло матері, а вночі, коли ми влягалися спати, тісно тулився до неї. Спекотні дні ми зазвичай проводили біля ставка, у затінку дерев, а від холоднечі нас рятував затишний утеплений хлів, що стояв під ліском.

Щойно я підріс і зміг пастися, моя мати стала ходити на роботу; тепер вона вдень працювала, а ввечері поверталася в загін.

Крім мене, на галявині було ще шестеро лошат. Усі — старші за мене, деякі вже майже дорослі. Ми басували по галявині, гралися та всіляко розважалися, а ще полюбляли зібратися табунцем і скакати, скакати, скакати — допоки вистачить сил. Бувало, що й до грубощів доходило: захопившись іграми, лошата вже не просто басували, а кусалися, хвицалися.

Одного дня, коли ми занадто розбрикалися, мати заіржала, підкликаючи мене до себе, і, коли я підійшов, сказала:

— Я б хотіла, щоб ти уважно вислухав те, що зараз скажу. Лошата, які тут живуть, — дуже гарні лошата, але вони діти запряжних коней. Скажи, чи може робочий кінь навчити гарних манер своїх дітей? Ти ж кінь породистий, родовитий, ім'я твого батька в цій околиці у всіх на вустах, а дідусь два роки брав призи на кінних перегонах у Ньюмаркеті.[1] Твоя бабуся була найспокійнішою з усіх коней, яких мені доводилося знати, та, зрештою, і мені не закинеш, що я когось кусала або хвицала. Відтак я дуже

хочу вірити, що й з тебе виросте спокійний, добропорядний кінь, який не вчитиметься на поганих прикладах, на совість працюватиме, ходитиме гарним кроком і ніколи — навіть граючись! — не стане кусатися чи брикатися!

І я на все життя запам'ятав цю мамину пораду. Я чудово розумів, що мати вже немолода, але надзвичайно мудра, і наш господар дуже її цінував. Звали мою матір Дюшес, що означає "герцогиня", але господар часто називав її Пет.[2]

Наш господар був доброю і порядною людиною. У нього ми росли ситі й доглянуті, і він ніколи не шкодував для нас добрих слів. Зі своїми малими дітьми і з нами, кіньми, він розмовляв з однаковою теплотою. Він страх як подобався нам усім, а мати любила його до нестями.

Коли вона бачила його біля хвіртки, з її грудей виривалося радісне гиготання, і вона підбігала до нього. Господар пестив її, гладив і запитував:

— Ну, старенька Пет, як поживає твій малий Чорниш? (Я був чорної, аж смоляної, масті, і господар прозвав мене Чорнишем).

Поцікавившись моїм здоров'ям, господар пригощав мене пресмачним окрайцем хліба. Часом приносив морквину для моєї матері. Коли він з'являвся перед нами, до нього збігалися всі коні, але, мені здається, нас він виділяв найбільше. У ярмаркові дні він запрягав мою матір у бідарку,[3] і вона везла його до міста.

Іноді до нас на галявину забрідав хлопчисько-наймит Дік, який любив поласувати ведмежиною.[4] Досхочу наївшись ягід, він починав розважатися з лошатами, щоправда, на свій лад: ганяв їх по галявині, жбурляв у них каміння й паліччя. Ми не дуже зважали на цього бешкетника, бо завжди могли відбігти на безпечну відстань. Та час до часу дехто потерпав від каменя, а це боляче.

Якось Дік знову вирішив "розважитися" і навіть не підозрював, що наш господар стоїть на сусідньому полі й уважно спостерігає, що діється в загоні. Аж ось він спритно перестрибнув через огорожу, схопив бешкетника за руку і так заїхав йому у вухо, що той аж басом заревів від болю й несподіванки. Ми ж, угледівши господаря, підбігли ближче, аби побачити, що сталося.

— Ах ти ж негіднику!.. — гримав він на хлопчиська. — Мерзотник та й годі!.. Ганяти, і кого — лошат!.. Це вже не перший раз, ба, навіть не другий, але точно останній. Ось... Забирай свої гроші — і марш додому. Щоб більше на моїй фермі й духом твоїм не пахло.

Після тієї пригоди, ми й справді більше не бачили Діка. А старий Данієль, котрий доглядав за кіньми, був такий самий добряк, як і господар, тож наше життя минало щасливо й безхмарно.

Розділ 2

Полювання

Я не мав ще й двох років, як сталася одна подія, що назавжди закарбувалася в моїй пам'яті. Це було напровесні. Уночі хапали приморозки, і ліси та луки вкривав легкий серпанок. Я разом з іншими лошатами саме пасся в низовині, аж раптом здалеку

долинув шум, наче собаче гавкання. Найстарший серед нас підвів голову, повів вухами і сказав:

— Гончаки!

І весь наш табунець, як за командою, метнувся на узгірок, де за огорожею відкривався краєвид на сусідні поля. Неподалік паслися моя мати і старий верховий кінь нашого господаря. Вони вже, схоже, знали, що означає цей шум.

— Собаки женуть зайця, — пояснила мати. — Якщо вони бігтимуть сюди, то ти побачиш, що таке полювання.

Минуло трохи часу — і ми угледіли гончаків. Вони неслися по озимині, яка сусідила з нашим загonom. Я ще зроду не чув, аби собаки видавали такі звуки. То був не гавкіт, не виття, не вищання, а якесь неймовірно напружене "йо! йо-о-о! йо-о-о!". За псами, немилосердно женучи коней, летіло кілька верхових мисливців. Дорослі тварини в загоні збуджено зафоркали, не зводячи з погоні жадібних поглядів, а нас, юних підростків, охопило нестримне бажання негайно, просто зараз, приєднатися до мисливських коней. Кавалькада[5] вихором промайнула попри нас і зникла з очей у низовині, де, мабуть, зупинилася, бо гавкіт раптом урвався, і гончаки закрутилися на місці, щось винюючи на землі.

— Слід загубили, — пояснив старий кінь. — Може, зайцеві пощастить утекти.

— Якому зайцеві? — здивувався я.

— Комусь із тих зайців, які живуть он у тому лісі, а котрому саме, то вже не мені знати! Та псам і людям байдуже, який це заєць, їм головне — аби заєць.

Невдовзі знову долинуло собаче "йокання": тепер гончаки щодуху мчали просто на нашу галявину, до огорожі, за якою круто обривалася земля і дзюрчав потік.

— А зараз ми побачимо зайця, — попередила мати, і щойно вона це сказала, як справді вибіг наляканий до смерті заєць, блискавкою промайнув попри нас та кинувся до лісу. Пси, переслідуючи здобич, домчали до краю галявини, перестрибнули через потік та стрімко понеслися по полю. За ними, намагаючись не відставати, летіли вершники, і їхні коні хвацько перестрибували огорожу, пролітали над урвищем і приземлялися уже на тому боці потоку. Заєць метнувся крізь чагарі, сподіваючись проскочити, та зарості виявилися надто густими. Він умить розвернувся, шукаючи обходу, але було занадто пізно, і пси з несамовитим лементом накрили свою здобич. Заєць пронизливо завищав — і за мить його не стало. До псів, розмахуючи батогом, підскакав мисливець, і, якби він їх не розігнав, від зайця не залишилося б і мокрого місця. Відігнавши собак, він ухопив за задні лапи розтерзану, закривавлену здобич, підняв її над собою, а його супутники радо загомоніли.

Я був настільки вражений сценою полювання, що навіть не одразу звернув увагу на трагедію, що сталася біля потоку: двоє коней, перестрибуючи огорожу, спіткнулися і впали разом із вершниками. Тепер один із них борсався в потоці, а другий, вороний, із болісним іржанням качався по землі. Вершник першого коня, увесь брудний від голови до п'ят, видерся на берег, а вершник другого лежав на землі й не рухався.

— От і доскакався, — промовила мати.

— Так йому й треба! — мовив хтось із лошат.

Я погодився з ним, але мати була іншої думки.

— Ні, ні, — заперечила вона, — не можна так казати. Щоправда, я не перший день живу на світі, чула і бачила всяке, але досі не розумію, чому люди так люблять цю розвагу. Той часом уб'ється, той потовчеться, я вже не кажу про скалічених коней чи знищені посіви. От на які жертви йдуть люди, намагаючись уполювати одного-єдиного зайця, лисицю чи оленя. А щоб добути їх, не конче так ризикувати головою! Та де нам, коням, збагнути людські примхи.

Поки мати це говорила, ми стояли і спостерігали за людьми. Вершники з'юрмилися навколо молодика, що розпластався на землі, але найпершим поспішив до нього наш господар. Коли він спробував підняти юнака з землі, голова хлопця відкинулася назад, а руки безвладно звисли. Вигляд у людей був дуже й дуже стурбований. Ніхто вже не шумів і не галасував, навіть пси припинили, наче зрозуміли, що сталося щось непоправне. Нещасного вершника занесли до хазяйського будинку, а незабаром я дізнався, що це був єдиний син тутешнього сквайра[6]: високий вродливий юнак, справжня гордість родини.

Хтось побіг за лікарем, когось послали до сквайра Гордона сповістити про лихо, яке спіткало його сина. Прийшов ветеринарний лікар Бонд, ретельно оглянув коня, що бився на землі, і похитав головою: тварина зламала ногу. Тоді якийсь чоловік побіг до хазяйського дому і повернувся з рушницею. Гримнув оглушливий постріл, кінь страшно заіржав — і все скінчилося. Більше він не ворухнувся.

Мати дуже болісно переживала цю трагедію. Вона пояснила мені, що знала того коня багато років, сказала, що його звали Роб-Рой,[7] і ще розповіла, що це був чудовий скакун із напрочуд спокійною вдачею. Надалі вона уникала того місця, де сталася ця жахлива трагедія.

Через кілька днів ми почули, як у місцевій церкві б'є поховальний дзвін: довго, удар за ударом. А невдовзі на дорозі з'явився дивний екіпаж — довгий, чорного кольору, запряжений чорними кіньми. За першим екіпажем їхав другий, потім третій, четвертий, і всі — як один — чорні. Під поховальний передзвін, який не вщухав ні на мить, молодого Гордона повезли на цвинтар за церквою, де і поховали. Для нього верхова їзда закінчилася назавжди. А куди поділи Роб-Роя, я так і не дізнався. Он скільки всього може трапитися через якогось зайця.

Розділ 3

Об'їжджування

Я день у день кращав, і моя блискуча шкіра ставала ще більше лискучою та гладенькою на дотик. Я весь був чорний, лише одну ногу мав білу, а ще біла зірка на лобі. Люди говорили, що я — справжній красень. Господар планував дотримати мене до чотирьох років, а вже тоді шукати покупця. Він любив повторювати, що хлопчиська не повинні працювати нарівні з дорослими чоловіками, а лошаки[8] — працювати, поки не стануть дорослими.

Коли ж мені виповнилося чотири роки, до нас, щоб поглянути на мене, приїхав

сквайр Гордон. Він ретельно вивчав мої очі, зуби, ноги, а потім зажадав, щоб я в його присутності пройшовся спершу ступою,[9] потім — клусом,[10] а насамкінець — чвалом.[11] Схоже, я справив на містера Гордона гарне враження.

— Після об'їжджування це буде першокласний кінь, — заявив він.

Господар запевнив, що він особисто займеться моїм об'їжджуванням, оскільки не хоче, щоб я чогось боявся чи зазнав якихось прикрощів, і, не гаючи часу, наступного ж дня взявся до справи.

Не кожен знає, що таке об'їжджування, і тому я коротенько його опишу. Об'їжджувати коня означає привчати його до сідла й упряжі, але не тільки. Кінь має навчитися возити вершника — чи то дорослий чоловік, чи жінка, чи дитина, — а також слухатися повода і стримувати свій норов. На нього також чекає "знайомство" з хомутом та шлеями, і він має навчитися стояти спокійно, коли їх на нього одягатимуть. Але й це ще не все. Кінь має вміти ходити в запрягу, стояти спокійно, коли його впрягають в екіпаж чи у віз і він уже від нього ні на крок. Якщо візник захоче, щоб кінь їхав швидше, кінь має йти швидше, а захоче, щоб їхав повільніше, кінь має сповільнити крок. Кінь у жодному разі не повинний сахатися (хай би що він побачив!), лигатися з іншими кіньми, кусатися, брикатися і все таке. Одне слово, коли він у запрягу, для нього не існує інших бажань, окрім бажань візника, навіть якби доводилося падати з ніг від втоми чи голоду. Та найбільша незручність така: коли на тобі упряж, ти вже не маєш права ані радісно гарцювати, ані прилягти у разі втоми. Отож, як бачите, об'їжджування — справа дуже серйозна.

Тому й не дивно, що минуло чимало часу, перш ніж я звик до повода і недоуздка[12] та навчився спокійно ходити полями й луками, відчуваючи руку господаря. Після того на мене чекало "знайомство" з вудилами[13] і вуздечкою[14]. Господар, як завжди, дав мені вівса, а потім, промовляючи ласкаві слова, таки вставив мені в зуби вудила і накинув вуздечку. Відчуття, скажу відверто, не з приємних! Той, хто ніколи не куштував вудил, навіть уявити не може, яка це гидота. Чималий холодний сталевий стрижень, із чоловічий палець завтовшки, запихають тобі до рота, вставляють між зубами над язиком, а до його кінців, що виступають із кутиків рота, прикріплюють сирицеві[15] стрічки, якими оперізують твою голову, ніс, підборіддя та шию. Виплюнути ці стрижні немає жодної змоги. Відчуття — найогидніше! Принаймні, так я думав. Проте я знав, що матері, коли вона кудись виїжджає, надягають вудила, і всі дорослі коні також їх носять, то ж господар ласкою, вівсом і добрим словом урешті-решт зумів привчити мене і до вуздечки, і до вудил.

Потім я "знайомився" із сідлом, та це уже не вартувало й половини пережитого. Поки старий Данієль тримав мене за повід, господар лагідно поклав сідло мені на спину. Далі, пестячи мене і безперервно розмовляючи зі мною, він оперезав мій живіт попругою[16] і застібнув її. Тоді мені дали вівса і трохи поводили. Так тривало день у день, допоки я сам чекав вівса й сідла. А якось уранці господар сів мені на спину, і я, відчуваючи його руку, пройшовся колом по м'якій луговій траві. Що й казати, дивне було відчуття, але, зізнаюся, я пишався з того, що везу господаря. Отак він щодня

потрохи на мені катався, і скоро я до цього при звичаївся.

Наступна прикрість, яка чекала на мене, — кування. Господар повів мене до кузні, щоб з'ясувати, чи здорові мої копита і чи я, бува, чогось не боюся. Коваль узяв мою ногу, підняв її і став зачищати копито. Отак ногу за ногою він зачистив усі чотири копита. Ані трохи не боліло, і, поки він тримав одну ногу, я спокійно стояв на трьох інших. Скінчивши зачищення, він узяв чотири сталеві підкови і, знову підіймаючи ноги по одній, став прибивати підкови вухналями[17] просто до копит. Тепер я був неначе взутий. Від незвички підковані ноги видавалися мені чужими й важкими, але минуло трохи часу, і від цього неприємного відчуття не залишилося і сліду.

Звикання до збруї тривало, але звикати довелося і ще до дечого! По-перше, важкий твердий хомут, який надягають просто на шию. По-друге, вуздечка з великими боковими пластинками навпроти очей; ті пластинки звуться шорами. Знаєте, є таке слово "зашорений", що означає "обмежений", і то, скажу вам, чиста правда, бо, коли на тобі шори, ти не бачиш ні того, що праворуч, ні того, що ліворуч, а бачиш тільки те, що прямо. Після шор мене "познайомили" з невеличким сидельцем, від якого відходила осоружна тверда стрічка, яку просували мені попід хвіст. Ця стрічка називалася підхвістям.[18] Як я ненавидів оте підхвістя! Щоб надягти його на мене, мій довгий хвіст скручували жмутом і пропихали в отвір між стрічками, і було це чи не гірше за вудила. Ніщо не викликало у мене такого жагучого бажання хвицнути ногами, як оте осоружне підхвістя, проте чи міг я вдарити такого доброго господаря, як наш! Та звук я й до підхвістя, і у належний час не гірше за матір виконував свою роботу.

Не можу не згадати ще одного моменту у моєму вишколі, за який я завжди відчував велику вдячність. Господар відіслав мене на декілька тижнів до свого сусіда-фермера. Той фермер мав галявину, повз яку проходила залізниця, і на тій галявині паслися невеличка череда корів та ще трохи овець, і я цілих два тижні пробув разом з ними.

Довіку не забуду першого потяга, якого там побачив. Я мирно пасся біля частоколу, що відгороджував галявину від залізниці, аж раптом здалеку долинув якийсь дивний звук. Ледве я збагнув, що й до чого, як повз нас на шаленій швидкості, брязкаючи та огортаючи все димом, велетенською чорною гусінню пролетів довжелезний потяг. Не встиг я й дух перевести, як він проминув галявину і помчав собі далі. Я метнувся в інший кінець галявини і якийсь час стояв там, форкаючи з подиву й страху. За день повз ту галявину пройшло чимало інших потягів, щоправда, вже на меншій швидкості. Іноді, під'їжджаючи до зупинки, потяги жахливо вищали й рипіли. Спершу мене це несамовито лякало, корови ж паслися, мов нічого не сталося. А коли та страхітлива потвора мчала попри них, вони на хвилю відривалися від трави — і знову поверталися до їжі.

Перші кілька днів я не міг спокійно пастися. Та щойно збагнув, що ця велика потвора ніколи не заходить на поле, не кажучи вже про якусь шкоду, то я й собі перестав на неї зважати і дуже скоро, коли повз нас мчав потяг, звертав на нього не більше уваги, ніж корови чи вівці.

Відтоді я не раз бачив, як сахаються коні, налякані від одного лиш вигляду чи звуку

паротяга, і щоразу зі щирою вдячністю згадую дбайливого господаря, бо саме завдяки йому я на залізничній станції полохаюся не більше, ніж у своєму стійлі.

Тож якщо хтось захоче гарно об'їздити молодого коня, хай повчиться у мого господаря.

Мене часто запрягали в парі з матір'ю, бо вона мала гарну ходу, і я міг у неї повчитися. Мати за кожної нагоди повторювала: що сильніше я годитиму людям, то краще вони будуть ставитися до мене, а по-справжньому розумний кінь не забуває цього ні на мить.

— Але, — додавала вона, — людей на світі дуже багато, і всі вони різні. Є серед них гарні, дбайливі, такі, як наш господар, і служити таким — це честь для будь-якого коня. А бувають люди злі, жорстокі, яким не можна довірити не те що коня, а й собаки. Крім злих, у світі доволі людей дурних, марнославною чи й просто недбайливих, котрим до всього байдуже. От вони — найбільше лихо для коней, а все через те, що їм просто бракує здорового глузду. Вони не шкодять нам навмисно, ні, але коням від того не легше. Я сподіваюся, що ти потрапиш до хорошого господаря, та хто напевне скаже, де ти зможеш опинитися і кому доведеться служити. Тут, хоч-не-хоч, мусиш покладатися на свій жереб. Та хай там як, а я кажу: хоч би де ти був, залишайся старанним конем, і нехай ніщо не заплямує твого доброго імені.

Розділ 4

Маєток Біртвік-парк

Увесь цей час я зазвичай стояв у стайні, і мене щодня начищали так, що моя шкіра вилискувала, наче воронове крило. А на початку травня прибув посланець від сквайра Гордона і забрав мене до його маєтку.

— Прощай, Чорнишу, — сказав мені наостанок господар. — Будь гарним конем, не осором мене.

Я не міг відповісти тим самим "прощай", відтак просто тицьнув ніс йому в руку, а він лагідно потермосив мене за гриву. Так я покинув дім, де виріс.

А тепер, оскільки я декілька років прожив у сквайра Гордона, то, мабуть, варто розповісти про його маєток.

Біртвік-парк (так називався маєток сквайра Гордона) починався одразу за селом Біртвік. Від величезних металевих воріт зі сторожкою воротаря ішла рівненька алея, обсаджена кремезними деревами. Алея впиралася в другі ворота, теж зі сторожкою, і вже за ними розміщувався дім сквайра із садом. Ще далі, за будинком, був трав'яний газон, старий фруктовий сад і стайні. Там тримали сквайрових коней та різноманітні екіпажі. Я не описуватиму всього маєтку, обмежуся лише стайнею, що стала моїм домом. То було дуже просторе приміщення, поділене на чотири зручних стійла, з величезним вікном, що виходило в двір і навіть могло відчинятися, відтак у стайні завжди було світло і свіжо.

Перше стійло мало форму великого квадрата і зачинялося дерев'яними дверцятами. Інші стійла виявилися звичайними собі стійлами, гарними, але набагато меншими. Тут були невисока годівниця для сіна і зручні ясла для зерна. Власне, це

було навіть не стійло, а загін, бо кінь, що жив у ньому, не стояв на прив'язі, а вільно ходив і робив усе, що забажає. Велика, я скажу вам, штука — мати такий-от загін.

До цього зручного загону і завів мене конюх. Тут було чисто, свіжо і світло. Житла, кращого за це, я ще зроду не мав. Бокові стіни у стійлах високі, але в міру, і крізь набиті зверху металеві ґрати можна бачити, що роблять сусіди.

Конюх насипав мені добірного вівса, погладив і, сказавши щось гарне, пішов.

Упоравшись із зерном, я вирішив роздивитися навкруги. У сусідньому стійлі стояв невисокий угодований сірий поні з пишною гривною і пишним хвостом, гарною головою і задиркуватим носом.

— Привіт, — промовив я, просуваючи голову між ґрати. — Ти хто?

Поні повернувся, наскільки дозволяла йому прив'язь, підняв голову і відповів:

— Мене звати Баский Веселун, я — поні хоч куди. Юні леді катаються на мені верхи, а часом мене запрягають у невеличкий фаєтон,[19] і я вожу нашу господиню. Вони душі за мною не чують, і Джеймс також. А ти, значить, віднині мій сусід?

— Так, — відповів я.

— Що ж, я не проти, — мовив поні. — Сподіваюся, ти не норовистий? Не хотів би мати за сусіда якусь кусючу бестію.

Раптом зі стійла, яке було за Веселуном, визирнула кінська голова з прищуленими вухами і непривітним поглядом. Сусідка поні виявилася високою гнідою кобилою з гарною довгою шиєю. Спелеливши мене поглядом, вона промовила:

— Так от хто витіснив мене з мого загінчика. Негарно, юначе, припертися сюди і, пробувши тут без року три дні, випроводити даму з її власного помешкання.

— Даруйте, — відповів я, — але я нікого й нізвідки не виставляв. Мене привів сюди ваш конюх, і я стою там, де він мене поставив. А що ж до юнака, то, прошу зауважити, мені чотири роки, і я — цілком дорослий кінь. Окрім цього, мені ще жодного разу не випадало сваритися з кінськими (байдуже, якої статі), бо я волію жити в мирі з усіма.

— Ну, що ж, — буркнула кобила, — поживемо — побачимо. Хоч мені також не личить сперечатися з таким зеленим лошаком, як ти.

Я вирішив пропустити її шпильку.

А пополудні, коли сусідку кудись забрали, Веселун розповів мені про неї.

— Бачиш, — почав він, — вона має препаскудну звичку кусатися, за що її й прозвали Джинджер.[20] А як вона кусалася, коли стояла в твоєму загоні!.. Одного разу так гризнула Джима за руку, що кров пішла, і міс Флора та міс Джесі, які душі за мною не чують, після того боялися навіть зайти до стайні. Раніше вони забігали до мене, приносили всякі смакоти: то яблуко, то морквину, то хліба окраєць... А потім у цьому загоні оселилася Джинджер, і вони вже й дорогу сюди забули, а мені їх так бракує. Ну, нічого, тепер, я думаю, вони знову до мене ходитимуть, якщо ти, звісно, не з кусючих.

Я пояснив йому, що пускаю свої зуби в хід тільки тоді, коли їм сіно, зерно чи хрупаву траву, і мені просто в голові не вкладається, що Джинджер любить кусатися.

— Ну, я не дуже вірю, що Джинджер кусається тому, що любить кусатися, —

відповів Веселун. — Просто звичка у неї така шкідлива. Сама вона розказує, що їй ніколи не щастило з власниками, і тут, хоч-не-хоч, заклацаєш зубами. Ота звичка, звичайно, шкідлива, але якщо те, що вона розповідає, правда, то з людьми їй таки справді не щастило. Але ж тут усе інакше! Джон їй годить, як може, Джеймс порошок з неї здмухує, та й наш господар не візьметься за батіг, якщо бачить, що кінь тямущий і старанний. Тож, як на мене, тут вона могла би і пристойніше поводитися. Розумієш, — додав він із виглядом премудрого коня, — мені вже дванадцять років, я всяке бачив у житті, і можеш мені повірити: кращого місця для коня, ніж тут, в усій Англії не знайдеш. А Джон — найкращий конюх на світі. Він служить тут уже чотирнадцять років. Спробуй знайти ще одного такого стаєнного хлопця, як наш Джеймс! Отож, як не крути, а в тому, що Джинджер перевели до іншого загону, винна тільки вона.

Розділ 5

Вдалий початок

Кучер у маєтку називався Джон Менлі,[21] він разом із дружиною та сином займав невеликий будиночок поблизу стаєнь.

Уранці наступного дня Джон вивів мене у двір і влаштував генеральну чистку. Коли я, виблискуючи, мов нова копійка, уже повертався до стайні, нагодився сквайр. Оглянувши мене, він залишився задоволеним.

— Джоне, — звернувся містер Гордон до кучера, — я хотів сьогодні вранці об'їздити нового коня, але маю невідкладні справи. Чи не міг би ти після сніданку об'їздити його сам? Прожени його через вигін до Верхнього Лісу та повертайтеся попри млин, понад річку, щоб збагнути, яка у неї хода.

— Як скажете, сер, — погодився Джон.

Після сніданку він прийшов до мене і підібрав мені вуздечку. Дуже акуратно, щоб нічим мені не дошкулити, вправляв та виправляв стрічки. Надягнувши вуздечку, він приніс сідло, але мені воно виявилось завузьким. Джон помітив це майже відразу і поміняв його на інше, яке виявилось якраз на мене. Коли ж він нарешті опинився верхи на мені, я рушив: спочатку ступою, потім перейшов на клус, тоді пішов легким чвалом, а коли ми доїхали до вигону, він ледь торкнув мене батогом, і я вже показав йому, що таке справжній чвал!

— Тихіше, конику, тихіше, — промовив Джон, присаджуючи мене. — Ти, бачу, і з гончаками можеш позмагатися.

Вертаючись додому, ми натрапили на сквайра і місіс Гордон, які прогулювалися парком. Вони зупинилися, Джон зупинив мене та спішився.

— Ну, Джоне, як коник? — поцікавився сквайр.

— Першокласний, сер! — радісно доповів Джон. — Прудкий, як олень, не боязкий, але слухається найменшого поруху. В кінці вигону нам трапився віз — знаєте, з тих, що завалені кошиками, килимками та всяким начинням. Скажу вам, сер, мало який кінь пройде спокійно попри такий віз, а наш тільки зиркнув на нього і рушив далі, мов нічого не сталося. Кращого годі бажати. Біля Верхнього Лісу полювали на кролів, і десь

неподалік від нас гримнув постріл. Наш кінь на мить зупинився, озирнувся, але кроку не збив, так і пішов, мов по шнурочку. Я його зовсім не підганяв, просто міцно тримав повід, і якщо хочете знати мою думку, то вона така: кінь ріс, не знаючи переляку і був у хороших руках.

— Що ж, чудово, — промовив сквайр. — Уже завтра я об'їжджу його сам.

Наступного дня мене вивели зі стайні і засідлали для господаря. Я пригадав усі напучування — матусині та хазяйські — і вирішив, що чинитиму так, як вони мене вчили. Сквайр виявився дуже гарним вершником, він дбав не тільки про себе, а й про свого коня. Коли ми, повернувшись додому, під'їжджали до будинку, на порозі нас чекала місіс Гордон.

— Ну, мій любий, — запитала вона, — як тобі кінь?

— Усе, що Джон казав про нього, — чиста правда, — відповів чоловік. — Усе життя мріяв їздити на такому приємному створінні. Як ми його назвемо?

— Може, Ебоніт? — сказала жінка. — Він чорний, як ебенове дерево.[22]

— Ні, тільки не Ебоніт.

— Ну, тоді, може, Ворон? Так звали старого коня твого дядька, пригадуєш?

— Ні, це такий красень, що Воронові до нього й у розквіті сил було б далеко.

— Твоя правда, — погодилася місіс Гордон, — справжній красень, у нього така приємна, добра морда, такі гарні розумні очі... А може, назвемо його Чорний Красень?

— Чорний Красень? Чому б і ні!.. Як на мене, ім'я дуже непогане. Якщо хочеш, хай буде Чорний Красень.

Ось так у мене з'явилося ім'я.

Коли Джон зайшов до стайні, він розповів Джеймсові, що містер і місіс Гордон обрали для мене нормальне англійське ім'я, котре щось означало, а не якесь пустопорожнє Маренго, Пегас чи Абдала. Вони трохи посміялися, а потім Джеймс сказав:

— Якби не страх роз'ятрити старі рани, я б назвав його Роб-Роем. Ще ніколи не бачив, щоб двоє коней були такі схожі між собою.

— А що тут дивного? — здвигнув плечима Джон. — Хіба ти не знаєш, що вони обидва від старої Дюшес фермера Грея?

Це для мене була новина. Отже, бідолашний Роб-Рой, який загинув на тому злочасному полюванні, доводився мені рідним братом?! Одразу стало зрозуміло, чому мати так переживала. От і кажіть після цього, що коні не відчують кровного зв'язку. Мовляв, коли коня продають в інше місце, його родичі цього навіть не помічають.

Судячи з усього, Джон дуже пишався мною. Коли він розчісував мені гриву та хвіст, вони виглядали не гірше, ніж дамська зачіска. І ще він постійно щось мені говорив. Слів його я не розумів зовсім (що, зрештою, не дивно), зате день у день краще розумів його жести і знав, чого він від мене хоче. Вдачу Джон мав спокійну та добру, не полюбити такого конюха було просто неможливо. Здавалося, що він читає наші думки, і коли мене чистив, то наперед знав, де, в якому місці я надміру чутливий, а де маю лоскоти. Коли ж Джон чистив мені голову й доходив до очей, то водив щіткою навколо

них так обережно, ніби це були його очі. Ну, а терпіння він мав просто безмежне.

Джеймс Говард, стаєнний хлопець, теж був по-своєму і добрим, і приємним, відтак я вирішив, що кращої долі мені годі й бажати. Служив у маєтку ще один робітник, який допомагав по господарству, але ні до мене, ні до Джинджер він уже не мав майже ніякого стосунку.

За декілька днів після цього я разом із Джинджер працював у запрягу. Мені було цікаво, як ми з нею поладнаємо, і загалом, якщо не зважати на її прищуплені вуха, коли мене підводили до неї, вона поводитися дуже пристойно. Джинджер не ухилялася від роботи, не хитрувала, тягнучи свою лямку, тож кращого напарника в парному запрягу годі бажати. Коли дорога бралася угору, вона не стишувала ходи, а всією вагою налягала на хомут і тягнула, тягнула... Ми з Джинджер працювали завзято, на совість, і Джон був змушений не так підганяти нас, як стримувати; про батіг він навіть не згадував. Крок у нас обох був дуже схожий, і, коли ми йшли легким клусом, бігти з Джинджер нога в ногу було справжньою насолодою. Наш господар, а також і Джон просто милувалися, бачачи, як ми йдемо рівним, розміреним кроком. Після двох-трьох спільних виїздів ми зовсім зблизилися, здружилися, і я остаточно звик до цього місця.

А з Баским Веселуном ми невдовзі стали добрими друзями. За веселу, відважну і водночас урівноважену вдачу поні любили всі, а міс Джесі та міс Флора його просто обожнювали. Вони часто каталися на ньому в парку, інколи до них приєднувався їхній песик Френкі,[23] і тоді всі розважалися на славу.

У нашого господаря була ще одна пара коней, яких тримали в іншій стайні: Суддя, кремезний чалий жеребець, який ходив під сідлом або якого впрягали у вантажний віз, та темно-гнідий гунтер[24] Сер Олівер. Цей кінь уже не працював, але господар шанував його і випускав у парк розім'яти ноги. Час від часу Сер Олівер розвозив по маєтку невеличкі вантажі, а часом котрась із дівчат сідала на нього верхи, і вони разом із містером Гордоном вирушали на кінну прогулянку. Вдачу Сер Олівер мав напрочуд спокійну, і йому, як і Веселунові, можна було довірити хоч немовля. Суддя був дужим й урівноваженим конем, гарної статі,[25] і час від часу ми збиралися на галявині за маєтком та провадили різні бесіди. Щоправда, з цими кіньми я не міг бути настільки відвертим, як із Джинджер, з якою ми стояли під одним дахом.

Розділ 6

Привілля

Я був цілком щасливим на новому місці, а якщо за чимось і сумував, то зовсім не через те, що життя було важке. Коло мене ходили добрі та дбайливі люди, я стояв у просторому загоні і мене якнайкраще годували. Чого ж мені бракувало? Привілля! Три з половиною роки свого життя я мав цілковиту свободу, а тепер (і це вже точно) переді мною цілі тижні, місяці, роки, які я проведу в стайні. У ній минатимуть мої ночі та дні, коли я не працюватиму. І я стану таким же тихим та сумирним, як ті роботяги, що проходили в запрягу чи під сідлом уже по двадцять років. Вузечки, попруги, вудила, зашорені очі...

Ні-ні, ви не подумайте, що я проклинаю свою долю; я чудово розумію, що так

повинно бути. Просто я хочу сказати, що для молодого коня, повного сил та енергії, звиклого до широких лук і рівнин, де можна бігати навскач, закинувши голову і задерши хвоста, із форканням підбігати до своїх родичів, а потім знову бігти, бігти... Важко стає на серці, коли розумієш, що вже ніколи не робитимеш того, що хочеш робити. Часом мене вигулювали менше, ніж треба, і тоді нерозтрачена енергія була через край, тому, коли Джон виводив мене на прогулянку, я неспокійно гарцював на місці, а потім вихлюпував цей надмір сили на все, що мене примушували робити. Замість тихо стояти чи спокійно йти я неодмінно крутився, пританцьовував, гарцював, і Джона, котрий сидів на мені верхи (хай там що казали на мій захист!), трусило, як у пропасниці, особливо тоді, коли ми тільки-тільки виїжджали. Та попри всі мої вибрики наш конюх ніколи не втрачав самоконтролю й терпцю.

— Легше, легше, конику, — примовляв Джон, — зажди-но, стривай... От зараз ми покрутимось трохи, і тобі вже не свербітиме...

Тоді ми виїжджали за село, він давав мені волю, і я кілька миль поспіль біг великим клусом. Повернувшись додому, я почувався не менш бадьорим, ніж до прогулянки, зате від "сверблячки" не лишалося і сліду. Коли молодий, повний сил та енергії кінь їздить менше, ніж треба, усі його вибрики часто-густо списують на дикий норів (хоча це зовсім не так), і деяким конюхам просто руки сверблять провчити непокірливу тварину. Проте не таким був наш Джон: він чудово розумів, що причина вибриків коня — енергія, яка виходила через край.

Джон знав, з якого боку підійти до коня, і, щоб зрозуміти його, мені досить було почути його голос чи відчутти натягнутий повід. Коли він був серйозним, суворим, я відчував це з голосу, а що я дуже любив свого конюха, то був готовий виконати будь-яку його команду.

Ще варто згадати, що інколи погідної літньої пори, саме в неділю, нам удавалося на кілька годин вирватися на привілля. До місцевої церкви — рукою подати, і нас ніхто не запрягав у жодні екіпажі.

Як ми раділи, коли нас виводили на галявину за маєтком чи вели до старого саду! Прохолодна трава ніжно лоскотала наші ноги, ми на повні груди вдихали солодке повітря, упивалися свободою і робили все, що заманеться: гарцювали, лежали, качалися по землі чи просто скубали смачнющу траву. А потім, користаючи з чудової нагоди, збиралися у затінку крислатого каштана... Про що тільки ми там розмовляли!

Розділ 7

Джинджер

Одного дня, коли в затінку стояли тільки я та Джинджер, ми говорили як ніколи довго. Її цікавило все: і як я ріс, і як мене об'їжджували, тому довелося їй розповісти.

— Ось бачиш, — промовила вона, вислухавши мою розповідь, — якби і мене об'їжджували так, як тебе, то і я мала б таку спокійну вдачу, як твоя, та я вже не вірю, що коли-небудь змінюся.

— Чому? — здивувався я.

— Бо моє життя було зовсім інакше, — пояснила Джинджер. — Мені не траплялося

жодної людини чи коня, які ставилися б до мене з належною повагою, а таким хіба будеш годити? Крім цього, від матері мене відлучили одразу, як я перестала ссати молоко, і я потрапила у табунець лошат. Тим лошатам було зовсім не до мене, а мені — до них. Ти мав доброго господаря, він пильнував тебе, бесідував із тобою, приносив різні ласощі, а в мене нічого цього не було. Наш робітник, який ходив за кіньми, не сказав мені жодного доброго слова. Ні, я не можу сказати, що він мене гнобив: годував він нас добре, взимку ми в нього не мерзли, але на ласку він був скупий, як не сказати більше. На галявині, де ми паслися, була протоптана стежка, і хлопчиська, ідучи по ній, нерідко жбурляли у нас каміння — їм, бачте, хотілося, щоб ми побігали! Ну, скажімо, у мене вони не влучили жодного разу, а от одному гарному лошаті серйозно понівечили морду, і, мабуть, він на все життя лишився позначеним. Ми не дуже переймалися цими шибайголовами, та це наклало свій відбиток, ми стали дикуватими й на все життя затирили, що хлопчиська — наші вороги. О, як ми розважалися на привіллі, як ми бігали чвалом по галявині, мчали наперегін, а потім відпочивали в затінку! А коли настав час об'їжджування, для мене почалися чорні дні. На галявину прийшли кілька чоловіків і, добре побігавши за мною, спіймали мене, загнавши у глухий кут. Один схопив мене за гриву, другий — за ніс, та так, що я ледве дихала. Третій своїми ручищами, наче кліщами, розтулив мені рота, і так, не церемонячись, силоміць, вони накинули на мене вуздечку і вставили вудила. Загнуздавши мене, один тягнув мене за повід, а другий, ідучи за мною, щосили шмагав батогом. Ось так я пізнала людську ласку. Все знагла, силоміць. Мені ж навіть не дали збагнути, чого від мене хочуть. Я тварина породиста, з характером, ну, я їм дала зрозуміти, почім фунт лиха. Та знаєш, хоч який ти породистий, це просто мука, коли твою волю замінюють на стійло, і ти день у день проводиш у чотирьох стінах! Я нудилася, я вогнем дихала, я рвалася на волю. Неволья пригнічує навіть тоді, коли маєш доброго господаря, який піклується про тебе, але ж у мене і господаря такого не було!..

— Тільки один чоловік — містер Райдер, мій колишній господар, — міг би змінити мою вдачу на кращу, та він уже не займався об'їжджуванням, а передоручав цю справу своєму синові та якомусь спеціалістові з коней, а сам з'являвся вряди-годи, та й то лиш щоб розпитати, як просуваються наші справи. Райдер-молодший — його звали Самсон — був дужим, високим і безстрашним чоловіком. Він страх як любив вихвалитися, що немає на світі такого коня, на якому він би не втримався. Він не успадкував батькової доброти, зате мав твердий характер, владний голос і важкий погляд. Щойно я його побачила, як зрозуміла: цей докладе усіх зусиль, аби зламати мій характер, перетворити мене на безмовний, жалюгідний, покірливий шмат живої конини. Конини, чуєш! Авжеж, для нього я була всього-на-всього шматком ходячої конини!

Джинджер так ударила копитом, немов одна лиш згадка про цього чоловіка переповнювала її люттю. Трохи заспокоївшись, вона продовжила:

— Якщо я робила щось не так, як хотів Самсон, він лютився й ганяв мене по біговому полю, тримаючи за довгий повід, і я мусила бігати доти, аж поки геть знесилюся. Мені здається, він любив прикластися до пляшки, і що частіше це робив, то

більше мені перепало. Одного разу він загнав мене так, що думала, уже не встану, а від злості в мені все вирувало. Сказати, що мені було важко, — це ще нічого не сказати. А наступного дня на світанку він знов повів мене на поле і ганяв, ганяв до повної знемоги. Коли закінчилася одна мука, почалася інша. Не минуло й години, як він приніс сідло й вуздечку з мундштуком.[26] Я й досі згадую це, наче в тумані. Щойно він вивів мене на поле й скочив у сідло, як я йому чимось не догодила, і він щосили натягнув повіддя. Мені по губах як ножом полоснуло, я різко стала дибки, чим розлютила його ще більше, і він узявся за батіг. Усе моє єство збунтувалося проти цього нелюда, і я то здиблювалася, то присідала так, як ще ніколи в житті. Між нами точилася справжня війна не на життя, а на смерть. Він ще довго тримався в сідлі, батожив мене, терзав шпорами, та я від люті вже нічого не тямала. Мені було байдуже, що він зробить зі мною, я знала тільки одне: я маю спекатися цього бузувіра! Урешті після страшної боротьби я таки скинула його на землю, почула, як він гепнувся на торф, і, навіть не озираючись, дременула на дальній кінець поля. Тільки добігши до краю, я розвернулася й побачила, що мій мучитель повільно піднявся з землі та рушив до стайні. Я стояла під дубом і чекала, та, схоже, нікому не було до мене ніякого діла. Тим часом починало припікати сонце, біля мене роїлися мухи, сідали на скривавлені, зранені шпорами боки. Дошкуляв голод. Я від раннього ранку навіть дрібки в роті не мала, а тут, на вигоні, трава була така, що й гусак не напасеться. Хотілося лягти і відпочити, та спробуй полежи, коли на тобі сідло з тугою попругою. Ще хотілося пити, а води ні краплі. Так минув день, сонце котилося до обрію. Я бачила, як заводять до стайні лошат, і знала, що там на них чекає гарний корм.

Коли сонце вже сіло за обрій, я побачила старого господаря. Він прямував до мене з ситом у руках. Містер Райдер був уже немолодий і сивий, наче лунь, та навіть у такому віці він залишався гарним, статечним, а його голос я упізнала б із-поміж тисяч голосів. Він був не високий і не низький, повнявий, акуратний, добродушний, але коли він щось кому казав, голос його був упевненим та рішучим, і люди, коні — всі до одного — розуміли, що його треба слухатися. Містер Райдер ішов до мене неквапним кроком, час від часу підкидав овес у ситі і лагідно, без тіні злості, підкликав мене до себе: "А ходи-но сюди, моя дівчинко, ходи, не бійся..." Я стояла не рухаючись, він підійшов до мене упритул і протягнув мені сито. Я, не боячись, потягнулася до вівса, його лагідний голос розігнав усі мої страхи. Містер Райдер стояв коло мене, лагідно гладив по шиї, а я, знай, наминала овес. Побачивши на моїх боках запечену кров, він став чорніший чорної землі і сказав: "Бідна моя дівчинка! Не можна так, не можна!" Погодувавши мене, містер Райдер узяв повід, і ми пішли до стайні. Біля дверей на нас чекав Самсон. Я прищулила вуха, і голова моя несамохіть смикнулася до нього. "Відійди, — наказав господар синові, — не стій у неї на шляху. Ти зіпсував їй цілий день". Самсон почав був огризатися, щось плів про дику тварюку, та батько не слухав його. "Запам'ятай, — сказав він, — у поганого господаря не буває гарних коней. Ти, Самсоне, спершу навчися поводитися з кіньми". Завівши мене до стійла, містер Райдер розсідлав мене, зняв вуздечку і прив'язав. Потім він попросив, щоб йому принесли цебро з теплою

водою та губку, і зняв пальто. Конюх тримав йому відро, а він ретельно промивав мої рани. Його рухи були дуже обережними, він, мабуть, добре розумів, як мене боліло. "Так-так, моя маленька, — приказував він, — спокійно, не хвилюйся..." І вже від одного його голосу мені легшало на душі, а тепла вода знімала напругу. Кутики губ потріскалися так, що я не могла їсти сіна — біль від дотику сухих стеблинок був просто нестерпний. Мої справи були такі кепські, що містер Райдер похитав головою і наказав принести парених відвійок, перемішаних із висівками. О, яка це була смакота! І губи зовсім не боліли. Поки я їла, господар стояв поряд, гладив мене і розмовляв із конюхом.

— Якщо такого норовистого коня не об'їздити, як належить, — сказав він, — то його вже ніяк не об'їздиш.

Після того господар часто бував у мене, а коли мої губи загоїлися, моїм об'їждженням зайнявся чоловік на ім'я Джоб.[27] Він був людиною стриманою, акуратною, і ми з ним швидко порозумілися.

Розділ 8

Джинджер розповідає далі

Ми знову зішлись на галявині за будинком, і Джинджер розповідала далі.

— Коли об'їждження закінчилося, мене купив торгівець кіньми до пари гнідому жеребцеві. Він кілька тижнів нас об'їжджував, а потім продав парюю одному вишуканому джентльменові з Лондона. Під час об'їждження я ходила з мартингалом[28] і встигла люто зненавидіти цю штуkenцію. Та то були ще квіточки. Коли ми опинилися на новому місці, нам цей мартингал стали затягувати ще тугіше, бо, бачте, кучерові та його хазяїнові здавалося, що це додає нам елегантності. І так ми часто їздили по парку та всяких фешенебельних місцях. Щоб зрозуміти, що таке мартингал, треба хоч раз відчувати його на собі, а я такого й ворогові не побажаю.

— Я люблю рухати головою і тримати її не вище, ніж усі нормальні коні. А тепер уяви собі, що ти високо закинув голову і маєш протримати її, ні на дюйм не опускаючи, кілька годин поспіль. Ворухнути нею не можеш, хіба що поривом закинути ще вище, шия затерпає і болить, а ти навіть не знаєш, скільки тобі терпіти таке знування. До звичайних вудил додається мундштук із гострими гранями, вони роздирають піднебіння та язик, і коли в мене на губах від люті виступала піна, вона була рожевою від крові. А найгірше — годинами вистоювати, чекаючи господиню з великосвітського балу чи забави, а коли я починала нервувати чи нетерпляче тупотіла ногами, кучер одразу же хапався за батіг. То було не життя, а справжнє божевілля.

— Невже господар зовсім про вас не дбав? — здивувався я.

— Анітрохи, — відповіла Джинджер. — Він дбав тільки про те, щоб ми виглядали респектабельно — в них це так називається. Я думаю, він розумівся на конях, як баран на зорях. Цей жевжик цілковито довірив нас своєму кучерові, а той тільки те й робив, що бідкався, яка жахлива в мене вдача і що мене дуже зле привчили до мартингала, і все запевняв, що він швидко виправить цю хибу. Та вже хто б казав!.. Коли я поверталася до стайні, розлючена і змучена, він навіть не намагався утихомирити мене

добрим словом. Лайка, штурханина, стусани — ось його доброта. Якби мені більше виховання, я б мовчала і терпіла. Я ж не уникала роботи, була готова працювати на повну силу, та коли тебе мордують задарма, тільки тому, що комусь цього хочеться, це злить. Зрештою, хто їм давав таке право? Не досить того, що в моєму роті місця живого не було і шия нила безперестанку, то ще й із диханням почалися проблеми. І якби я пробула там довше, мене б занапастили остаточно. Я ставала дедалі неспокійнішою, дратівливішою, і на це не було ради. Коли на мене надягали упряж, я кусала і била ногами. Конюх лупцював мене немилосердно, але все марно, а одного разу, коли нас запрягли в екіпаж і стали задирати мартингалом голову, я не витримала і показала їм, що таке справжнє брикання. Я на шматки розірвала свою упряж і вирвалася з запрягу. На цьому моє життя у того власника закінчилося.

Після тієї пригоди мене послали на Татарсолз,[29] аби продати. Зрозуміло, ніхто не міг поручитися за мою вдачу, то ж її обійшли мовчанкою. Дуже скоро моя бездоганна зовнішність і гарна хода привернули увагу покупців, і мене придбав інший торгівець кіньми. Він перепробував на мені всю можливу зброю і дуже швидко збагнув, що я терплю, а що — ненавиджу. Від мартингала він вирішив відмовитися зовсім, після чого йому не складало жодних труднощів представити мене як спокійного коня і продати одному джентльменові з провінції. Господар виявився гарним, місце також було непогане, біда тільки, що старий конюх скоро від нього пішов, а замість нього з'явився новий. І вдача, і манери новачка були нічим не кращі від Самсонових. Добрим я його не бачила ніколи, дратувало його геть усе, а коли я у стайні робила щось не так швидко, як йому хотілося, він гамселив мене під жижки мітлою, вилами — усім, що потрапляло під руку. Усе він робив абияк, щоб тільки швидше спекатися, і я його просто зненавиділа. Він хотів, щоб я, угледівши його, тремтіла, та не на ту напав, і одного дня, коли він розійшовся більше, ніж звичайно, я хапнула його зубами. Він геть визвірився і ну лупцювати мене батогом по голові. Щоправда, після того він став обминати моє стійло десятою дорогою, бо добре знав, що, крім копит чи зубів, йому там нічого іншого не перепаде. Із господарем я поводитися напрочуд спокійно, та конюх розповідав про мене всякі небилиці, то й мене знову продали.

Звістка про мене долетіла до мого торгівця, і він сказав, що знає таке місце, де мені справді буде добре. "Дуже шкода, — казав він, — якщо такий гарний кінь потрапить до поганих рук тільки тому, що йому пощастить менше, ніж іншим". Одне слово, так я потрапила сюди незадовго до твоєї появи. Щоправда, я вже встигла зжитися з думкою, що люди — мої вороги від народження і треба вміти постояти за себе. Авжеж, тут зовсім інші умови, але хто тобі скаже, як довго ми тут пробудемо? Я б теж хотіла бачити цей світ таким, як бачиш його ти, та після всього пережитого навряд чи зможу.

— Усе ж, — поділився я думкою, — якби ти раптом укусила чи брикнула Джона або Джеймса, це було б справжнім неподобством.

— Я й гадки такої не маю, — форкнула Джинджер, — принаймні зараз у цьому немає потреби. Якось я скубнула Джеймса за руку, але Джон йому тільки сказав: "Постарайся не сердитися". І Джеймс не став мене карати (а саме цього я чекала), а

прийшов до мене із забинтованою рукою, приніс запарених відвійок, ще й погладив. Відтоді я зареклася його кусати.

Мені було широко шкода Джинджер. Досі, ще не знаючи всього, я вважав, що вона сама винуватиця всіх своїх бід. Але минав тиждень за тижнем, і вона добрішала та веселішала просто в мене на очах. Зникла зухвала настороженість, з якою вона зустрічала будь-якого незнайомця, що проходив повз неї. Аж якось Джеймс сказав:

— Здається, я починаю подобатися Джинджер. Сьогодні вранці розчісував їй гриву, а вона аж гиготала від радості.

— Твоя правда, Джиме, — погодився з ним Джон. — "Біртвікські пігулки" роблять свою справу. Ще трохи — і вона стане такою ж сумірною, як наш Чорний Красень. Єдине, що їй, бідоласі, потрібно, — людська доброта!

Господар теж помітив зміни в поведінці Джинджер, і одного дня, зійшовши з екіпажа, він підійшов до нас, щоб перекинутися парою слів (мав таку звичку), і погладив чудову шию Джинджер.

— Ну, красуне, як у тебе справи? Здається мені, ти зараз набагато веселіша, ніж була.

Джинджер довірливо потягнулася до сквайра, він погладив її морду і сказав:

— А знаєш, Джоне, ми її таки вилікуємо.

— Авжеж, сер, вона вже й так оклигала, нівроку. Це вже не та бестія, що була колись. От що значить "біртвікські пігулки", — промовив Джон і засміявся.

Це був один із його улюблених жартів. Джон любив повторювати, що навіть найозлобленіший кінь, прийнявши повний курс "біртвікських пігулок", зцілиться і злагідніє. Він пояснював, які інгредієнти входять до їх складу: терпіння, доброта, вимогливість і ласка. Брати усього по фунту,[30] перемішати, влити половину пінти[31] здорового глузду і щодня давати коневі.

Розділ 9

Веселун

Містер Блумфілд, вікарій, мав багато дітей, які час до часу приходили до нас погратися з міс Джесі та міс Флорою. То були двоє старших хлопців, дівчинка — ровесниця Джесі — та кілька малюків. Їхній прихід додавав Веселуніві роботи, бо найулюбленішою розвагою дітей було катання на поні, а що їх багато, то, змінюючи одне одного, вони могли кататися годинами.

Одного дня вони довго десь гуляли разом, а потім Джеймс привів Веселуна назад, вдягнув на нього недоуздок і сказав:

— Якщо ти, бешкетнику, не навчишся поводитися краще, нам може перепастися!

— Що ж ти такого накоїв, Веселуне? — поцікавився я.

— А що! — форкнув поні, різко закидаючи голову. — Просто провчив цих дітлахів. Декому відмовило чуття міри, і, щоб ці люди схаменулися, я поскидав їх на землю. Інакше до них не доходить!

— Що? — здивувався я. — Ти скидав дітей на землю? Ну, не думав, що ти до такого докотишся! І кого ж ти скинув — міс Джесі чи міс Флору?..

Схоже, Веселун образився на таке запитання й обурено відповів:

— Скажеш таке! Та хай би мені давали найдобріший овес на світі, я б зроду такого не зробив! Я дбаю про наших юних леді не менше, ніж господар, до того ж, чи не я вчу маленьких дітей триматися в сідлі? Коли я бачу, що дитині страшно, коли вона сидить не дуже впевнено, я йду тихесенько, рівненько, наче старий кіт, що підкрадається до пташки. Коли ж дитина почувається комфортно, я пришвидшую крок, і так вони легше звикають до сідла, розумієш? Не будемо здійсмати галасу й казати, що я несправедливий. Спробуй знайди нашим дівчатам кращого друга і вчителя верхової їзди, ніж я. І взагалі, тут причина не в дівчатах, а у хлопцях. У хлопцях, — повторив Веселун, струснувши гривую. — Хлопчиська — зовсім інші створіння, їх треба об'їжджувати, наче диких лошаків, і вчити, що до чого. Я катав малечу добрих дві години, а потім хлопчиська вирішили, що настала їхня черга, і, може, так воно й було, тож я не став заперечувати. Отож вони ще добру годину, змінюючи один одного, скакали на мені по саду й галявині. Вони повірізали собі палиці з ліщини і стали мене шмагати, хоч, як на мене, потреби в цьому не було. Я терпів, терпів, та врешті-решт мені здалося, що треба вже їм і міру знати. Я два чи три рази зупинявся, натякаючи на це. Хлопчиська, мабуть, думають, що коні, поні — це такі собі машини, і скільки кому захочеться, стільки вони їх возитимуть. Хоч би хтось подумав, що поні може стомитися, що й він щось може відчувати. І коли один із них, так нічого й не второпавши, знов узявся за палицю, я просто став дибки — і він беркицьнувся на землю. От і все. Він знову сів на мене — і я знову його "попросив". Потім на мене сів другий хлопчисько, та коли й той узявся за палицю, я і його уклад на травичку, і робив так доти, поки вони не спам'яталися. От і все. Я не кажу, що вони запеклі негідники чи мучителі — аж ніяк, вони навіть мені симпатичні, але ж бачиш, довелося їх провчити. Дітлахи пішли до Джеймса і поскаржилися на мене, а Джеймс побачив їхні палиці і, схоже, не на жарт розсердився, зауваживши, що дрючки не личать юним джентльменам.

— Якби на твоєму місці опинилася я, — зауважила Джинджер, — вони б неодмінно скуштували моїх копит. О, я провчила би цих бешкетників!..

— Сто відсотків! — погодився Веселун. — Але я не такий дурний, щоб сердити господаря чи змушувати Джеймса червоніти за нас. Окрім цього, коли я катаю дітей, то й відповідаю за них саме я. Їх мені довірили, розумієш? Якщо хочеш знати, то кілька днів тому я чув, як у розмові з місіс Блумфілд наш господар сказав: "Мила пані, ви дарма так переживаєте за дітей. Мій старий Веселун подбає про них не гірше, ніж ми з вами. І вірите, я не продав би його ні за які гроші, такого доброго і надійного поні ви тут ніде не знайдете". Тож невже ти думаєш, що я настільки невдячний, щоб геть чисто забути всі турботи, якими був тут оточений усі п'ять років; спалюжити довіру людей і озвіріти тільки через те, що двоє малолітніх невігласів не знають, як поводитися з кіньми? О, ні! Ти ще не жила в такому місці, де до тебе гарно ставляться, тобі цього не зрозуміти, і мені дуже шкода. Але повір, у гарному місці і кінь стає гарним. Я не маю до наших робітників найменших претензій, навіть більше — я їх страшенно люблю.

Сказавши це, Баский Веселун форкнув через ніс, як, зазвичай, робив це зранку,

зачувши за дверима кроки Джеймса.

— А ще, — провадив далі Веселун, — брикаючись наліво і направо, де б я опинився? Мене б умить продали без жодних рекомендацій, і нидів би я зараз десь у м'ясника на побігеньках чи гарував би, наче проклятий, на морському узбережжі, і всім було б до мене байдуже. І згадували б нещасного Веселуна тільки тоді, коли треба всипати пару гарячих, щоб швидше тягнув екіпаж із трьома-чотирма кремезними пасажирами, охочими розважитися на природі. Я пережив таке не раз. Ні, — він похитав головою, — сподіваюся, до цього ніколи не дійде.

Розділ 10

Розмова в саду

Ми з Джинджер не були простими ломовими ваговозами, все-таки в наших жилах текла кров скакунів. І я, і вона мали із гривною по добрих п'ятнадцять із половиною долонь,[32] відтак ми однаково були придатні і для верхової їзди, і для запрягання в екіпаж. Господар любляв казати, що йому подобається, коли люди або коні вміють робити кілька різних справ, а не одну. А що він не любив пускати в очі туману, як це робили завсідники лондонських парків, то й серед коней віддавав перевагу тим породам, від яких, на його думку, було більше користі. Нам же самим найбільше подобалися ті моменти, коли нас сіддали для кінної прогулянки. Господар сідав верхи на Джинджер, господиня — на мене, а юні леді — на Сера Олівера і Веселуна, і ми пускалися легким клусом або чвалом.

Такі прогулянки незмінно додавали нам утіхи й бадьорості. Як кінь, що возить господиню, я старався зарекомендувати себе тільки з кращого боку. Вершниця вона була легенька, голос мала приємний, а повід тримала так легко, що я його й не відчував.

О, якби люди знали, як полегшує кінську долю легка рука і як вона допомагає зберегти в доброму стані рот і губи коня та не зіпсувати його вдачі, вони б не били нас повіддям, не смикали і не тягнули, як то часто роблять. Рот коня такий чутливий, що, коли його не зіпсувати грубим чи недбалим поводженням, він відчуває найменший порух візничової руки, і кінь за одну соту миті розуміє, чого від нього хочуть. Мій рот і мої губи не були зранені, і я думаю, що саме тому наша господиня віддала мені перевагу перед Джинджер, дарма що крок у неї був нітрохи не гірший за мій. Вона нерідко мені заздрила і все казала, що винне в цьому неправильне об'їждження та ще осоружні вудила в Лондоні; мовляв, саме тому в неї губи не такі ідеальні, як у мене. А старий Сер Олівер потім сказав:

— Ну-ну, спокійно! Не хвилюйся ти так. У тебе й так найбільший привілей. Кобилі, яка може витримувати вагу господаря (а він нівроку!) і зберігає пружність кроку, не личить журитися через те, що вона не возить леді. Ми, коні, маємо приймати речі такими, якими вони є, і всім бути задоволеними та старанними доти, доки до нас гарно ставляться.

Я часто запитував себе, як сталося, що в Сера Олівера такий короткий хвіст; напівдюйма шість-сім завдовжки — не більше, з волосяною китичкою, що звисала

з нього. Одного вихідного дня, який ми проводили в саду, я наважився у нього запитати, через яку таку пригоду він утратив свій хвіст.

— Пригоду! — форкнув він, несамовито глипнувши в мій бік. — Пригоди тут ні до чого. То був жорстокий, ганебний, холоднокровний учинок! Коли я був ще молодий, то потрапив до місця, де робили ці бузувірські штучки. Мене прив'язали і закріпили так, що я не міг поворухнутися, а потім прийшли вони і просто з кісткою, по живому обітнули мій довгий чудовий хвіст і забрали його геть.

— Який жах! — вигукнув я.

— Що жах, то жах! І справа не тільки в тому, що біль був нестерпний та довго допікав, і не тільки у принизливому становищі після втрати найкращої краси, якої тебе раптом позбавляють (і це можна пережити), а ще й у тому, що як тепер відганяти мух зі своїх боків та задніх ніг? Ви, хвостаті, просто зганяєте мух, навіть про це не замислюючись; ви й гадки не маєте, яка це мука, коли вас обсідають мухи та їдять поїдом, а вам їх ні за що з себе не зігнати. Ця вада — на все життя, і мука — теж на все життя, та, дякувати Небу, зараз цього вже не роблять.

— Ну, а для чого це робилося тоді? — запитала Джинджер.

— Данина моді! — промовив старий кінь, ударивши копитом. — Така була мода! Якщо ви знаєте, що це таке. У час моєї молодості не було жодного породистого молодого коня, якому би не обітнули хвоста на такий ганебний манір, ніби Бог, створюючи нас, не знав, що нам потрібно і як ми виглядаємо найкраще.

— Мабуть, мода винна і в тому, що нам закидають голови отими осоружними мундштуками, якими мене мучили в Лондоні, — сказала Джинджер.

— Саме так, — погодився він. — Я так собі думаю, що мода — це одне з найбільших нещасть на світі. Та погляньте хоча б, для прикладу, як вони обходяться із собаками, обтинають їм хвости, аби ті виглядали відважними, підрізають їм гарні вушка, щоб ті, розумієш, стояли сторчака. Колись у мене була приятелька, коричнева тер'єрка. Її звали Скай. Вона так мене обожнювала, що спати могла тільки в стайні. Вона спала в мене під жолобом, і там же, коли настала пора, привела п'ятьох маленьких цуценят. Жодного з них не втопили, бо вони були цінної породи, а як вона вже ними тішилася! А коли в них прорізалися очі і вони стали повзати довкола, то на це видовище варто було подивитися. Та одного дня прийшов служник і забрав їх усіх. Я, було, подумав, що він, мабуть, злякався, якби я ненароком на них не наступив. Та де там! Увечері нещасна Скай принесла цуценят назад, по одному у своїх зубах, але вже не тих щасливих безтурботних створінь, а закривавлених, із жалісним скиглінням. Кожному цуценяті обрізали по доброму шматку хвоста, а також м'якенькі частини вушок. Як їхня мати їх вилизувала! Яка вона була стурбована, бідолаха! Ніколи цього не забуду. З часом рани загоїлися, й вони забули про свій біль, але гарненькі м'які вушка, котрі, без сумніву, повинні захищати більш вразливі частини вух від пилу і травм, були втрачені назавжди. Чому ж люди не обрізають вух своїм дітям, аби ті виглядали гостровухими? Чому вони не обрізають їм кінчика носа, аби ті виглядали страшнішими? Чому людям можна все це робити, а з ними такого — ні? Яке вони мають право так мучити та спотворювати

Божі створіння?

Сер Олівер — дарма, що м'якої вдачі, — кінь старий і запальний, і те, що він сказав, було для мене цілковитою несподіванкою, до того ж такою страхітливою, що я відчув таку невимовну відразу до людей, якої ще ніколи не відчував. Джинджер, ясна річ, теж не могла отямитися від почутого. Вона хитнула головою, блиснула очима, роздула ніздрі і заявила, що люди — тупі, безсердечні тварюки.

— Хто то патякає про тварюк? — запитав Туптун, що саме повернувся від старої яблуні, де терся об низьку гілляку. — Тут хтось когось назвав тварюкою? Я вважаю це слово дуже поганим.

— Погані речі не назвеш інакше, як тільки поганими словами, — відрізала Джинджер і переповіла йому почуте від Сера Олівера.

— Усе це чиста правда, — погодився Туптун, — і там, де я колись жив, сам не раз ставав свідком тих штукенцій із собаками. Але тут ми про це говорити не будемо. Ми ж знаємо, що і господар, і Джон, і Джеймс завжди чудово до нас ставляться, і наговорювати на людей у такому місці, як це, не є ані справедливо, ані достойно. До того ж ви знаєте, що є ще десь гарні господарі та гарні конюхи, хоч, звичайно, наші — найкращі.

Мудрі слова доброго малого Туптуна, які, ми знали, цілком відповідають дійсності, трохи охолодили наш запал, особливо запал Сера Олівера, котрий душі не чув за нашим господарем, і, щоб змінити тему розмови, я запитав:

— Хтось може мені сказати, яка користь коневі від шор?

— Не може, — відрубав Сер Олівер, — бо користі від них жодної.

— Вважають, — промовив Суддя звичною для нього розважливою манерою, — що з ними кінь не буде сахатися, кидатися і лякатися, тобто не спричинить аварії.

— А чому ж тоді люди не вдягають шори верховим коням, а тим, що катають жінок, — і поготів? — поцікавився я.

— Бо їм так хочеться, — просто відповів Суддя. — У людей така мода. Вони мотивують це тим, що кінь, побачивши колеса власного екіпажа чи воза, обов'язково налякається, а налякавшись, може й понестися. Та вони забувають, що, коли кінь у запрягу чи під сідлом, на людних вулицях його і так з усіх боків оточують колеса, але вони його чомусь не лякають. Згоден, мало приємного, коли навколо тебе торохотять колеса, але ж це не означає, що треба бігти світ за очі. Чи нам звикати до коліс?!.. Ми чудово розуміємо, що це таке і для чого воно, тож, якби нам не нав'язували тих шор, ми б їх не потребували. Ми б самі бачили куди їхати, крім цього, швидше злякаєшся тоді, коли бачиш якусь річ не цілком, а частково, не розуміючи, що це таке. Авжеж, не кожен із нашої братії спокійний, урівноважений, когось сильно били замолоду, хтось чогось налякався, і таким, може, й справді потрібні шори. Але щоб знати це напевне, потрібно опинитися в їхній шкірі.

— Як на мене, — додав Сер Олівер, — у нічну пору шори тільки шкодять. Ми, коні, бачимо в пітьмі набагато краще, аніж люди, і якби нам давали змогу бачити все те, що бачить людина, скількох трагедій можна було б уникнути. Пригадую, кілька років тому

темної ночі повертався один катафалк, запряжений парою коней, і саме перед будинком фермера Спароу, там, де дорога іде попри ставок, колеса ковзнули у воду, і катафалк перекинувся у став. Коні потонули, кучер ледве врятувався. Ясна річ, після тієї пригоди став відгородили міцною огорожею, пофарбували на біло, щоб було видно здалеку. Але до чого я веду: якби тих коней не сліпили шорами, вони б самі і не наблизилися до води, і тоді б нічого не сталося. А коли перекинувся хазяйський екіпаж (вас тут ще не було), усі казали, що це сталося через загаслий лівий ліхтар. Мовляв, якби він не згас, то Джон побачив би велику вибоїну, що залишилася після ремонту дороги. Воно, звісно, так, та якби старий Колін їхав без шор, він і сам би помітив ту вибоїну (байдуже, з ліхтарем чи без), бо такі стріляні горобці рідко потрапляють у халепу. А так кінь весь побився, екіпаж розлетівся на друзки, і просто диво, що Джон не розбився на смерть.

— Я от що скажу, — озвалася Джинджер, надимаючи ніздрі. — Якщо ці люди такі мудрі, то хай би вивели таку породу коней, що мала б очі не з боків, а спереду, як у самих людей. Вони ж вірять, що їм дозволено втручатися в природу і вдосконалювати Божі створіння.

Розмова знову звернула на сумне, аж раптом Веселун, який усе знав, задер свого носа догори і сказав:

— Я розповім вам по секрету одну річ. У мене немає жодних сумнівів у тому, що й Джон не схвалює тих шор. Колись я сам чув, як він казав про це господареві. Той відповів йому, що, мовляв, коли кінь уже звик до шор, то, знявши їх, часом можна йому нашкодити. А Джон сказав, що, як на нього, краще, об'їжджуючи лошаків, узагалі обходитися без шор, а в деяких країнах так і роблять. Тож не занепадаймо духом, а ходімо краще он під ті дерева. Щось мені підказує, ніби вітер назбирав там трохи яблук, і я пропоную не залишати їх на поталу усяким зайдам, а з'їсти самим.

Ми не змогли відмовитися від такої звабливої пропозиції Веселуна, перервали тривалу розмову і з насолодою поласували яблуками, які нападали в садову траву.

Розділ 11

Правду кажучи...

Що довше я жив у Біртвік-парку, то більше пишався й радів, що потрапив сюди. Усі, хто був знайомий із нашими господарями, поважали цих людей. Вони були добрими, справедливими не тільки до людей, а й до тварин: коней, віслюків, собак, котів, корів, птахів... Одне слово, не було такої скривдженої істоти, яка би не знайшла у них захисту, і кожен, хто служив у маєтку Гордонів, дотримувався встановленого господарями порядку. Якщо надходила чутка, що якийсь сільський хлопчисько кривдить беззахисну тварину, бешкетника швидко ставили на місце.

І сквайр, і фермер Грей, за їхніми власними зізнаннями, вже понад двадцять років виступали проти того, щоб на їзових коней надягали мартингал, і в наших краях це причандалля й справді було великою рідкістю. Інколи на захист коней ставала й місіс Гордон. Угледівши коня, обтяженого не тільки запрягом, а й мартингалом, що різко задирав конячу голову, вона просила кучера зупинитися, виходила з екіпажа і

намагалася спокійно, проте наполегливо переконати власника нещасної тварини чи їздового, що нема потреби і шкідливо так чинити.

А покажіть мені такого чоловіка, який би міг устояти перед чарами нашої господині!.. Шкода, що не всі жінки такі, як вона. Містер Гордон теж був не з таких, що легко поступаються власними переконаннями. Пригадую, одного дня я віз його додому верхи, а нам назустріч трапився візок, запряжений чудовим невисоким гнідим поні з тонкими ногами та гарною головою (певна ознака доброї породи). Правив цим коником кремезний чоловік. Порівнявшись із воротами, що вели до маєтку, поні повернув до них, аж тут їздець так різко і з такою силою смикнув за повід, що поні ледь не розвернувся у голоблях. Відновивши рівновагу, він побіг був далі, але бурмило ухопився за батіг і заходився його батожити! Нещасний поні рвався уперед, але дуже безжальна рука тягла його назад, аж вивертаючи щелепу, а по спині безперестанку гуляв батіг. Я аж здригнувся, побачивши цю езекуцію: кому ж, як не коневі знати, як болить делікатна щелепа, яку вивертає рука деспота. Господар гукнув, щоб я прискорив ходу, і за хвилику ми наздогнали нещасного поні.

— Соєре, — гукнув господар наказним тоном, — тобі не здається, що твій поні — із плоті та крові?

— Із плоті, крові та норову, — нехотячи відповів бурмило. — Надто він у мене самостійний, і це мені не дуже подобається.

Мучителем поні виявився будівельник, який часто бував у маєтку в справах. Із голосу його я зрозумів, що він зовсім не в гуморі.

— Невже ви думаєте, — напосідав на нього сквайр, — що від такого ставлення він тільки й чекатиме, як би то догодити господареві?

— А навіщо він повернув? — відрізав Соєр. — Ми їдемо прямо, та й квит!

— Ну, ви не раз заїздили й до нас, — нагадав господар. — Якщо поні без нагадувань повернув до воріт, то це свідчить про його пам'ять та розум. А ідете ви зараз до мене чи не їдете — відкіля йому знати? Та, зрештою, не в тому річ. Я от що хочу сказати, містере Соєр. Мені ще не доводилося бачити, щоб до малого поні ставилися так бездушно; ви своїм брутальним ставленням тяжко травмуєте тварину, до того ж ще й собі псуєте репутацію. Не забувайте, кожному воздається за ділами його, і питатимуть про те, як ви чинили не тільки з людьми, а й із тваринами.

Господар пустив мене повільним кроком додому, і з його голосу я зрозумів, що він дуже засмутився через цей випадок. Коли йшлося про жорстоке ставлення до тварин, він міг сказати свою думку щодо цього і людині свого кола, і простому робітникові. Під час прогулянки наступного дня нам трапився його друг капітан Ленглі. Він правив лінійкою,[33] запряженою парою гарних мишастих коней. Привітавшись, вони перекинулися кількома словами, а потім капітан запитав:

— Ну, містере Гордон, як вам мій запряг? Усі знають, що в нашій околиці ніхто не розуміється на конях так, як ви, тож мені було б цікаво знати вашу думку.

Господар потягнув за повід, і я ступив кілька кроків назад, даючи йому змогу краще роздивитися коней.

— Пара нівроку, — підтвердив господар. — Коли коні й у роботі такі самі красені, то вони — справжній скарб. Та бачу, що ви й далі небайдужі до того, що коням тільки заважає і не дає їм розвернутися в усій красі.

— Це ви про що? А, мартингал! — здогадався капітан. — Знаю, знаю, доводилося чути про вашу "любов" до цих штук. Ну, якщо відверто, мені подобається, коли кінь іде з гарно піднятою головою.

— Мені теж це подобається, — відповів господар, — як і будь-якому чоловікові, але не подобається, коли кінь це робить проти власної волі. Від цього він тільки програє. Та поміркуйте самі, Ленглі. От ви — військовий офіцер, і, я певен, ви захоплені, коли ваш полк виблискує на параді, плечі розпрямлені, груди колесом, ну, і так далі. Та що б ви сказали, якби заради цього кожному воякові довелося приторочити до спини дошку? І добре, якби тільки на параді, бо солдати просто потопилися б та озлобилися. А як би це вплинуло на їхній дух у рукопашному бою із ворогом, де важливий кожен вільний м'яз, а вся сила вояка скерована тільки вперед? Не став би я тоді пророкувати вам перемогу. Те саме я скажу й про коней. Ви їх дратуєте, псуєте їхню поведінку і позбавляєте їх сили. Там, де можна було б налягти власним тілом, їм доводиться перенапружувати зв'язки та м'язи, а це, погодьтеся, не сприяє довголіттю. Та й ви стаєте заручником власних примх. Наділивши коня головою, природа подбала про те, щоб він міг вільно нею рухати, так само, як і ми, люди. Знаєте, якби ми у своїх вчинках частіше керувалися здоровим глуздом і менше гналися за модою, ми б не ускладнювали так життя собі й іншим. Окрім цього, ви не гірше від мене знаєте: коли голова і шия коня туго затягнуті мартингалом, підвестися із землі після падіння йому набагато важче. Ну, капітане, — засміявся господар, — бачите, як я тримаюся на своєму конику? Може, і ви на нього пересядете? Ваш учинок для багатьох став би прикладом для наслідування.

— Теоретично все, звісно, бездоганно, — погодився капітан. — А ваше порівняння із вояками — влучнішого не знайти. Але... я ще подумаю.

На цьому ми і розпрощалися.

Розділ 12

Непогідний день

Якось наприкінці осені господар мав здійснити ділову поїздку. Мене запрягли в легку бідарку, і ми — я, сквайр і Джон — вирушили в путь. Обоєм ходили у бідарці: вона легка, колеса високі, іде рівно, спокійно. Нещодавно лив рясний дощ, а тепер дув сильний вітер і замітав дорогу рясним падолистом. Я бадьоро біг шляхом, аж поки не досяг шлагбаума перед низеньким дерев'яним мостом. Береги виявилися досить високими, і міст, що перекинувся над річкою, був не арковий, а прямовисний, і вода, прибуваючи, могла досягти дерев'яних колод і навіть настилу. Та міст мав добротне поруччя, і тому вода мало кого лякала.

Мостовий[34] нас попередив, що вода в річці швидко прибуває, і він побоюється, щоб до ночі не затопила мосту. У прирічковому пониззі вже не одну галявину затопила вода, та й мені, коли ми їхали, в одному місці по дорозі вода досягала коліна. Добре, що

покриття було гарне, господар уміло правив мною, відтак для їзди це не створювало жодних перешкод.

Коли ми прибули до міста, мені, звичайно, дали як слід поїсти, але справи забрали в господаря купу часу, тому додому поверталися вже надвечір. Вітер тим часом дужчав і дужчав, і я почув, як господар казав Джонові, що йому ще не доводилося виїжджати з дому в таку бурю. Те саме подумав і я, коли ми минали ліс, де величезні гілляки хиталися, мов тоненькі галузки, а вітер висвистував так, що кров холола в жилах.

— Швидше б вибратися з того лісу, — зауважив господар.

— І не кажіть, сер, — погодився Джон. — Якщо якась гілляка гепнеться на нас, нам точно буде непереливки.

Щойно ці слова злетіли з його вуст, як від різкого подуву вітру щось важко заскрипіло, потім затріщало — і на дорогу, ламаючи все на своєму шляху, просто перед нами впав вирваний із корінням дуб і загородив нам шлях. Не стану вихвалитися, ніби я зовсім не злякався, бо перестрашився таки добряче. Я зупинився, наче прикипів до місця, і, мабуть, таки тремтів. Звичайно ж, я не став пручатися чи бігти геть — мене не так виховували. Джон вистрибнув з екіпажа і за мить уже був коло мене.

— Ще б трохи — і ми опинилися б під ним, — сказав господар. — Що ж зараз робити?

— Як на мене, сер, то ні переїхати це дерево, ні об'їхати його ми не зможемо. Залишається одне — вернутися до рогачки і зробити кілька добрих миль, перш ніж ми дістанемося мосту. Це забере досить часу, але кінь у нас свіжий.

Відтак ми повернули назад і пішли в об'їзд, та поки ми доїхали до мосту, вже майже споночіло. Можна було помітити, як вода заливає середину мосту, але таке траплялося й раніше під час повеней, тому господар мене не зупиняв. Ми бадьоро просувалися вперед, але в ту мить, коли мої ноги торкнулися перших дюймів мосту, я достеменно відчув, що тут щось негаразд. Не сміючи рухатися далі, я зупинився, наче заляк.

— Нумо, Красеню, — озвався господар, легенько торкаючи мене батогом, та я навіть не ворухнувся. Він ударив мене сильніше; я здригнувся, але вперед так і не рушив.

— Сер, тут щось не так, — промовив Джон, вистрибнув із бідарки, підбіг до мене і заходився уважно роздивлятися. Він спробував повести мене вперед. — Ну ж бо, Красунчику, що сталося?

Звичайно, я не міг із ним говорити, але дуже добре знав, що на мості зараз небезпечно.

Аж тут на протилежному березі з будиночка біля шлагбаума вискочив мостовий і почав розмахувати смолоскипом, наче навіжений.

— Гей, там, за річкою!.. Ви чуєте мене?.. Зупиніться, не їдьте!

— А що сталося? — крикнув господар.

— Річка розмила міст посередині, їхати по ньому — певна смерть!

— Дякувати Богові! — вигукнув господар.

— Ну, ти й справді Красень! — промовив Джон, узяв мене за віжки, акуратно

розвернув праворуч і вивів на дорогу, що бігла над річкою. На землю стрімко насувалися сутінки. Вітер після того несамовитого пориву, що звалив із коренем дуба, помалу вщухав. Поночіло, негода стихала. Я йшов неквапним клусом, колеса екіпажа майже беззвучно котилися розм'яклою дорогою. Мої їздці довгенько мовчали, поки врешті господар наважився порушити тишу і про щось розчулено заговорив. Із їхньої розмови я зрозумів небагато, але з того, що я все-таки зрозумів, виходило, що, коли б я скорився команді містера Гордона, міст під нами, напевно, обвалився б, і всі — господар, кучер, кінь та екіпаж — загуркотили б у бурхливі води. Стрімка течія, темнота, кликати на допомогу нікого, тому, очевидно, ми просто потонули б. Бог дав людям розум, як міркував господар, який допомагає проникнути у суть речей, а тварин обдарував знанням, яке не потребує розуму, але за певних умов надійніше і досконаліше від людського розуму і, до того ж, рятує людські життя. Джон знав чимало історій про дива, які творили коні, і був певен, що люди не вміють цінувати допомоги і дружби, яку отримують від цих тварин. Можливо, Джон казав правду, але його це аж ніяк не стосувалося.

Доїхавши нарешті до воріт маєтку, ми побачили садівника, який виглядав за нами. Він розповів, що, відколи споночіло, господиня побивається, переживає, чи не сталося чого дорогою, і навіть попросила Джеймса, аби той осідлав чалого жеребця Суддю та й поїхав до дерев'яного мосту, розпитав, чи не бачив хто нас.

Біля входу та на всьому першому поверсі горіло світло, і, щойно ми в'їхали у двір, назустріч нам кинулася господиня:

— Любі мої, як ви, із вами все гаразд? О, як я за вас переживала, чого я вже тільки не думала! Як доїхали, без пригод, сподіваюся?

— Без пригод, мила. Та якби наш Чорний Красень не виявився мудрішим за нас із Джоном, ми просто з мосту полетіли б у річку...

Господар із господинею пішли в дім, і я більше не чув, про що вони ще говорили. А мене Джон узяв за повід і повів до стайні. Яка розкішна вечера чекала там на мене!.. На перше — запарені висівки, на друге — овес із товченими бобами. Підлогу добре застелили соломою, і це було дуже доречно, бо я таки добряче зморився.

Розділ 13

Знак диявола

Якось господар попросив Джона залагодити одну справу, тож ми, виконавши його доручення, уже неквапно їхали додому і стали свідками цікавого видовища: якийсь хлопчисько, осідлавши поні, примушував його скакати через хвіртку. Поні, розуміючи марність такої витівки, відмовлявся йому коритися, і, хоч як вершник його батожив, кінь просто розвернувся до хвіртки боком і правив своє. Хлопчисько продовжував лупцювати поні, та той лише повернувся до хвіртки іншим боком. Тоді малий бешкетник зіскочив на землю і заходився періщити нещасну тварину куди бачив, навіть по голові, а тоді скочив верхи і знов-таки спробував примусити його перескочити хвіртку, ні на мить не перестаючи шмагати. Та поні й не думав здаватися. Ми вже майже порівнялися з цим горе-вершником, коли поні раптом пригнув голову до землі,

хвицнув задніми ногами — і малий халамидник, описавши в повітрі дугу, приземлився просто в гущавині розлогого колючого чагарнику. А поні, мов нічого не сталося, побіг додому, тягнучи по землі вуздечку.

— Так і треба тому халамидникові! — голосно засміявся Джон.

— Ой-ой-ой! — верещав хлопчисько, борсаючись у колючих чагарях. — Будь ласка, допоможіть, витягніть мене звідси.

— А то вже вибачай, — промовив Джон. — Як на мене, то там тобі й місце, і може, синці й подряпини навчать тебе не змушувати поні перескакувати через хвіртку, яка для нього зависока.

Із цими словами Джон потягнув за повід, і ми рушили далі.

— Як знати, — промовив він, звертаючись сам до себе, — може, цей хлопець не тільки мучитель, а й брехун. Ні, Красеню, заїдьмо до фермера Буші, знайдемо там когось і розкажемо йому все так, як було.

Тож ми повернули праворуч, доїхали до току,[35] від якого було вже рукою подати до фермерського дому. Зустріли ми й власника будинку, він поспішав кудись дорогою, а його дружина, не на жарт стривожена, стояла на воротах.

— Вам часом не траплявся наш малий? — запитав містер Буші, коли ми порівнялися з ним. — Годину тому виїхав із дому на чорному поні, а поні он щойно прибіг додому сам, без хлопчика.

— Сер, мені здається, що без вершника йому набагато зручніше, — відповів йому Джон. — Принаймні, поки вершник не навчиться як слід триматися в сідлі.

— До чого ви ведете? — не второпав фермер Буші.

— Розумієте, сер, я був свідком того, як ваш синочок батожив і навіть копав невеликого поні, бо той, бачте, не хотів скакати через хвіртку, яка йому не під силу. Поні поводився дуже пристойно, сер, брикливості там близько не було, та врешті-решт терпець йому урвався, він хитнув крупом, і юний джентльмен опинився в колючих заростях. Він ще кричав, щоб я йому поміг, але гадаю, сер, ви не образитеся на мене, що я не виявив такого бажання. Кістки у хлопчиська цілі, відбудеться кількома подряпинами, та й по всьому. Я обожаю коней, і моє серце крається, коли я бачу, як із них знушаються. Негоже набридати тварині так, що вона змушена брикатися, і коли кінь зробить це раз, хто поручиться, що він не зробить цього вдруге?

Мати хлопчика, зачувши таке, зронила сльозу.

— Мій бідолашний Біл, треба йому допомогти, хлопчику ж напевне боляче.

— Ішла би ти, жінко, до хати, — розпорядився фермер. — А Білові перепало заслужено, і я ще подивлюся, чи скористається він із цього уроку. Він уже не вперше знушається з того поні, але я таки покладу цьому край. Дуже вам дякую, Менлі. Щасливої дороги!

Ми рушили далі, і Джон усю дорогу вдоволено усміхався. Коли він розповів про цю пригоду Джеймсові, той теж повеселішав і сказав:

— Так йому й треба! Я знаю цього задаваку ще зі школи. Гне кирпу так, що куди тобі — він, бачте, син фермера! Тільки те й робить, що чваниться і зачіпається до

менших. Ми, старші хлопці, звісно, спуску йому не даємо, як треба, то й втовкмачимо, що за партою і на ігровому полі немає фермерських чи наймитських синів — там ми всі рівні. А ще, пригадую, такий випадок. Перед обідніми уроками я застав його за одним прецікавим заняттям: сидить він, значить, на підвіконні (а вікно там таке здоровезне!), ловить мух і обриває їм крильця. Обриває, мене не бачить, то я й заїхав йому в вухо, та так, що він сам із того підвіконня злетів, як та муха. Злий я був на нього. А він на підлогу брик — і ну ревти, що той бугай!

Я аж злякався. Прибігли хлопці з ігрового майданчика, навіть директор із вулиці прибіг подивитися, кого там ріжуть. Я, не мудруючи лукаво, виклав усе, як було: так і так, мовляв, це я його, і пояснив, за що. А потім показав директорові мух — і тих, яких він уже розчавив, і тих, які ще повзали без крил, ще й обірвані крильця на підвіконні... О, як директор розлютився, я ще таким його не бачив. Біла вже, правда, не карали, бо він і так заводив, як останній боягуз (а він таки напrawdę боягуз); директор лише наказав йому сісти і пообіцяв, що до кінця тижня зловмисник не має права гратися в ігри. Після цього він скликав усіх учнів і пояснив їм, що таке жорстокість і якими безсердечними й боягузливими мають бути ті люди, що знущаються зі слабших, ніж вони самі. А найбільше з його слів мені запам'яталося те, як він назвав жорстокість тавром диявола і попросив, аби ми, побачивши, як хтось мучить меншого за себе, втовкмачили йому, з ким він вступив у змову, адже диявол — це передусім убивця, а його споконвічне призначення — терзати живих. Коли ж, додав директор, ми побачимо людину, котра ставиться до ближніх із любов'ю та повагою, любить людей і братів своїх менших, то це — Божий обранець.

— Ліпше від вашого директора не скаже ніхто, — зауважив Джон. — Нема любові — нема віри; люди можуть переконувати інших у своїй побожності скільки заманеться, але якщо ця побожність не вчить їх доброти й людяності, то їхня віра — чистісіньке лицемірство, і вона обернеться на порошок, коли, Джеймсе, настане час назвати все своїми іменами.

Розділ 14

Джеймс Говард

Одного грудневого ранку, коли Джон привів мене з моціону[36] і якраз накривав попоною, а Джеймс носив для нас овес із клуні, до стайні завітав господар. Він був замислений, а в руках тримав розпечатаного листа. Зачинивши мій загінчик, Джон шанобливо привітався з господарем і чекав, що той скаже.

— Доброго ранку, Джоне, — привітався містер Гордон. — Хочу знати, чи не маєте ви яких претензій до Джеймса?

— Претензій?! Аж ніяк, сер!

— І можете засвідчити, що він старанний працівник і поважає старших?

— Саме так, сер.

— І він ніколи не байдикував, коли вас не було на місці?

— Жодного разу, сер.

— Що ж, чудово. Тоді мені доведеться поставити вам ще одне запитання. Чи не

маєте ви якихось підозр, що він, вигулюючи коней чи виконуючи доручену йому справу, зупиняється потеревенити з товаришами чи знайомими або заїжджає туди, куди не мав би заїжджати, залишаючи коней без нагляду?

— Ні, сер, не маю я таких підозр. Коли ж мені скажуть, що Джеймс хитрує, нехай це спершу доведуть, а вже я подумаю, вірити цьому чи ні? Не знаю, сер, хто хоче кинути тінь на його репутацію, але, присягаюся, такого спокійного, надійного, чесного і водночас моторного стаєнного помічника, як Джеймс, я ще не мав. Слова зайвого не скаже, всі доручення виконує сумлінно. До коней підходить із розумом та ласкою, і я б сказав, що добра половина кучерів, зодягнених у лівреї та капелюхи, не вміють того, що вміє Джеймс. Тож якщо комусь кортить знати всю правду про Джеймса Говарда і його вдачу, — промовив Джон, енергійно кивнувши головою, — нехай прийде і розпитає Джона Менлі!

Господар зосереджено слухав Джона, а коли той закінчив, широко усміхнувся. Він приязно поглянув на Джеймса, який мовчки стояв на порозі, і сказав:

— Ану, Джеймсе, обличчя поки свій овес і підійди до мене. Я дуже радий, що ми з Джоном однакової думки про тебе. Джон сім разів подумає, перш ніж щось сказати, — додав він, весело всміхнувшись, — не так просто в нього вивідати, що він про когось думає, от я і вирішив піти в обхід, як кажуть, пальнути по кущеві з одного боку, щоб птахи вилетіли з іншого. Принаймні, не марнуючи часу, я дізнався про все, що мене цікавило. А тепер до справи. Я отримав листа від свояка, сера Кліфорда Вілямса, який живе у Кліфорд-холі; він просить мене знайти йому молодого й сумлінного конюха. Кандидат на цю посаду повинен мати двадцять-двадцять один рік і знати свою справу. Бачиш, його старий конюх прослужив тридцять років і вже не має тієї сили, то сер Кліфорд хоче підшукати йому наступника. Той попрацював би під його началом, а потім старий конюх міг би передати справи і піти на відпочинок. Сер Кліфорд пише, що на початках новий конюх матиме платню вісімнадцять шилінгів на тиждень, робочий одяг, кімнатку нагорі каретні[37] і стаєнного помічника. Сер Кліфорд — гарний господар, і робота у нього зовсім непоганий початок для молодого хлопця. Шкода тебе відпускати, та й Джон без тебе як без рук.

— Що правда, сер, то правда, — погодився Джон, — але хлопець не має сидіти на місці, йому треба рости.

— Джеймсе, скільки тобі років? — запитав господар.

— У травні буде дев'ятнадцять.

— Ще надто молодий. А ви, Джоне, що скажете?

— Молодий — то молодий, але міркує по-дорослому, та й силою не обділений. Хіба що кіньми править ще не так уміло, та за цим справа не стане. Рука в нього тверда й легка, око зірке, завбачливості теж не позичати, і я певен, що під його наглядом коні не матимуть клопоту ані з копитами, ані з підковами.

— Джоне, твого слова цілком досить, — запевнив господар. — Сер Кліфорд у дописці додає: "Якби я міг знайти чоловіка, котрого підготував ваш Джон, це було б ідеально". Так що, Джеймсе, обміркуй цю пропозицію, увечері порадься з матір'ю, а

потім даси мені знати, що надумав.

Через кілька днів по розмові було остаточно вирішено, що Джеймс за місяць-півтора перебирається до Кліфорд-холу, а поки залишався тут і мав навчитися правити кінними запрягами.

Ніколи екіпажів не запрягали так часто, як тепер. Зазвичай, коли господиня залишалася вдома, сквайр правив кіньми сам, але зараз — байдуже, хто куди їхав (чи то господар, чи то юні леді), — щоразу, коли мене із Джинджер ставили у запряг, на кучерські козла[38] сідав Джеймс. Спершу до нього підсідав Джон, допомагав йому, коли треба, порадою, та Джеймс скоро набив собі руку і далі вже їздив сам.

Я просто не йняв віри, скільки вулиць нам доводилося минати, коли наш господар щосуботи виїжджав до міста. А які різні вони були!.. Заїжджали ми й на вокзал (коли господар мав зустріти потяг), і їхати туди доводилося в суцільному потоці кебів,[39] возів, бігунців[40] та омнібусів.[41] Дорога на вокзал пролягала через міст, і в ті години, коли прибував потяг, недосвідченому кучерові чи ненавченим коням туди краще зовсім не пхатися. Сам міст був вузький, а на виїзді дорога різко повертала, і, якщо ловити ґав, то недалеко й до біди.

Розділ 15

Старий конюх

Незадовго до від'їзду Джеймса господар із господинею вирішили провідати своїх друзів, що жили за сорок шість миль від нас, і за кучера знову був Джеймс. Першого дня подорожі ми здолали тридцять дві милі. Шлях пролягав довгими, важкими для підйому пагорбами, та Джеймс так мудро й обережно правив нами, що ми з Джинджер зовсім не втомилися. Коли дорога збігала вниз, він ніколи не забував про гальмівний важіль і вимикав його одразу, як зникала в ньому потреба. Завдяки його керуванню ми завжди бігли там, де дорога була найрівніша, а коли на нас чекав довгий підйом, він пускав нас трохи навскіс, тоді екіпаж не так сильно тягнуло назад, а ми мали змогу бодай трохи перевести подих. Здавалося б, дрібничка, але й вона полегшує життя коня, а тим паче гарне ставлення.

Дорогою ми декілька разів зупинялися, а коли вже смеркало, доїхали до міста, де мали переночувати. Зупинилися в найбільшому готелі недалеко від величезної ринкової площі. Проїхавши під аркою, ми опинилися у довжелезному готельному дворі, у самому кінці якого знаходилися стайні та каретні. Назустріч нам, як і годиться, вийшли двоє конюхів. Старший із них був невисоким, але жвавим і привітним чоловіком, кульгавим, одягненим у жовту смугасту камізельку. Він зумів блискавично розпрягти мене (такої швидкості я ще зроду не бачив), узяв мене за повід і, лагідно щось приказуючи, повів до стайні. Стійл у стайні було, може, із шість або вісім, та тільки два чи три з них були зайняті. Другий конюх зайнявся Джинджер. Джеймс, поки нас вичищали та витирали, стояв поряд.

Ніхто не чистив мене так легко й швидко, як цей непоказний конюх. Коли він закінчив, Джеймс провів рукою по моїй спині, шукаючи якогось огріху в роботі, але шкіра була чиста і гладенька, наче шовк.

— Знаєте, — зізнався він, — я й сам не з повільних, а Джон ще спритніший за мене, але з такою швидкістю й ретельністю ви нас обох запхали за пояс.

— Праця — найкращий учитель, — відповів кульгавий конюх. — Та й як інакше! Десять років роботи чогось, я думаю, навчать, хе-хе, інакше який із мене конюх? А те, що я швидкий... Це все дурниці. Звичка, та й годі, оце й весь фокус. Коли ти в чомусь стаєш докою,[42] тобі вже байдуже, як це робити — швидко чи повільно. Я б сказав навіть, що швидка робота легше робиться. Та й здоров'я в мене вже не те, щоби вовтузитися з чимось удвоє більше належного, дай, Боже, тобі здоров'я! А уяви, якби я за роботою насвистував чи просто морочився, як дехто! Розумієш, я від дванадцяти років біля коней, служив у стайнях мисливських та іподромних, а через невисокий зріст навіть кілька років був жокеєм.[43] Та під Гудвудом[44] страшенно слизькі торф'яники, і якимсь мій бідолашний скакун упав, я зламав собі ногу в коліні, ну й, звісно, відтоді дорога в жокеї мені заказана. Але життя без коней я вже не мислив, от і подався у готельні конюхи. Я тобі от що скажу: ходити коло такого красеня, як твій, — не робота, а справжнє задоволення. Спокійний, породистий, доглянутий — це ж пісня, а не кінь! Та чи мені не знати, як має виглядати кінь у дбайливих руках. Мені досить двадцять хвилин пробути біля коня — і я скажу, що за конюх коло нього ходить. От візьмімо хоча б твого: слухняний, спокійний; куди скажеш, туди повертається; ти чистиш йому копита, а він високо підіймає ноги. А якийсь інший крутиться, мов навіжений, на всіх змієм дише, пре, куди схоче, чи взагалі розвернеться впоперек стійла і лупає, як би хапнути тебе зубами, коли підеш попри нього; вуха прищуплені, мов боїться тебе, як вогню, а ти тільки й пильнуєш, щоб не скуштувати його копит. О, нещасні створіння, я ж добре знаю, як із ними поводитися. Коли кінь від природи несміливий, то від такого ставлення він стає полохливим, сахається, а норовистий стане злим, як оса, і спробуй до такого підступися. Характер коня формується загалом замолоду. Господи, вони ж — як діти, просто вчи їх усього, що треба, роби все так, як пишуть розумні книжки, і, ставши дорослими, вони матимуть усе це в крові.

— Гарно кажете, — озвався Джеймс, — ми у себе в маєтку теж так вважаємо.

— Юначе, даруйте за цікавість, у кого ви служите? Якщо мені не брешуть очі, ваш хазяїн — достойний чоловік.

— Сквайр Гордон, власник Біртвік-парку, це за Бейкон-хілс, — відповів Джеймс.

— Ага, так-так, я щось про нього чув. Дуже непоганий знавець коней, так, здається? І найкращий верховий у графстві...

— Мабуть, що так, — погодився Джеймс. — Але тепер він рідко їздить верхи, відколи не стало молодшого господаря.

— Ах, бідний джентльмен! Пригадую, газети щось таке писали. І тоді ж загинув гарний кінь, правда?

— Правда, — кивнув Джеймс. — Гарний був кінь, рідний брат Красунчика, схожий на нього, мов дві краплі води.

— О, як шкода! — захитав головою старий. — Якщо мені не зраджує пам'ять, там не найкраще місце для стрибків. Зверху така-сяка огорожа, урвище — і потік, так? Ну, тут

тобі жоден кінь не дасть ради. Ні, я не проти серйозної скачки, але ж потрібно розуміти, що є такі речі, які до снаги тільки досвідченим мисливцям. Навряд чи варто жертвувати життям людини чи коня задля якогось лисячого хвоста. Принаймні, я так думаю.

Поки він це говорив, його напарник упорався з Джинджер, приніс нам зерна, і щойно тоді він та Джеймс разом покинули стайню.

Розділ 16

Пожежа

Того ж вечора, але трохи згодом, той конюх, що заводив Джинджер, привів до стайні ще одного коня, котрий належав якомусь подорожньому. І поки його чистив, до стайні просто так, потеревенити, зайшов якийсь молодик із люлькою.

— Слухай-но, Тоулере, — попросив його конюх, — скоч на сінник, зніми цьому коневі трохи сіна, бо в нього годівниця геть порожня, згода? Але люльку залиши внизу.

— Добре, — відповів молодик і по приставній драбині заліз на горище.

Я чув, як на горищі риплять під його ногами дошки, як він шарудить сіном... Джеймс ще раз заскочив до стайні, поглянути, чи з нами все гаразд, і після цього нас замкнули на ніч.

Скільки часу я проспав і о котрій годині ночі прокинувся, сказати не можу, але, прокинувшись, я одразу збагнув, що тут щось не так. Щоправда, не розумів, що саме. Я піднявся з підлоги. Повітря у стайні було сперте, задушливе. Я почув, як кашляє Джинджер, ще один кінь тривожно метушився. Ніщо не порушувало нічної тиші, все огорнула цілковита пітьма, а дихати ставало щораз важче.

Вхід на горище був відчинений, і, по-моєму, цей важкий дух сунув саме з горища. Нашорошивши вуха, я почув якесь дивне шелестіння, а з ним — гул і потріскування. Я не знаю, що це шуміло, але було у тому звукові щось таке, що я затремтів усім тілом. Інші коні теж прокинулися, одні рвалися з прив'язі, інші тупали ногами.

Нарешті знадвору залунали чийсь кроки. Двері стайні різко відчинилися, і молодший конюх, із ліхтарем у руці, кинувся відв'язувати коней і виводити надвір, та де там!.. Перший кінь уперся і навіть не рушив із місця. Конюх узявся за другого, потім за третього, але й вони стояли, мов прикипіли. Тоді він кинувся до мене і з силою потягнув, намагаючись вивести зі стайні, але й ця його спроба виявилася марною. Побачивши, що всі його намагання нічого не дали, він вибіг зі стайні.

Що й казати, всім коням наче розум відняло, та річ у тому, що нам уже звідусіль ввижалася небезпека, а людей, на яких ми могли би без побоювання покласти, поряд не було, все навколо нас було таке чуже, непевне. У прочинені двері увірвалося свіже повітря, дихати стало легше, але ж і гудіння над головами дужчало, а коли я поглянув угору, то на стіні за решіткою порожньої годівниці танцювали червоні відблиски. "Пожежа!" — закричали на дворі, і до стайні тихо й спритно прослизнув старий конюх. Він вивів надвір одного коня, кинувся по другого, та полум'я вже виривалося з горішнього люка, і ревище над головою просто оглушувало.

А потім я почув голос Джеймса. Спокійно, мовби нічого не сталося, він сказав:

— Ану, мої милі, час іти звідси, тому хутко прокидаймося і ходімо.

Я стояв найближче до виходу, відтак він підійшов до мене, погладив.

— Гайда, Красеню, де твій повід? Ну ж бо, малий, зараз ми вийдемо на свіже повітря...

Він швидко скинув із себе шалик, акуратно накинув його мені на очі й, погладжуючи та плескаючи мене по боках, вивів з охопленої полум'ям стайні. Коли я був у безпеці, Джеймс скинув з мене шалика і крикнув:

— Гей, хто-небудь! Візьміть цього коня, а я піду по іншого!

Назустріч йому вийшов якийсь високий здоровань, Джеймс кинув йому повід і стрімголов побіг назад до стайні. Побачивши, як Джеймс зникає у палаючій будівлі, я щосили заіржав. Джинджер згодом зізналася, що моє іржання врятувало їй життя, бо, коли б не воно, вона, напевне, так і залишилася б у стайні.

На дворі був неймовірний шарварок. З інших стаєнь теж виводили коней, а з повіток і з-під навісів витягували екіпажі та вози, щоб не дати вогневі піти далі. На протилежному боці двору дзеленькали вибиті вікна, і люди голосили на всі лади. Та мій погляд був прикутий до стайні, з якої щоразу густіше валив дим і вихоплювалися вогняні язики. А невдовзі крізь страшенну метушню пробився чистий голос, котрий міг належати тільки нашому господареві.

— Джеймсе Говард! Джеймсе Говард! Ти тут?

Ніхто йому не відповів. У стайні щось із гуркотом звалилося, а за мить я радісно заіржав: у клубах диму з'явився Джеймс: він ішов і вів за повід Джинджер. Від ядухи на Джинджер напав сильний кашель, та й Джеймс наковтався диму і не міг вимовити ані слова.

— Сміливцю ти мій! — розчулився господар, обіймаючи Джеймса за плечі. — Сам хоч уцілів?

Джеймс мовчки кивнув головою.

— Ач! — захоплено вигукнув чоловік, що тримав мій повід. — Сміливець, інакше й не скажеш!

— Ну, що ж, — заговорив господар, — якщо ти, Джеймсе, вже віддихався, я б радив їхати звідси, і що швидше ми це зробимо, то краще.

Коли ми їхали до воріт, від ринкової площі долинув кінський тупіт та гучне торохкотіння коліс.

— Пожежники! Пожежники! — закричали двоє-троє голосів. — Дорогу, дорогу, всі геть із дороги!

Голосно цокаючи по бруківці копитами та гримлячи колесами, у двір вкотилася важка пожежна бочка, запряжена парою коней. Пожежники зіскочили на землю. Де горить, було зрозуміло і без розпитувань: яскраві язики вогню танцювали уже на даху.

Ми якнайшвидше виїхали на ринкову площу. На небі світили зорі, і якби не гул пожежі, цю ніч цілком можна було б назвати тихою. Господар звелів їхати до готелю на інший кінець міста і, передаючи нас тамтешньому конюхові, звернувся до Джеймса:

— Я маю повернутися до місіс Гордон, Джеймсе. Сподіваюся, ти подбаєш про

коней, віддаси усі потрібні розпорядження, ну, і все таке.

І він пішов. Наш господар не любив метушні, та я щось не пригадую, щоб хтось ходив так скоро, як він тієї ночі.

Ледве ми зайшли у стійла, як здалеку долинуло страхітливе іржання — кричали коні, яких не вдалося вивести з палаючої стайні. Тепер вони горіли живцем, і думка про це була нестерпною! Ми з Джинджер засмутилися так, що годі й передати. На щастя, нас ця біда оминула; порівняно з тими бідолахами ми просто відкупилися легким переляком.

Уранці наступного дня господар завітав до стайні, поглянув на нас, а потім говорив із Джеймсом. Із їхньої розмови я почув тільки дещо, бо мене саме чистив конюх, але й так було видно, що Джеймс на сьомому небі від щастя, і я зрозумів, що господар висловлював йому своє захоплення. Місіс Гордон так перехвилювалася вночі, що від'їзд перенесли на полудень. Відтак ранок у Джеймса був вільний, і він пішов до того готелю, де ще залишилися наш екіпаж і зброя. Крім цього, він хотів дізнатися, чим закінчилася нічна пожежа. Повернувшись назад, Джеймс поділився новинами з тутешнім конюхом, і з його слів ми зрозуміли таке: спершу ніхто не міг збагнути, що стало причиною займання, та потім хтось пригадав, що бачив Діка Тоулера. Мовляв, той Дік зайшов до стайні із запаленою люлькою, а назад вийшов без люльки й одразу подався по нову. Молодший конюх пригадав, що просив Діка піднятися на сінник і зняти сіна для коня, але попереджав, щоб той не брав із собою люльки. Дік переконував, що лазив на горище без люльки, та йому не повірили. І тут я пригадав чудове правило, яке завів у маєтку Джон Менлі: у стайні — жодних люльок! Як на мене, таке правило ніде не було б зайвим.

Джеймс розповів, що стеля й підлога згоріли дотла, і тепер на місці стайні — тільки почорнілі стіни. А двоє нещасних коней, яких так і не вдалося вивести надвір, були поховані під палаючими бантинами та черепицею.

Розділ 17

Розповідь Джона Менлі

Далі поїздка минала без пригод, і при заході сонця ми вже були на місці. Нас із Джинджер завели до гарної чистої стайні, ми опинилися під опікою тутешнього кучера — великого добряги, і той уже догоджав нам, як тільки міг. Почувши про нічну пожежу, він одразу ж пройнявся до Джеймса повагою.

— Юначе, — сказав він, — з усього почутого я роблю один незаперечний висновок: ваші коні можуть вам довіритися, і вони це чудово знають. До вашого відома, вивести коня зі стайні під час пожежі чи під час повені — штука дуже складна. Не знаю, чому так повелося, але візьміть двадцять коней — і жоден із цієї двадцятки не захоче покидати стайні.

Господарі погостювали кілька днів у друзів, а потім настав час повертатися. Діставшись додому без пригод, ми були раді опинитися у своїй стайні, і Джон, схоже, не менше за нас радів нашому поверненню.

Коли вони із Джеймсом залишали нас на ніч, Джеймс запитав:

— Як думаєте, кого візьмуть замість мене?

— Малого Джо Гріна зі сторожки, — відповів Джон.

— Джо Гріна? — здивувався Джеймс. — Та він ще геть зелений!

— Йому вже п'ятнадцятий рік, — не погодився Джон.

— Але ж він малий на зріст!

— Так, зростом, може, і не вдався, але моторний, роботящий, та й не злий нібито. Навіть більше, він і сам не проти працювати в стайні, і його батькові це до вподоби. І господар, я знаю, за те, аби малий спробував свої сили. Мені він уже казав, що як малий не підійде (а це вже як я йому скажу), він підшукає когось старшого, ну, я йому сказав, що було б добре дати малому випробувальний термін, тижнів так зо шість.

— Усього шість тижнів! — зойкнув Джеймс. — Та треба з півроку, не менше, перш ніж йому почне щось вдаватися! Е, Джоне, вам доведеться добре попрацювати.

— Ну, — засміявся Джон, — з роботою в мене завжди все лагодилося. Не пам'ятаю, щоб я колись її боявся.

— Ви дуже гарна людина, Джоне, — мовив Джеймс. — Чи стану я колись таким?

— Я не люблю розповідати про себе, — сказав раптом Джон, — та коли вже ти нас покидаєш, щоб, так би мовити, піднятися у ранзі, то так і бути, розкажу, що я про це думаю. Я був такий, як Джозеф, коли від лихоманки за якихось десятих днів померли мої матір і батько. І залишилося нас двоє — я і моя сестра-калічка Нелі. Родичів, які могли би нас так-сяк підтримати, ми не мали. Я наймитував в одного фермера, а на такий роботі не те що двох — себе не прогодуєш, і пішла б моя сестричка у робітний дім,[45] якби не наша господиня. Нелі каже, що вона — ангел, і на те є вагомі причини. Господиня винайняла у старої вдови Молет кімнатку для Нелі, і коли та могла працювати, доручала їй різне шитво та в'язання. Коли ж сестричка була хвора, господиня посилала їй обіди і всякі дрібнички, одне слово, робила все, аби Нелі не занепадала духом; була достоту як матір. А потім господар узяв мене до своїх коней, і я допомагав старому Норманові (так звали тодішнього конюха). Я сидів на хазяйських харчах, мав спальню на горищі й одержував три шилінги на тиждень. Отже, я вже міг допомогти сестрі. А зараз я розповім тобі про Нормана. Старий спокійно міг відмахнутися від мене, сказав би, що не його це справа — морочитися з темним селяком, та й квит. Але ж він цього не зробив, а навпаки, замінив мені батька і, як міг, опікувався мною. Коли його через кілька років не стало, я зайняв його місце. Зрозуміло, мені добре платять, я можу заощаджувати на чорний день, мало що в житті трапляється, і Нелі щаслива, як пташка в раю. Тож бачиш, Джеймсе, я не та людина, що вихвалитиметься перед малим хлопчиною чи відповість невдячністю на доброту господаря. Аж ніяк! Справді, мені тебе не вистачатиме, але якось перебудемо. Розумієш, Джеймсе, мало що на цьому світі дорівнюється до людської доброти, і коли я можу комусь допомогти, то охоче це роблю.

— А знаєте, Джоне, — мовив Джеймс, — як не крути, а приказка "Своя сорочка ближча до тіла" точно не про вас.

— Не про мене, — погодився Джон. — А тепер подумай і скажи, де були б зараз я і

моя Нелі, якби свого часу господиня, господар та й старий Норман вирішили, що своя сорочка ближча. Нелі ниділа б у робітному домі, а я підгортав би чужу ріпу! Або що сталося б із Чорним Красенем і Джинджер, якби кілька днів тому так подумав ти? Ні, Джеймсе, так може думати останній егоїст, дикун, і знаєш, може, гріх таке казати, але коли людина в житті керується цим правилом, то краще б її зразу втопили, як сліпого цуцика чи кошеня. Така моя думка, — і Джон рвучко хитнув головою.

Джеймс засміявся, а коли він заговорив, голос його ледь помітно тремтів.

— Після матері ви мій найкращий друг. Думаю, ви не забудете мене.

— Звичайно, як тебе забути! — вигукнув Джон. — Якщо тобі потрібна буде допомога, ти мене теж згадаєш, правда?

Наступного дня до стайні вже прийшов Джо, аби повчитися у Джеймса, поки той ще тут. Йому показали, як прибирати у стайні, кому і скільки давати сіна й стелити соломи. Окрім цього, до його обов'язків входило чистити збрую та мити екіпаж. Оскільки він був невисокого зросту і чистити мене чи Джинджер не зміг би, навіть якби дуже бажав, то Джеймс вирішив, що на початках із нього досить і поні. Отож, Баский Веселун цілком переходив під опіку хлопця, але, звісно, під наглядом Джона. Загалом то був симпатичний, тямущий хлопчина, і завше, коли приходив на роботу, то постійно щось насвистував.

Веселунові не дуже подобалося, як його "мордує" (це він так висловився) малий Джо, цілковитий невіглас у цій справі, та коли добігав кінця другий тиждень, він сказав мені по секрету, що "з того хлопчиська, мабуть, таки будуть люди".

І от настав той день, коли Джеймс назавжди йшов від нас. Ніколи не бачив його таким засмученим, як того ранку.

— Розумієте, — ділився він із Джоном переживаннями, — надто багато я залишаю тут. Мама, Бетсі, ви, наші добрі господарі, а наші коні, а мій старий Веселун. На новому місці я ще нікого не знаю. Власне, я тому й пристав на пропозицію, що служитиму не стаєнним, а конюхом і зможу краще піклуватися про матір. Важко мені, Джоне, дуже важко.

— Так, Джеймсе, я тебе чудово розумію. Та я б погано про тебе подумав, якби, покидаючи рідний дім, ти зовсім не тужив за ним? Тримайся, хлопче, ти й там знайдеш друзів. Якщо зарекомендуєш себе з найкращого боку — а в цьому я не маю сумніву, — уяви, як пишатиметься тобою твоя мати, як вона розповідатиме своїм знайомим, яке гарне місце дістав її син.

Джон, як міг, підбадьорив Джеймса, і, правду кажучи, не йому одному було шкода розлучатися з юнаком. А коли той пішов, Веселун так засумував, що на кілька днів навіть утратив апетит. Довелося тоді Джонові брати на ранкові прогулянки разом із нами і нашого поні. Пробігши декілька разів зі мною голова в голову, невтішний Веселун трохи збадьорився, а невдовзі й остаточно піднісся духом.

Часто до стайні приходив батько малого Джо і в усьому допомагав своєму синові. Хлопчина дуже старався, намагаючись опанувати нове для себе ремесло, і Джон був задоволений своїм помічником.

Розділ 18

Виїзд по лікаря

Це сталося через кілька днів по тому, як ми проводжали Джеймса. Наївшись увечері сіна, я спав міцним сном на соломі, аж раптом посеред ночі мене розбудило голосне дзеленчання стаєнного дзвоника. Я чув, як відчинилися двері Джонового дому і швидко-швидко загупали його кроки: Джон побіг до хазяйського дому, прожогом повернувся, відчинив двері стайні, зайшов досередини й гукнув:

— Вставай, Красунчику! Не знаю, що ти зараз робиш, але за хвилину виїжджаємо.

Я й оком не змигнув, як Джон мене уже і засідлав, і загнуждав. Швидко метнувшись додому по верхній одяг (одна нога тут, друга — там), він погнав мене клусом до маєтку. Сквайр із ліхтарем у руці вже вичікував біля дверей.

— Слухай, Джоне, — промовив він, — жени учвал, це питання життя і смерті місіс Гордон. Кожна мить дорога. Як приїдеш до лікаря Байта, передай йому цю записку. Потім доберешся до заїжджого двору і, щойно кінь перепочине, повертайся.

— Буде зроблено, сер, — відповів Джон, і за мить він сидів у сідлі. Садівник, що жив у садовому будиночку і також прокинувся від дзеленькання, відчинив ворота і чекав. Не гаючи жодної миті, ми проминули маєток, переїхали через село і спустилися пагорбом до застави. Зачувши крики Джона, а потім і гупання в двері, митник швидко вибіг надвір і відкрив нам дорогу.

— Послухайте, — гукнув йому Джон, — тут незабаром їхатиме лікар, тримайте дорогу відкритою. Ось вам гроші за проїзд!

І ми погнали далі.

Дорога, рівна, як скатертина, тяглася над річкою, і Джон, звертаючись до мене, сказав:

— Ну, Красеню, не підведи.

І я не підвів. Не треба було ні батога, ні шпор, я дві милі летів, ледве торкаючись землі. Якби хтось сказав, що мій дідусь, який брав призи в Ньюмаркеті, міг бігти ще швидше, я б йому нізащо не повірив. Перед мостом Джон мене пригальмував, поплескав по шиї і похвалив:

— Молодчина, Красунчику, так тримати, старий!

Джон хотів мене притримати, щоб я сповільнив крок, але мене несло далі, і я стрімко мчав по дорозі. Повітря пахло морозцем, на небі яскраво світив місяць, і нічний краєвид заворожував. Ми проминули ще якесь село, проїхали через темний ліс, здолали підйом, потім спустилися з гори і врешті, пройшовши вісім миль, добігли до міста. Попетлявши трохи його вуличками, ми опинилися на ринковій площі. Тишу сплячого міста порушував лише стукіт моїх копит по бруківці. Коли ми зупинилися перед будинком лікаря, годинник на церковній дзвіниці пробив другу. Джон двічі смикнув дверний дзвоник, а потім, для більшої певності, постукав у двері. Вікно одразу відчинилося, і в ньому з'явилася голова лікаря у спальному ковпаку:

— Чого вам? — запитав лікар Байт.

— Сер, місіс Гордон дуже хвора. Сквайр просив, щоб ви, не зволікаючи, приїхали до

нього. Якщо ви не приїдете, він каже, що вона помре. Ось вам записка від нього.

— Чекай, — сказав лікар, — я зараз вийду.

Він зачинив вікно і невдовзі з'явився на порозі.

— Розумієте, є тут одне "але", — знітився лікар. — Мій кінь весь день був у роз'їздах, і зараз йому конче треба відпочити. А на іншому поїхав мій син — по нього щойно прислали. Що будемо робити? Може, я поїду на вашому?

— Сер, він майже всю дорогу йшов учвал, і йому, як належить, треба дати відпочити. Та якщо ви вважаєте, що він здолає і зворотний шлях, то я не думаю, що мій господар став би вам перечити.

— Гаразд, — мовив лікар, — за хвилину я буду готовий.

Джон стояв поряд і гладив мене по шії. Після бігу моє тіло аж пашіло.

Нарешті вийшов лікар із батогом у руках.

— Ця штука, сер, вам ні до чого, — зауважив Джон. — Чорний Красень і так буде бігти, поки не впаде. Ви, сер, постарайтеся з ним акуратніше. Мені б дуже не хотілося, щоб із ним щось сталося.

— Джоне, я думаю, все буде добре, — запевнив лікар.

А за хвилину Джон залишився вже далеко позаду.

Не розповідатиму вам, як ми поверталися до маєтку.

Лікар був важчим за Джона, та й у сідлі тримався значно гірше. Попри це, я робив усе, що міг. Митник на заставі тримав проїзд відкритим. Коли ми досягли пагорба, лікар пригальмував мене і сказав:

— А тепер, мій любий друже, трохи переведи дух.

Дуже доречно пропозиція, бо я біг так швидко, як міг.

Короткий відпочинок відновив мої сили, і невдовзі ми вже були в маєтку. Біля садової хвіртки на нас чекав Джо. Господар, який, мабуть, першим почув мій тупіт, стояв біля входу в маєток. Без жодного слова він повів лікаря до помешкання, а Джо завів мене до стайні. Як я зрадів поверненню додому! Ноги мої тремтіли від втоми, а сам я ледве дихав. На мені не було сухої волосинки, піт стікав по ногах, а тіло, за словами самого Джо, парувало, як чайник на плиті. О, бідолашний малий! Він був ще надто молодий і недосвідчений, а батька, який би допоміг порадою, послали чогось до сусіднього села, але я певен, що хлопчина старався, як міг. Він обтер мені ноги і тіло, але не накрив попоною, очевидно, вирішивши, що, коли я такий розпашілий, вона мені ні до чого. Потім він приніс мені відро води. Вода була холодна, але дуже смачна, і я випив її всю до краплини. Напоївши мене, Джо дав сіна, всипав зерна і, вирішивши, що зроблено все, пішов до себе. За якусь хвилю моє тіло пройняв дрож, і я почав замерзати. Нили ноги, ломило в спині, боліло в грудях, і взагалі почувався страх як кепсько. Я стояв у стійлі, тремтів і мріяв про теплу грубу попоно, як ніколи доречно. Мені хотілося, щоби поряд був Джон, але нас розділяли вісім миль, тому мені не залишалося нічого іншого, як лягти на підстилку і спробувати заснути. Минуло чимало часу, перш ніж перед дверима почулися Джонові кроки. Все моє тіло боліло, і я важко застогнав. А вже за мить Джон стояв, схилившись наді мною. Я не міг розповісти йому,

що відчуваю, та Джон і так, здається, все чудово зрозумів. Він накинув на мене кілька грубих попон, приніс із дому теплої води і замішав мені теплого пійла. Я випив і, напевне, поринув у сон.

Цілий день Джон ходив як у воду опущений і раз за разом бурмотів собі під ніс:

— Ото вже дурний хлопчисько! От безголовий!.. Не накрити коня попоною. Та й вода, мабуть, була холодна. Ой, біда з тими дітлахами!..

Загалом же Джо був непоганим хлопцем.

Хворів я важко. Перестуда перейшла в запалення легень, і тепер кожне вдихання давалося мені з болем. Джон панькався зі мною, наче з немовлям, і навіть посеред ночі по декілька разів приходив до мене. Господар також часто навідувався.

— Красеню ти мій бідний, — промовив він якимось, — конику мій золотий, та ж ти врятував свою господиню. Так, ти врятував їй життя.

Мені було дуже приємно чути такі слова, та й лікар нібито казав, що якби ми хоч на мить затрималися, то не встигли б. Джон зізнався господареві, що іще не бачив, аби кінь біг так швидко, як я тієї пам'ятної ночі. Мовляв, можна подумати, що кінь розуміє всю критичність моменту. Та я й відчував (принаймні, нікому не довелося мені пояснювати), що треба їхати якнайшвидше, адже від прудкості моїх ніг залежить порятунок господині.

Розділ 19

З недомислу

Не знаю, скільки часу я хворів, але містер Бонд, тутешній лікар-ветеринар, бував у мене щодня. Якимось він навіть зробив мені кровопускання, і Джон допомагав йому, тримав відро для крові. Після цієї процедури я так занеміг, що вже й не сподівався залишитися живим. Та, мабуть, не я один так думав.

Щоб дати мені цілковитий спокій, Джинджер і Веселуна перевели до іншої стайні. Гарячка неймовірно загостила мій слух: найслабший звук я сприймав як оглушливий; стоячи у стайні, чув усі кроки і легко міг би сказати, хто це йде і куди. Хай що робилося в маєтку, я був у курсі всіх подій. Якимсь уночі Джонові довелося давати мені пігулку, а що справа ця непроста, то йому допомагав Томас Грін. Коли все було зроблено, Джон, як міг, мене заспокоїв і сказав, що має побути тут ще півгодини, йому треба побачити, як подіяла на мене пігулка. Томас вирішив, що, коли так, він теж залишається з Джоном. Вони пішли до стійла Веселуна, де стояла лавка, а ліхтар, аби мене не дратувало світло, опустили біля ніг.

Певний час вони сиділи мовчки, та от Том Грін стиха мовив:

— Знаєте, Джоне, мені хотілося б, щоб ви не були такі суворі із Джо. Хлопчисько вже зовсім носа похнюпив, не їсть, не усміхається. Каже, що розуміє, що все це сталося через нього, але ж він думав, що все робить правильно. І ще боїться, що, коли, не дай Боже, Красень помре, з ним узагалі ніхто не говоритиме. Коли я слухаю його, моє серце крається. Може, поговорите з ним? Він же нормальний хлопець.

Джон трохи подумав і, зважуючи кожне слово, відповів:

— Томе, і ви не тримайте на мене зла. Я розумію, що хлопець не бажав коневі зла,

та я ніколи цього й не казав. Так, він добрий хлопець, і, зрозумійте, мені самому боляче. Цей кінь — моя найбільша гордість. Я вже мовчу про те, що він — улюблений кінь господаря і господині, і, як подумаю, що він може сконати, мені аж зле стає. Та коли ви вважаєте, що я несправедливий до малого, що ж, завтра спробую з ним поговорити. Нехай спершу Красень трохи оклигає.

— Дякую, Джоне. Я знав: у вас добре серце, і ви розумієте, що мій малий зробив це з недомислу.

Від цих слів Джон аж підскочив.

— З недомислу?! Ви кажете, з недомислу? Та як ви можете таке казати! А вам не здається, що цей самий недомисел — найгірша річ на світі після злого умислу? Бо левова частка всяких нещасть трапляється саме через чийсь недомисел! Коли людина каже: "Ой, це я з недомислу, я не хотіла нашкодити", — то думає, що варто їй це сказати, як усе пробачиться. Одна дама напхала свою хвору дитину ліками та заспокійливим сиропом. Я далекий від думки, що вона хотіла її вбити, але ж дитини не стало, і горе-матір судили саме за вбивство дитини.

— І правильно! — сказав Том. — Коли жінка не може дібрати, що добре, а що зле для малечі, їй не можна довірити дитини.

— Та й Біл Старкі, — вів далі Джон, — коли одягав костюм привида і бігав місячної ночі за рідним братом, теж не мав на меті доводити того до божевілля, він хотів лише трохи полякати малого. А що вийшло? Розумний, красивий юнак, що міг би стати гордістю матері, став пришепелуватим ідіотом і, хоч житиме вісімдесят років, так і залишиться ідіотом. Згадайте, Томе, як ви засмутилися, коли півмісяця тому юні леді не зачинили дверей до теплиці і морозяний вітер зі сходу нагнав туди холоду. Чи не ви тоді говорили, що холод занапастив силу-силенну розсади?

— Що було — те було! — погодився Том. — Стільки гарної розсади, і хоч би один саджанець уцілів. Усе треба висаджувати заново, та це ще півбіди. Де взяти свіжої розсади, от у чому проблема. Я мало не збожеволів, коли зайшов до теплиці й побачив, що там робиться.

— І попри все, — продовжив Джон, — я більше ніж упевнений, що наші юні дами не мали лихого умислу. Це ж вийшло просто з недомислу.

Вони ще про щось розмовляли, та я вже їх не слухав. Ліки робили свою справу, і я заснув, а вранці мені було вже набагато краще. У подальшому житті, опиняючись у різних ситуаціях, я ще не раз згадував Джонові слова про недомисел.

Розділ 20

Джо Грін

Джо Грін досить швидко звикав до нового місця. Знання він хапав на льоту, обов'язки виконував сумлінно, і за якийсь час Джон без побоювань міг довірити хлопцеві не одну серйозну справу. Я вже казав, що він був надто малий, відтак йому тільки зрідка доводилося вигулювати Джинджер чи мене. Та от одного дня, коли Джона не було в маєтку (він ще вранці запряг Суддю в багажний віз і поїхав у справах), господареві треба було терміново передати записку одному джентльменові, що жив за

три милі від нас. Він попросив Джо, щоб той узяв мене і сам відвіз оту записку, проте нагадав хлопцеві, що зайва обачність у дорозі ще нікому не завадила.

Передавши записку джентльменові, ми тихим кроком поверталися додому. Минаючи цегельню, натрапили на віз, навантажений цеглою. Колеса воза глибоко вгрузли в розмиту колію, і візник нещадно шмагав своїх коней та кляв їх на чім світ стоїть. Джо натягнув повід, і ми зупинилися. То було жалюгідне видовище. Коні рвали жили, намагаючись витягти вгрузлого воза, та він навіть не міг рушити з місця. Тіла коней були мокрі від поту, боки їхні важко надималися, і кожен м'яз під шкірою напнувся до краю. Та візника це анітрохи не бентежило, він те й робив, що смикав за повід та батожив нещасних тварин.

— Гей, пане, схаменіться, що ж ви робите! — крикнув Джо. — Не мучте коней, хіба вони в чомусь винні? Віз так угруз у колію, що вони його в житті не витягнуть.

Та візник, і оком не змигнувши, продовжував батожити коней.

— Та що ж ви робите, зупиніться! — благав його Джо. — Я вам допоможу скинути трохи цегли. Вони цього воза навіть з місця не зрушать.

— Не пхай свого носа, нахабне щеня, без тебе якось дамо раду!

Візник, будучи явно напідпитку, геть оскаженим, і коням стало по-справжньому непереливки. Не довго роздумуючи, Джо розвернув мене, і за мить ми чвалом неслися туди, де стояв будинок цегельного майстра. Не знаю, чи сподобалася б наша скачка Джонові, але ми з Джо про це не думали, ми кипіли праведним гнівом на того негідника і бігти повільніше не змогли би за всього бажання.

Ми домчали до будинку, що стояв при дорозі, Джо постукав у двері й гукнув:

— Містере Клей, ви вдома?

Двері відчинилися, і містер Клей власного персоною з'явився перед нами.

— Здоров був, юначе! О, ти спішив!.. Щось термінове від сквайра?

— Ні, містере Клей, просто один ваш підручний так батожить своїх коней, що от-от заб'є до смерті. Я попросив його припинити, та він і слухати не хоче. Казав йому хоч трохи воза розвантажити, щоб коні його витягли, та де там!.. Довелося скакати до вас. Сер, дуже вас прошу, поїдьте з нами.

Голос Джо аж тремтів від обурення.

— Дякую тобі, малий, — мовив Клей і зник у будинку, щоб узяти капелюха. Потім, на хвилюку замислившись, він запитав: — Послухай, коли я притягну цього негідника до суду, ти свідчитимеш проти нього?

— З радістю! — крикнув Джо, і містер Клей пішов до воза, а ми гарним клусом рушили додому.

— Гей, Джо, що сталося? — поцікавився Джон, коли ми приїхали до маєтку і Джо спішився. — Ти аж кипиш від люті.

— Ваша правда, — погодився хлопець. — Зараз усе розкажу.

І скоромовкою, ковтаючи слова, він розказав про випадок на дорозі. Вдачі Джо був тихої, можна сказати, сумирної, і бачити його в такому стані ще не доводилося.

— Молодчина, Джо! — похвалив його Джон. — Малий, ти був правий, і навіть коли

цього селяка не викличуть до суду, все одно ти вчинив правильно. Багато хто проїхав би повз нього, навіть не втручаючись. Не моя справа, та й квит. Та, як на мене, людина просто не має права залишатися байдужою, коли у неї на очах коїться таке неподобство. Так що, хлопчику мій, ти все зробив, як належить.

Джо тим часом зовсім заспокоївся. Джонова похвала втішила його самолюбство, і, коли він начищав мої ноги й тіло, рухи його були більш упевнені, ніж зазвичай.

Вони уже збиралися йти полуднувати, коли до стайні прибіг посланець. Він сказав Джо, щоб той зайшов до кабінету містера Гордона, і пояснив: якогось харцизяку судять за жорстоке ставлення до коней, і справа потребує його свідчень. Коли Джо це почув, очі його заблищали, а щоки зашарілися.

— Ох і перепаде ж йому від мене! — вигукнув він.

— Ти там причепурися, — порадив йому Джон. Джо розправив краватку, обсмикав куртку і пішов свідчити.

Наш господар виконував обов'язки мирового судді.[46] Йому часто-густо доводилося розглядати подібні дрібні справи, після чого він або встановлював міру покарання для порушника, або передавав цю справу до вищого суду.

Пополудні Джо повернувся до стайні в піднесеному настрої. Він весело поплескав мене по спині і сказав:

— Отак, старий, більше такого неподобства ми не побачимо, чуєш?

Згодом ми дізналися, що свідчення Джо виявилися доладними і, на диво, чіткими, а ті нещасні коні були такі побиті, що справу горе-візника мав розглядати вищий суд, де його запросто могли засудити до двох, а то й до трьох місяців ув'язнення.

Після цього випадку Джо неможливо було впізнати. Джон жартував, що він за тиждень підріс на цілий дюйм. Хай там як, та мені й справді здалося, що Джо став більшим, дорослішим. Його безтурботність нікуди не зникла, зате рухи стали більш упевненими, рішучими, неначе він із хлопчиська-підлітка одразу став дорослим чоловіком.

Розділ 21

Розставання

Три роки прожив я в цьому чудовому маєтку, а потім у нашому житті почали назрівати невеселі зміни. Усе частіше стали говорити про те, що господиня хвора, лікар став частим гостем у маєтку, а наш господар ходив чорний, як хмара. Невдовзі до нас дійшла чутка, що господині треба на два-три роки покинути Англію та поїхати в теплі краї. Для всіх ця новина була наче грім серед ясного неба. Весь маєток огорнув чорний смуток. Містер Гордон залагоджував усі справи та готувався до від'їзду з Англії, і ми вже звикли слухати у стайні розмови про майбутню розлуку. Та, правду кажучи, інших тем для розмов і не було.

Джон виконував свої обов'язки з мовчазною похмурістю, та й Джо вже більше не насвистував. Увесь час якісь люди то приїжджали до маєтку, то від'їжджали з нього, відтак роботи у мене та Джинджер було доволі.

Першими покидали маєток міс Джесі, міс Флора та їхня гувернантка, і перед

від'їздом дівчата завітали до стайні. На прощання вони сердечно, наче старого друга, обійняли Веселуна. Та зрештою, він і був їхнім другом! А потім ми почули, що чекає на нас. Нас із Джинджер було продано графові W. — давньому другові містера Гордона. Господар навмисно підшукав нам це місце, сподіваючись на гарне ставлення до нас. Веселун переходив до вікарія Блумфілда, який саме підшукував поні для місіс Блумфілд, але з однією умовою: коли поні постаріє настільки, що виявиться ні до чого не придатний, він прийме гідну смерть від кулі та буде похований.

Доглядати за ним (і взагалі по господарству) мав Джо, тож я думаю, що за Веселуна можна було зовсім не хвилюватися. Джон отримав кілька пропозицій з різних місць (доволі непоганих), але не поспішав приставати на жодну з них, кажучи, що треба все як слід обмірковувати.

Напередодні від'їзду, вже ввечері, господар завітав до стайні, щоб віддати кілька розпоряджень, а разом і попрощатися з улюбленими кіньми. Настрій був у нього препаскудний, це було навіть чути з його голосу. Мені здається, що коневі інтонація говорить набагато більше, ніж людині.

— Джоне, ти вже вирішив, що робитимеш далі? — запитав він конюха. — Я чув, ти ще не пристав на жодну пропозицію.

— Щира правда, сер. Я так собі міркую: коли б мені вдалося зустрітися з гарним об'їждчиком лошаків і кінним інструктором, це було би просто ідеально. Знаєте, скільки коней псується тільки тому, що потрапляють не в ті руки? А цього могло б і не статися, якщо б вони опинилися у відповідних людей. Ще не було такого коня, до якого я не знайшов би підходу, і якби я зміг знайти таку роботу, щоб від самого початку наставляти коней на правильний шлях, це була би найкраща справа у моєму житті. А що ви на це скажете, сер?

— Я ще не зустрічав такого чоловіка, який би знав цю справу так, як ти, — зізнався господар. — Ти розумієш коней, а коні розуміють тебе, тож, думаю, одного прекрасного дня ти розпочнеш власну справу, і так буде найкраще. А як знадобиться моя допомога, ти просто мені напиши. Я ж тим часом замовлю за тебе слово у мого лондонського агента і напишу йому рекомендацію на тебе.

Господар назвав Джонові ім'я, адресу, подякував за довгу вірну службу, і Джон геть розчулився.

— Та що ви, сер, не треба, ви з місіс Гордон зробили стільки добра, що я до смерті ваш боржник. Ми вас постійно згадуватимемо, сер, і дай Боже, щоб одного чудового дня ми знову побачили місіс Гордон у доброму здоров'ї. Ми дуже на це сподіваємося, сер.

Господар мовчки потис Джонові руку, і вдвох вони вийшли зі стайні.

І от настав цей невеселий день. Усі великі речі у супроводі прислуги були відправлені напередодні, і в маєтку залишилися лише господар, господиня та їхня покоївка. Ми з Джинджер подали екіпаж до парадного входу; це був наш останній виїзд із маєтку Гордонів. Із будинку наказали виносити дорожні подушки, килимки та всяке інше причандалля, і коли все вже було готове, на сходах з'явився господар із

господинею на руках (я в запрягу стояв із того боку, де маєток, і тому все добре бачив). Містер Гордон надзвичайно обережно садив дружину в екіпаж, а прислуга стояла і плакала.

— Ну, все, хай вам щастить! — сказав він на прощання. — Ми вас довіку не забудемо. — І сівши в екіпаж, гукнув: — Їдьмо, Джоне!..

Джо скочив на козла, і ми розміреним клусом побігли через парк, а потім через село; селяни стояли на порозі своїх домівок, махали нам услід руками і казали: "Нехай благословить вас Бог!"

Коли ми приїхали на залізничну станцію, то господиня, здається, сама пішла до зали очікування. Я чув, як її приємний голос сказав:

— До побачення, Джоне. Хай Бог тебе благословить.

А тоді відчув, як смикнулися віжки в Джонових руках, але сам Джон не зронив ані слова. Мабуть, боявся, що не стримається й заплаче. Щойно Джо Грін забрав з екіпажа весь багаж, Джон залишив його біля коней, а сам пішов на перон. О, бідолашний Джо! Він стояв коло нас, і ми добре бачили сльози на його очах.

Невдовзі, пахаючи паром та димом, на станцію вкотився потяг. Він простояв хвилини дві-три, потім двері вагонів з ляскотом зачинилися, черговий станції подув у сюрчок, і потяг, набираючи швидкість, поїхав далі, лишивши по собі кілька хмарок сизого диму та пару розбитих сердець.

Коли він зовсім зник з очей, Джон повернувся до нас.

— Більше ми її не побачимо, — промовив він сумно. — Не побачимо...

Він сів на козла поряд із Джо, взяв віжки в руки, і ми повільно рушили додому. Та це вже був не наш дім.

Частина II

Розділ 22

Графський маєток

Уранці наступного дня, одразу ж після сніданку, Джо запряг Веселуна в легкий тарантас,[47] у якому їздила місіс Гордон. Веселун заіржав, прощаючись із нами; поні покидав маєток першим, віднині він мав жити у вікарія. Після нього настала і наша черга. Джон засідлав Джинджер, сів на неї верхи, мене взяв за повід, і ми рушили долиною, тримаючи шлях на маєток графа W.

Маєток графа W. вражав величною красою, та й чималі графські стайні, що стояли трохи далі, теж виглядали солідно. Ми в'їхали в двір, оточений кам'яною огорожею, і Джон гукнув містера Йорка.

Містер Йорк виявився доволі симпатичним чоловіком середніх літ із вольовим голосом. Він, як годиться, привітався з Джоном, мимохідь оглянув мене та Джинджер і гукнув стаєнного. Наказавши йому відвести нас до стайні, він запросив Джона в дім перекусити з дороги.

Нас завели до великої просторої конюшні й розмістили у сусідніх стійлах. За півгодини, коли ми вже були почищені та нагодовані, до стайні зайшли Джон і Йорк — наш новий кучер.

— Добре, містере Менлі, — промовив Йорк, ретельно оглядаючи мене і Джинджер. — Я не бачу в цих конях якихось вад, тепер скажіть мені таке. Кожен кінь, як і людина, має якісь характерні риси, і те, що добре для одного, не конче добре для іншого. Тож поки ви тут, я хотів би знати, чи є в них якісь особливості, про які краще попередити заздалегідь?

— Знаєте, — промовив Джон, — мені дуже шкода з ними розлучатися, бо, як на мене, в усій Англії ви не знайдете другої такої пари. Та ваша правда, у кожного коня, як і в людини, свій характер. Цей вороний — не кінь, а просто диво; мені здається, він від самого народження не знав ні грубощів, ні стусанів, і для нього немає більшого задоволення, ніж виконувати волю свого господаря. Кобилі ж у дитинстві, схоже, пощастило менше, та й продавець її казав те саме. Коли вона потрапила до нас, таких натуристих було ще пошукати. Та як побачила, що в нас не так уже й погано, то поволі виправилася. Три роки служби — і жодного вибрику. Я вам так скажу: коли з нею полюдськи, то більш роботящої конячки, ніж вона, ви ніде не знайдете. Але від природи вона більш запальна, ніж вороний, на мух злиться більше, заплутаний повід дратує її більше, а коли ви її скривдите, то можете не сумніватися, що вона відплатить вам тією ж монетою. А зрештою, чи не вам знати, що таке гарячий кінь?

— Авжеж, — погодився з ним Йорк. — Я все зрозумів. Та, бачте, тут у кожного стаєнного свої примхи, і домогтися, аби кожен робив те, що він має робити, справа не з простих. Та зрештою, що залежить від мене, я робитиму вправно, на це ми й пристанемо. А те, що ви говорили про гніду кобилу, я неодмінно матиму на увазі.

Коли вони уже виходили зі стайні, Джон раптом пригадав:

— Знаєте, у нас не вдягали збрую з мартингалом. Вороний узагалі не знає, що це таке, а кобила, якщо вірити торговцеві, саме через цю штуку й стала такою норовистою.

— Ну, ні, коли вони вже тут, мартингала їм не уникнути, — зізнався Йорк. — Особисто мені більше до вподоби, коли кінь почувається вільно, та й наш господар ніби теж, а от пані господиня... Їй має бути все по моді, і якщо кінь тримає голову трохи нижче, ніж треба, вона на нього навіть не погляне. Я мартингалів не любив і не любитиму, та проти нашої пані не підеш, і коли вона кудись їде, від мартингала не відкрутишся!

— Шкода, коли так, — спохмурнів Джон. — Ну що ж, мені пора, у мене скоро потяг.

Він підійшов до мене і до Джинджер, лагідно поплескав нас і сказав на прощання декілька слів. Голос у нього був дуже сумний.

Я ж на прощання просто тицьнув ніс йому в руку. Попрощавшись із нами, Джон розвернувся й пішов, і я вже більше його не бачив.

Наступного дня до стайні, щоб поглянути до нас, завітав сам лорд W., і, схоже, наш вигляд його цілком задовольнив.

— Як на мене, коні зовсім непогані, — заявив він. — Та зрештою, коли сам містер Гордон, мій друг, дає їм такі чудові рекомендації, інакше й бути не може. Шкода, звісно, що вони не однієї масті, проте для нашої місцевості згодиться, головне, аби

гарно ходили у запрягу. А от коли поїдемо до Лондона, то треба буде підібрати пару для Барона. А вороний, напевне, дуже гарний під сідлом.

Йорк переповів йому все, що казав про нас Джон.

— Ну що ж, — промовив граф, — дивіться за кобилою в обидва і не наумудруйте з мартингалом. Я думаю, все буде гаразд, ну, може, ще на початках повередують трохи. Не забудьте попередити про це пані.

Після обіду нас запрягли в екіпаж і підвели до входу в маєток. Маєток вражав грандіозністю, він був утрое більший за помешкання у Біртвік-парку, та, як на кінський розум, старий будинок виглядав затишніше. Біля входу до маєтку стояли два лакеї, вбрані у коричневі лівреї, короткі червоні штани та білі панчохи. Невдовзі почулося шелестіння шовку: на кам'яні сходи маєтку ступила пані. Вона обійшла нас — висока, з гордовитою поставою, — зміряла прискіпливим поглядом, схоже, залишилася чимось незадоволена, але нічого не сказала і мовчки сіла в екіпаж.

Під час цього першого виїзду відбулося моє "знайомство" з мартингалом. Я б не назвав його зручним, адже, коли на тобі ця штуковина, ти вже не здатен підіймати чи опускати голову, коли захочеш. Та хай там як, мені не довелося задирати голову вище, ніж я робив це зазвичай. Мене більше непокоїла Джинджер, але моя напарниця трималася спокійно, навіть якщо й була чимось незадоволена, то нічим цього не вказувала.

Наступного дня ми знову стояли перед входом із лакеями. Знову, зашелестівши шовками, пані спустилася сходами, і ми почули її вольовий голос:

— Йорку, негайно підніміть коням голови, щоб на них було приємніше дивитися.

Йорк спустився з козел, шанобливо вклонився графині й сказав:

— Я дуже перепрошую, пані, але ці коні три роки не знали, що таке мартингал, і містер W. казав, що було б краще, якби вони звикали до нього не одразу, а поступово. Та якщо ваша ясновельможність вважає інакше, я можу затягнути ремінь трохи більше.

— То зроби таку ласку, — промовила графиня.

І Йорк, щоб догодити господині, тугіше затягнув нам мартингали. Кожна дрібничка — добра чи погана — має значення, і коли того дня нам довелося підійматися по крутому схилу, я зрозумів це особливо добре. За старою звичкою я хотів було нахилити шию нижче, адже так легше тягнути екіпаж на підйомі, але, через проклятий мартингал довелося йти із задертою головою, і незабаром мої ноги та спина стали змагати від втоми. Коли ми вже стояли у стайні, Джинджер сказала:

— Ну от, тепер ти знаєш, що таке мартингал. Та зрештою, від цього не вмирають, тож я змирюся і мовчатиму, аби не гірше. Як не крути, а ставлення до нас тут непогане. Та коли вони і далі насідатимуть на мене, о, тоді хай начуваються! Я їм не якась забита шкапа, щоб терпіти ці знущання!

Дірка за діркою наші мартингали ставали щодня дедалі тугішими й тугішими, і якщо колись я радо чекав тієї миті, коли на мене надягали упряж, тепер я починав її боятися. Джинджер, дарма що мовчала, поводитися також неспокійно.

Коли ж нам кілька днів поспіль не прикорочували мартингала, я вже став думати,

що найгірше позаду, і потай уявляв, як я вправно несу свою службу, хоча, правду кажучи, вона давно перетворилася із задоволення на муку. Де ж мені було знати, що найгірше — попереду.

Розділ 23

Нам уривається терпець

Одного дня графиня вийшла до екіпажа дещо пізніше, зате її шовки шелестіли як ніколи.

— Їдемо до герцогині В., — оголосила вона, а потім, після хвилинної паузи, звернулася до кучера: — Йорку, ну, невже вам зовсім не хочеться, щоб ці коні були схожі на коней? Та підійміть їм голову одразу на стільки, на скільки потрібно, бо мені гидко дивитися на це жалюгідне видовище!

Йорк вирішив почати з мене, і, поки стаєнний притримував за повід Джинджер, він затагнув мій мартингал, так задерши мені голову, що я думав, шия в мене трісне. Коли настала черга Джинджер, вона, за старою недоброю звичкою, стала крутити головою та кусати вудила. Вже хто-хто, а Джинджер добре знала, що це таке, і коли Йорк став розщипати ремінь, щоб ще більше його затагнути, вона так хвицнула задніми ногами, що черкнула Йорку по носі й збила з голови капелюха, а стаєнний ледве втримався на ногах. Схопивши Джинджер за вуздечку, Йорк зі стаєнним, уже вдвох, намагалися утримати її на місці, та Джинджер із двома могла б легенько упоратися, і вона боролася, то присідаючи на задні, то стаючи дибки, то відчайдушно хвицаючись навсібіч. Урешті-решт вона влучила копитом у дишло і впала, щоправда, перед цим вона ще встигла креснути по мені копитом. Важко сказати, що б вона ще встругнула, але Йорк усією вагою присів їй на голову і закричав:

— Відпряжіть вороного! Хто-небудь! Принесіть лебідку і зніміть дишло! Якщо не можна відчепити посторонки, ріжте їх!..

Один лакей побіг по лебідку, другий швидко виніс ніж. Конюх спритно випряг мене з екіпажа і повів до стайні. Завівши мене в стійло, він тут же метнувся до Йорка. Я аж кипів від пережитого і, якби за все життя хоч раз брикав чи ставав дибки, в цій ситуації неодмінно показав би і перше, і друге. Та я ніколи цього не робив, тож просто стояв розлючений, із розпухлими ногами, досі туго напнутий мартингалом, що кріпився до кільця в сіделці[48] та змушував мене тримати голову задертою, і не було на це жодної ради. Як я почувався — годі передати, і якби до мене спробував хтось підійти, то він би точно скуштував моїх копит.

Невдовзі до стайні завели і Джинджер. Від побоїв та синців на її тілі не було живого місця. За Джинджер до стайні зайшов Йорк. Віддавши конюхам кілька розпоряджень, він підійшов до мене і насамперед послабив триклятий мартингал.

— Чорти б їх ухопили! — лаявся він. — Я так і знав, що добра від тих мартингалів не буде. Уявляю, як засмутиться господар. Та зрештою, коли вже й граф не має влади над жінкою, то що може зробити прислуга! Як собі хочуть, а я тут ні при чому. Якщо графиня не потрапить у гості до герцогині В., то я навряд чи зможу їй допомогти.

Йорк ще ніколи не казав такого перед іншими людьми, у їхній присутності він був

сама шаноба. Він нашвидку мене оглянув, без особливих зусиль знайшов потовчене місце над коліном і наказав конюхам промити мені рану водою, а потім поставити примочку.

Коли новина про пригоду дійшла до графа W., той дуже засмутився. Він вишпетив Йорка за те, що той послухався графині, і Йорк запевнив, що віднині слухатиметься тільки наказів його ясновельможності. Та хай там як, а нам від того не ставало легше, якщо не сказати — навпаки. Мені здавалося, що Йорк мав би більше заступатися за доручених йому коней, та, мабуть, він керувався іншими міркуваннями.

До екіпажа Джинджер більше не впрягали, а коли з її тіла зійшов останній синець, один із менших нащадків лорда W. висловив бажання взяти її собі, вважаючи, що з неї може вийти непоганий гунтер. Я ж і далі ходив в екіпажі, і тепер моїм напарником був огир[49] на ім'я Макс. Він усе своє життя проходив із мартингалом, і я не міг не поцікавитися, як він витримує таку наругу.

— Терплю, от і все, — відповів Макс, — а що вдієш? Хоч ця штука добряче вкорочує віку. Тобі теж укоротить, якщо звикнеш.

— Як по-твоєму, — поцікавився я, — граф і графиня розуміють, що від них нам тільки шкода?

— Хтозна! — мовив Макс. — От торгівці кіньми та ветеринари — ті чудово розуміють! Колись я жив в одного торгаша, який учив мене та ще одного коника ходити парою у запрягу. Він щодня задирав нам голови все вище і вище, а коли якийсь джентльмен ненароком це побачив і запитав, навіщо це, той так пояснив: "Якщо я цього не робитиму, їх у мене ніхто не купить. Фешенебельна публіка любить, щоб і коні їхні виглядали фешенебельно, високо тримали голови і гарно перебирали ногами. Коням це, звичайно, тільки шкодить, зате торгівля тільки виграє. Кінь із мартингалом швидше зношується і старіє, і тоді його фешенебельний власник знов їде на ярмарок — по іншого коня". Я слово в слово передав його думку, — закінчив свою розповідь Макс, — а гидко це чи ні, вже сам міркуй.

Чотири місяці я проходив в екіпажі графині. Знали б ви, чого мені це вартувало! Мені ті місяці видалися вічністю, а моя вдача і здоров'я помалу стали погіршуватися. Досі я навіть не знав, що таке піна на губах, але мундштук із гострими краями, скута шия та здушене горло робили свою справу, і тепер — коли більше, коли менше — я постійно пінився. Деяким людям це подобається, і, угледівши запіненого коня, вони кажуть: "Який гарячий, темпераментний скакун!" А попри те, запінений кінь — не менше дикунство, ніж запінена людина. Піна коло рота ясно промовляє, що із конем щось негаразд, і розуміти це потрібно саме так, а не інакше. Крім цього, неприродно закинута шия перетискає горлянку й утруднює дихання. Коли я повертався з роботи, мої шия та груди гули від напруги й болю, язик і губи обм'якали, мов ганчірка, а тіло огортала така втома, що вже нічого не хотілося.

У Біртвік-парку я жодної миті не сумнівався, що в особі Джона і сквайра Гордона я маю вірних друзів. А тут, у графському маєтку, хоч ми були доглянуті й ситі, я не мав жодного друга. Йорк мав би розуміти (я підозрюю, він таки розумів), як дратує мене

мартингал. Та, мабуть, він трактував це як неминуче зло: чим, мовляв, тут допоможеш. Принаймні він пальцем об палець не вдарив, аби бодай трохи применшити наші страждання.

Розділ 24

Леді Анна та втікачка Лізі

На початку весни лорд W. із челяддю, а разом з ними і Йорк, поїхали до Лондона. Я, Джинджер і ще кілька коней залишилися в маєтку та мали займатися звичними для себе справами. Наглядати за нами було доручено старшому конюхові.

Леді Гаріет, що залишалася в маєтку, через важке каліцтво ніколи не їздила в екіпажах, а інша дама — леді Анна — любила прокататися верхи в товаристві брата чи кузенів. Дівчина була чудовою вершницею, до того ж красунею, яка мала веселу вдачу й добре серце. Обираючи коня для прогулянок, леді Анна зупинила свій вибір на мені і навіть назвала мене Чорним Остером. Я був у захопленні від цих прогулянок, від свіжості та прохолоди, і подеколи компанію нам складали Джинджер або Лізі (звичайно ж, не самі, а з їздцями). Лізі була майже чистокровною кобилою світло-гнідої масті, і за веселу вдачу й охайність її дуже полюбляли чоловіки. Та Джинджер, котра знала її трохи краще, ніж я, казала, що Лізі — не така спокійна, як здається.

У Лізі був постійний вершник — джентльмен на ім'я Блантайр, якому страшенно подобалося їздити на цій кобилі, і всі про це знали. Та от одного дня леді Анна наказала сідлати Лізі дамським сідлом на один бік, а мене засідлали звичайним сідлом для чоловіків. Блантайра це, звичайно, насторожило.

— Як вас розуміти? — запитав він. — Невже ваш добрий Чорний Остер вам набрид?

— Аж ніяк! — заперечила леді Анна. — Просто я подумала: чому тобі, як другові, не прокататися на Остері, а я тим часом випробую, як ходить під сідлом ваша чудова Лізі. Крім цього, не станете ж ви заперечувати той очевидний факт, що і габаритами, і зовні Лізі більше нагадує дамського коника, ніж мій улюбленець.

— Анно, послухайтеся моєї поради, облиште свою витівку, не треба їхати на Лізі, — благав її Блантайр. — Ваша правда, Лізі й справді чудова, але для жінки вона надто неспокійна. Повірте, вона не така безпечна, як ви думаєте. Прошу вас, поміняйте коня.

— Милий мій кузене, — засміялася Анна, — зробіть мені ласку, заспокойтеся. Не треба так за мене турбуватися. Я змалку їжджу верхи, мій кінь уже не раз біг за гончаками, хоч я знаю, що ви не вважаєте полювання жіночою справою. Ні, як собі хочете, а я поставила собі завдання прокататися на Лізі, яку ви, джентльмени, так обожаєте. Тому коли ви справді мені друг, то краще підсадіть мене.

Сперечатися було марно, і Блантайр допоміг леді Анні піднятися в сідло, уважно оглянув вудила, вуздечку, подав їй у руки повід і щойно тоді осідлав мене. Ми вже вирушали з подвір'я, коли раптом з'явився лакей із цидулкою від леді Гаріет.

— Сер, ви не могли би передати цю записку лікареві Ешлі й отримати від нього відповідь на запитання?

Село лежало на добру милю збоку, і будинок лікаря був там останнім. Ми весело доскакали до його воріт, за якими починалася коротка під'їзна алея, обсаджена

високими вічнозеленими деревами.

Блантайр спішився і вже заходився відчиняти перед леді Анною ворота, але вона його стримала.

— Не треба, Блантайре, я почекаю вас тут. Повід Остера накиньте на ворота.

Він вагався, глянув на дівчину і сказав:

— Я швидко, тільки туди і назад.

— Та що ж ви так переживаєте!... Ми з Лізі нікуди від вас не подінемося.

Відтак Блантайр накинув мій повід на залізні шпичаки воріт і швидко зник за деревами. Лізі спокійно стояла на узбіччі, за кілька метрів від краю дороги, повернувшись до мене спиною. Юна леді спокійно сиділа в сідлі, пустивши повід, і щось стиха наспівувала. Я чув, як Блантайр підійшов до будинку, як він застукав у двері... По інший бік дороги розляглося нічим не загороджене пасовище. І треба ж, щоб саме тоді сільський хлопчик-пастух гнав із поля табунець їзових коней із лошатами. Пустотливі, бешкетні лошата бігали, де заманеться, і пастух час від часу ляскав величезним батогом, закликаючи їх до порядку. Одне з тих лошат кинулося через дорогу і з розгону ледь не потрапило Лізі під ноги. Злякавшись чи то лошати, чи то гучного ляскання батогом, а може, і того, і того (спробуй тут зрозуміти!), Лізі дико брикнула і зірвалася з місця, побігши кар'єром.[50] Від несподіванки леді Анна ледь не випала із сідла, але таки втрималася. Я щосили заіржав, гукаючи на допомогу — раз, другий, стукав копитом до землі і навіть захитав головою, намагаючись скинути з огорожі свій повід. Чекати довелося недовго: Блантайр, не тямлячи себе від хвилювання, вискочив за ворота, швидко роззирнувся і лиш в останню мить устиг побачити, як утікає кінь, стрімко відносячи свою вершницю. Лізі встигла проскакати чималеньку відстань. Ще мить — і Блантайр був у сідлі. Я переживав не менше за нього, тому мені не треба було ані батогом, ані шпор. Блантайр усе чудово бачив, відтак пустив мій повід вільно, припав до моєї шиї — і ми кинулися наздоганяти.

Дорога милі півтори йшла прямо, а потім брала праворуч, та ще й роздвоювалася. Поки ми доїхали до повороту, за Лізі з вершницею вже й слід пропав. По якій же дорозі вони поскакали? Біля садової хвіртки, що виходила на дорогу, стояла жінка. Прикриваючи очі рукою від сонця, вона занепокоєно дивилася вдалину. Блантайр легенько натягнув повід.

— Куди? — запитав він у жінки.

— Праворуч! — гукнула та, для більшої певності махнувши рукою.

Ми повернули праворуч і пішли учвал. За деякий час нам на мить вдалося побачити втікачів, але вони одразу зникли. І так кілька разів: то з'являлися на горизонті, то знову губилися; відстань між нами уперто не скорочувалася. Згодом нам трапився дорожник, що стояв біля купи щебеню і, кинувши лопату, відчайдушно махав руками. Ми порівнялися з ним, Блантайр натягнув повід, і дорожник випалив:

— До вигону, сер, на вигін вони повернули!

Я дуже добре знав цей вигін. То була горбкувата рівнина, поросла вересом та темно-зеленими кущами дроку,[51] поодинокими чахлими деревцями з колючками.

Відкриті прогалини з густою невисокою травою були буквально засіяні мурашниками та кротовиннями. Одне слово, найгірше місце для шаленої скачки з усіх, які я знав.

Щойно ми повернули на громадський вигін, як далеко перед нами знову замаячила зелена сукня леді Анни. Її капелюшок загубився, каштанове волосся розвівав зустрічний вітер. По тому, як вона тримала голову і спину, можна було зрозуміти, що леді Анна вже ледве натягує повід, намагаючись бодай трохи стримати неслухняну Лізі. Швидко бігти горбкуватим полем вона, звичайно, не могла, і у нас жевріла надія, що ми її таки наздоженемо.

Переслідуючи втікачів по дорозі, Блантайр цілковито покладався на мене, але на вигоні, серед горбків та мурашників, він таки взявся за повід і, мушу сказати, правив так легко й вправно, що мій біг майже не сповільнився, а відстань між нами та втікачами поволі скорочувалася.

Не так давно через вигін прокопали водостічний рівчак, і на його протилежному боці височів вал накиданої землі. Здавалося, тут утікачі вже точно мали зупинитися, та не так сталося, як гадалося! Лізі лише на мить загаялася — і стрибнула, але перечепилася через грубі земляні грудки і не втрималася на ногах.

— Ну, Остере, не підведи! — крикнув Блантайр, відпускаючи повід.

Я зібрався, напружився всім тілом — і одним довгим махом перестрибнув і рівчак, і насип.

У заростях вересу лежала долілиць наша юна господиня. Блантайр швидко зіскочив на землю, схилився над нею і тихенько покликав. Леді Анна мовчала. Тоді він обережно підняв її голову. Очі дівчини були заплющені, обличчя — бліде, наче у мерця.

— Анно, люба, промовте хоч слово!..

Дівчина мовчала.

Він розстебнув їй кофтину, послабив комір, виміряв пульс на зап'ястку. Потім різко підвівся і, роззираючись навкруги, став шукати допомоги.

Неподалік працювали двоє чоловіків: вони нарізали торф. Побачивши Лізі, що бігала без вершника, вони покинули роботу і намагалися її спіймати. Та коли почули голос Блантайра, облишили коня і прийшли до нас. Старший із них запитав:

— Чим можемо допомогти?

— Їхати верхи вмієте?

— Знаєте, сер, вершник із мене так собі, та задля леді Анни я ладен ризикнути своїми в'язами. Цієї зими вона дуже виручила мою дружину.

— Тоді, мій друже, сідай на цього коника — за в'язи можеш не переживати, — мерщій скачи до лікаря і попроси, щоб він негайно приїхав сюди; а сам їдь до графського маєтку, розкажи, що сталося, і нехай вони пришлють екіпаж та ще когось на допомогу. Ага, і покоївка леді Анни хай теж сюди їде. Я чекатиму на них тут.

— Усе зроблю, сер, усе буде зроблено, я молитиму Бога, щоб мила юна леді швидше отямилася. Слухай-но, Джо, — звернувся він до свого напарника, — ану, бігом по воду і ще перекажи моїй старій, хай кидає всі справи і летить сюди до леді Анни.

Він сьак-так видерся в сідло, крикнув "вйо!", стиснув мої боки ногами, і ми,

зробивши невеличкий гак, щоб обминути рівчак, рушили у зворотному напрямку. Мій вершник не мав батога, і, схоже, це його бентежило. Та зі мною не потрібно було жодних батогів, відтак йому тільки довелося міцніше тримати повід і не випасти із сідла. Я старався бігти так, аби ним підкидало якомога менше, та коли ми йшли по нерівному, в нього кілька разів таки вихопилося:

— Агов! Тихіше!.. Легше!..

Скакати по дорозі було значно легше, і ми швидко виконали всі свої доручення.

Коли його запросили до будинку, аби промочити з дороги горло, він навідріз відмовився.

— Ні-ні, я зараз же їду назад, тут є коротка дорога полями, і я встигну повернутися до того, як приїде екіпаж.

Коли всі дізналися про новину, в маєтку зчинився несусвітній шарварок. Мене завели до стайні, розсідлали, розгнуздали і накрили попоною.

Поспішно засідлали Джинджер і послали по лорда Джорджа, а трохи згодом я почув торохкотіння коліс екіпажа.

Повернулася Джинджер нескоро, і, коли ми залишилися сам-на-сам, вона сказала:

— Розповісти можу небагато, ми майже всю дорогу гнали учвал і прибули одразу ж після лікаря. Якась жінка сиділа на траві, і голова юної леді лежала на її колінах. Лікар вливав їй у рот якусь рідину, а коли він щось пробурмотів, я зрозуміла: "Вона жива". Потім хтось узяв мене за повід і відвів від того місця. Трохи згодом леді Анну перенесли в екіпаж, і ми всі разом рушили додому. Дорогою нам трапився один джентльмен, якому господар пояснив, що сталося, і сказав, що леді Анна ще непритомна, але він сподівається, що обійшлося без серйозних травм.

Йорк не схвалював рішення лорда Джорджа зробити із Джинджер гунтера. Він говорив, що поки кінь зникає до нового місця, йому потрібна впевнена, тверда руки, а не такий легковажний їздець, як наш лорд Джордж.

Сама Джинджер була захоплена цим, та іноді, коли вона верталася до стайні, було важко не помітити, яка вона перенапружена. Час від часу Джинджер покашлювала, але вона була занадто гордою, щоб нарікати. Я починав за неї хвилюватися.

Через два дні після пригоди до мене зайшов Блантайр. Він приязно плескав мене по спині й не шкодував для мене гарних слів, а лордові Джорджу сказав, що я не гірше за людей розумів, яка небезпека загрожує леді Анні.

— Якби я навіть захотів його притримати, однаково б не зміг, — казав він. — Тож як тут не крути, а справжній кінь леді Анни — Чорний Остер.

Мене неабияк утішили його слова, і життя знову здалося світлим і радісним.

Розділ 25

Ройбен Сміт

Коли Йорк відлучався до Лондона, старшим замість нього залишався Ройбен Сміт, і я не можу не розповісти про цього конюха.

Ніхто не виконував свої повсякденних обов'язків із таким завзяттям, як Ройбен. Коней він любив, і розумів, і лікував їх, наче справжній лікар (недарма він колись два

роки мешкав під одним дахом із ветеринаром). А ще він був неперевершеним візником: четвернею[52] чи цугом[53] правив так, немов звичайним парним запрягом. Приємний, зосереджений, Ройбен без особливих зусиль домагався від коней потрібного послуху. Я думаю, його любили всі, принаймні коні — точно. І просто диво, що такий чоловік служив рядовим конюхом; зважаючи на всі чесноти, він уже давно мав би бути таким, як Йорк. На заваді стояв один, але дуже серйозний недолік — пристрасть до оковитої.

Ні, Ройбен не належав до безпросвітних п'яничок, які тільки те й роблять, що заливають очі. Він міг тижнями, навіть місяцями не бачити оковитої, але одного прекрасного дня зривався, і в нього починалася, за його ж висловом, "пияцька смуга". У такі дні Ройбен утрачав усякий сором, наганяв жах на свою дружину і докучав усім, хто так чи інакше мав із ним справу. Йорк дорожив цим конюхом і декілька разів усе залагоджував, тож чутка про Ройбенове пияцтво не доходила до графа. Та якось увечері, коли довелося розвозити після балу гостей, Ройбен так перебрав, що не міг не те що правити, а й навіть тримати віжки, і один із гостей сів замість нього на козла та відвозив дам додому. Після такого прикрого інциденту уникнути розголосу було неможливо, і Ройбена негайно звільнили. Його бідолашна дружина з малими дітьми змушена була покинути затишний будиночок, що біля в'їзду до маєтку, і забиратися світ за очі. Макс розказав мені, що сталася ця прикра історія давно, а незадовго до нашої появи Ройбен знову повернувся до маєтку. Йорк поклопотався за нього перед графом, той зла на Ройбена не тримав, до того ж і сам Ройбен заприсягнувся, що, допоки працюватиме в маєтку, краплі спиртного до рота не візьме. Слово його виявилось міцним, і Йорк уже хотів залишати його замість себе, коли кудись виїжджатиме. Ройбен був тямущим, чесним, тож на кого, як не на нього, покладатися?

Настав квітень, а графова челядь мала приїхати десь у травні. До їхнього приїзду треба було відремонтувати невелику однокінну карету, та позаяк полковник Блантайр мав повертатися до свого полку, то було вирішено, що Сміт відвезе Блантайра до міста в кареті, яку залишить у майстерні, а додому повернеться верхи. Він запряг у карету мене, прихопив із собою сідло, і ми поїхали до міста. Прощаючись на станції, полковник тицьнув Смітові грошенят і сказав:

— Пильнуйте леді Анну як зіницю ока, а коли якомусь жевжикові закортить осідлати Чорного Остера для прогулянки, женіть його геть! Нехай цей кінь буде тільки для неї.

Залишивши карету в майстерні, ми вирушили до "Білого Лева". Ройбен розпорядився, щоб мене як слід погодували і щоб о четвертій пополудні я був готовий.

Якраз тоді в моїй підкові відійшов один вухналь, та конюх це помітив аж тоді, коли доходила четверта. Сміт на годину запізнився і заявив, що ще пробуде тут до шостої, бо зустрів старих друзів. Конюх попередив його про мою підкову і запитав, чи не накаже містер Сміт мене перекувати.

— Не треба, — відмахнувся Сміт, — додому й так дотягнемо.

Ройбен говорив голосно й розв'язно, а те, що він не зважав на підкову, мене дуже насторожило. Річ у тому, що якраз до них він був дуже прискіпливий.

О шостій годині Ройбен не прийшов. Не з'явився він ні о сьомій, ні навіть о восьмій, прийшов, аж коли доходила дев'ята. Поводився Сміт шумно, безцеремонно, навіть, можна сказати, огидно. Все його дратувало і злило, навіть конюхові від нього перепало, хоча за що, я, чесно кажучи, так і не зрозумів.

На порозі з'явився власник заїжджого двору.

— Їдьте обережно, містере Сміт! — попросив він.

Та містер Сміт, не довго думаючи, вибухнув на те добірною лайкою.

Відтак, не чекаючи, поки ми виїдемо за межі міста, він пустив мене чвалом, і хоч я й так біг щодуху, він раз по раз мене батожив. Місяць ще не зійшов, і надворі стояла цілковита темінь. Дороги після недавніх ремонтних робіт були рясно всипані дрібним камінням. Від шаленої їзди моя підкова відставала більше й більше, а перед міською заставою вона відірвалася.

Якби не горілка, Сміт одразу б відчув, що зі мною щось не те, але того злочасного вечора він не зважав на такі дрібнички.

За міською заставою дорога була рясно засипана щебенем, який розкидали тут зовсім недавно. Щебінь виявився великий, гострий, і бігти по такій дорозі коневі дуже ризиковано. Та уявіть собі: я гнав чвалом (без однієї підкови!) по гострому камінню, а вершника те не задовольняло, він щосили батожив мене, горланив, щоб я біг ще швидше, і обзивав мене, аж вуха в'яли. Нога без підкови нестерпно боліла, копито стерлося, розкололося до самого м'яса, а від гострого щебеню всередині розколини вже не було живого місця від порізів.

Довго так тривати не могло. Коли нестерпний біль пронизує все тіло, жоден кінь не втримається на ногах. Так сталося й зі мною: я зашпортався і, як підкошений, гепнув на передні коліна. Сміт кулею вилетів із сідла і, падаючи, мабуть, дуже сильно вдарився. Упавши, я миттю підхопився з землі та, сильно шкандибаючи, відійшов на узбіччя, де не було каміння. Місяць щойно зійшов, і в місячному сяйві за кілька ярдів[54] від себе я побачив розпластаного Сміта. Він лежав на дорозі, не встаючи. Точніше, спробував підвестися — і тяжко застогнав. Мені теж було від чого стогнати: розколоне копито, два коліна збиті до крові. Та здебільшого коні мовчки терплять біль. Без жодного звуку я стояв на дорозі і прислухався. Сміт знову важко застогнав. Я чітко бачив його постать, посріблену місячним сяйвом, але, пильно вдивляючись, жодного руху не помітив. Сам я не міг йому допомогти. Та як я напружував слух, сподіваючись уловити серед нічної тиші цокання копит, скрипіння коліс чи хоч би звуки людських кроків! Ця дорога і вдень не дуже людна, а тепер, у вечірню пору, тут можна годинами бовваніти, чекаючи на допомогу.

Я все стояв і стояв, вдивляючись у темряву та прислухаючись. Квітнева ніч була спокійна і приємна. Ніщо не порушувало нічної тиші, хіба що десь звіддала тьохкали солов'ї. Усе завмерло, лиш попри місяць летіли білі хмарки та сіра сова безмовно майнула над чагарями. Усе було достоту так, як у ті далекі літні ночі, коли я лежав, притулившись до матері, на зеленій галявині фермера Грея.

Розв'язка

Час уже, напевне, добігав півночі, коли я врешті вловив ледь чутне цокання кінських копит. Воно то зникало, то лунало знову, щоразу ближче й сильніше. Дорога до графського маєтку йшла через ліс, що теж належав графові, і саме звідти долинали цокання. У мене зажевірила надія, що це хтось вирушив на наші пошуки. Цокання ближчало і ближчало, тож я вже майже не вагався, що це Джинджер. І нарешті я таки зрозумів, що це її запрягли в екіпаж. Я заіржав — і вельми втішився, почувши у відповідь її іржання та людські голоси. Екіпаж повільно рухався по кам'янистій дорозі і зупинився біля темної постаті, розпластаної на землі.

З екіпажа вискочив чоловік і схилився над тілом.

— Ройбене, — почув я голос. — Не рухається!

Його супутник теж вийшов з екіпажа, схилився над конюхом і сказав:

— Уже готовий, — сказав він. — Дивися, які в нього холодні руки.

Вони спробували підняти Ройбена, але, побачивши його закривавлену голову і не виявивши жодних ознак життя, облишили його і підійшли до мене. Вони одразу помітили мої розсічені коліна.

— Ага, кінь спіткнувся, і Сміт упав! Хто б міг подумати, що вороний може впасти і скинути вершника! Схоже, Ройбен уже кілька годин тут лежить! Дивно, чому ж тоді кінь за цей час навіть з місця не зрушив?

Роберт узяв мене за повід і спробував повести, але щойно я ступив один крок, як мало не впав.

— Овва! Та в нього не тільки коліна розбиті! Дивися, як він іде!.. У нього копито потовчене! Бідолашний коник, як тут не впасти! Знаєш, Неде, Ройбен не тямив, що робить. Ти тільки уяви: гнати коня чвалом по такій дорозі, та ще без підкови! Ні, якби Ройбен був при пам'яті, він швидше змусив би його пролетіти над місяцем, аніж скакати по такій дорозі. Певно, він знову взявся за старе. Бідна Сусанна! Вона уже приходила до мене, питала, чи не повернувся Ройбен; була бліда, як смерть. Хотіла приховати хвилювання, казала, що він мав тисячу причин затриматися в місті. Але вона таки не витримала і попросила, щоб я виїхав йому назустріч. Ну, що ж? Треба доправити додому не тільки тіло, а й коня, а це вже не так легко.

Вони ще довго говорили, поки врешті не було вирішено, що Роберт поведе мене (він же все-таки конюх), а Нед на екіпажі привезе тіло Сміта до маєтку. Занести його в екіпаж було доволі складно, адже потрібно ще було притримувати Джинджер. Але вона не гірше за мене розуміла, що відбувається, і стояла незрушно, мов статуя.

Я зауважив це спеціально, бо головним її недоліком якраз було невміння бодай хвилинку постояти спокійно.

Коли Нед узявся за віжки й екіпаж із мерцем повільно рушив, Роберт ще раз уважно оглянув мою ногу, міцно перев'язав розколоне копито своїм носовичком, і ми пішли. Ніколи не забуду цієї нічної прогулянки. До маєтку було більше трьох миль. Роберт вів мене повільним кроком, я шкандибав, накульгуючи та припадаючи на ногу: біль у копиті був просто нестерпний. Роберт часто мене гладив, лагідно щось

примовляв, намагаючись підбадьорити; я не сумнівався, що він дуже шкодував мене.

Нарешті я опинився у своєму стійлі. Роберт дав мені вівса, загорнув коліна у вогкі ганчірки, а на копито наклав примочку із запарених висівок, щоб знезаразити рану і зняти жар. Уранці до мене мав прийти ветеринар, а поки що я опустився на соломі і, незважаючи на страшний біль, заснув.

Наступного дня приїхав ветеринар. Він уважно оглянув мої рани і висловив сподівання, що суглоб уцілів, а отже, я й надалі зможу працювати. Щоправда, я вже ніколи не виглядатиму так, як колись.

Я вірю, що для мого зцілення робилося все можливе, проте одужання було болісним і тривалим. На колінах наростало дике м'ясо,[55] і його доводилося випалювати каустиком.[56] Коли ж коліна нарешті загоїлися, їх змастили якоюсь шиплячою рідиною, від якої облізла вся шерсть. Навіщо те робили, не знаю, але, мабуть, людям краще знати.

Оскільки смерть Ройбена Сміта сталася за нез'ясованих обставин і не було жодного свідка цієї події, до справи підключилася поліція. Власник "Білого Лева", тамтешній конюх і ще декілька очевидців свідчили, що, покидаючи заїжджий двір, Сміт був п'яний як чіп. Наглядач на заставі підтвердив, що він, як божевільний, промчав через заставу, а коли серед каміння знайшли мою підкову, усе одразу з'ясувалося і з мене знято найменші підозри.

Усі співчували Сусанні, а вона, не тямлячи себе від горя, невітішно голосила:

— Він був такий добрий, такий добрий!.. Це все прокляте вино! І навіщо люди продають це бісівське пійло? О, Ройбене, Ройбене мій!..

Ройбена вже поховали, а вдова й далі голосила за ним. Невдовзі вона разом із шістьма дітьми змушена була покинути затишний будиночок під дубами, і, позаяк сім'я не мала ні житла, ні родичів, єдиним доступним для них житлом залишався хіба що великий і похмурий робітний дім.

Розділ 27

Скалічені і з невітішним майбутнім

Коли коліна трохи загоїлися, мене на кілька місяців вирішили перевести на невелику галявину. На ній, окрім мене, нікого більше не було. Хоч я й насолоджувався волею та смачною травою, та без товариства інших коней мені було дуже самотньо. Особливо бракувало товариства Джинджер, із якою я здружився по-справжньому. Бувало, зачувши на дорозі цокання копит, я починав іржати, але відповідали мені зрідка.

Якогось ранку ворота в огорожі відчинилися, і до мене вбігла... Так, це була стара добра Джинджер! Конюх, що привів її сюди, зняв із неї недоуздок та й пішов, і ми залишилися самі на всю галявину. Я зустрів її радісним іржанням. Ми обоє раділи нашій зустрічі. Щоправда, нашу радість дещо затьмарив той факт, що Джинджер підселили сюди аж ніяк не для того, щоб розвіяти мою самоту. Не зловживатиму вашим часом і не розповідатиму про все, що з нею сталося. Скажу лишень, що її загнали швидкою їздою, і це не минулося безслідно. Тож тепер Джинджер перевели

сюди, щоб вона відпочила, набралася сил, а вже там буде видно.

Молодий і самовпевнений лорд Джордж вважав себе завзятим вершником і брав участь чи не в кожному полюванні, та про своїх коней він анітрохи не дбав. Невдовзі по тому, як мене перевели на галявину, відбувалися змагання зі стипль-чезу,[57] і лорд Джордж затявся, що візьме участь у перегонах. Конюх попередив його, що Джинджер має невеликий розтяг і до перегонів не готова, проте лорд Джордж вирішив по-своєму і під час забігу нещадно гнав Джинджер уперед, змушуючи її триматися на рівні з фаворитами перегонів. Простодушна Джинджер викладалася до останнього і навіть увійшла до трійки лідерів, але, як кажуть люди, запалилася. Та ще й вершник був для неї заважкий, відтак вона зірвала спину.

— І от, — підсумувала Джинджер, — ми з тобою, коні у розквіті сил, стоїмо, наче німічні шкапи. Тебе занапастив безпробудний пияк, а мене — самовпевнений дурень. О, як мені сумно!

Справді, що не кажи, а ми вже не ті. Та хай там як, а спілкуватися одне з одним нам однаково було приємно. Ми не брикали по галявині, як колись, а разом паслися, лежали на траві або годинами стояли — голова до голови — під крилатими липами. Так тривало доти, доки з міста не повернувся граф зі своєю челяддю.

І от одного дня він разом із Йорком прийшов до нас. Побачивши їх, ми тихо завмерли під нашою липою. Вони прискіпливо оглянули мене і Джинджер, і, схоже, граф був дуже розчарований.

— Триста фунтів пішли за вітром, — прорік він, — та це півбіди. Друг довірив мені своїх коней, він сподівався, що тут їм буде добре, а їх занапали. Кобилу ще можна потримати хоч би рік, тоді побачимо, що з неї вийде. А вороного доведеться продати, і то вже. Мені дуже шкода, але коневі з такими колінами не місце у графській стайні.

— Авжеж, ваша ясновельможносте, аякже, — підтакнув Йорк. — Тепер його місце там, де не зважають на екстер'єр,[58] а цінують добрих коней. Я маю знайомого в Баті,[59] він здає коней внайми, і гарні тварини за розумну ціну його завжди цікавили. А ще я точно знаю, що коней він не ображає. Після слідства вороний поза підозрою, тож якщо хтось із нас дасть — ви або я — йому свою рекомендацію, то цього достатньо.

— От ти її і напиши, Йорку. А скільки за нього дадуть, стільки дадуть, головне, щоб він потрапив у добрі руки.

Дійшовши згоди, вони пішли від нас.

— Скоро ти звідси підеш, — зажурилася Джинджер, — і я втрачу єдиного друга. Навряд чи ми колись побачимось. Чому цей світ такий жорстокий?

Десять тижнів після цієї розмови до нас на галявину прийшов Роберт, накинув на мене недоуздок і повів геть. Прощання з Джинджер було коротким. Поки мене вели, ми спочатку іржали, а потім вона, увесь час, поки чула цокання моїх копит, занепокоєно бігала вздовж огорожі.

За рекомендацією Йорка мене купив один чоловік, який здавав внайми коней та кінні екіпажі. Добиратися до нього довелося залізницею, мені це було вдивовижу і спершу навіть лякало. Та щойно я зрозумів, що пахкання, сичання і свистіння паротяга

не заподіють мені жодної шкоди, а тремтячий вагон не такий вже й страшний, як здавалося, я швидко заспокоївся і вже нічим не переймався.

Кінцевим пунктом моєї подорожі виявилася доволі пристойна стайня з непоганими умовами. Щоправда, не така простора й зручна, як у Біртвік-парку чи у графському маєтку: підлога у стійлах настелена не рівномірно, а з нахилом; стояв я головою до годівниці, тому передні ноги були вищі, аніж задні, від чого дуже втомлювався. Схоже, люди ще не збагнули, що кінь, якому зручно стояти і повертатися куди завгодно, працюватиме набагато краще. Що ж до іншого, то годували нас добре, тримали в чистоті, і, думаю, власник наш не був байдужим до своїх коней. Йому належало чимало кінних запрягів та екіпажів, які могли винайняти всі охочі. Деколи вони брали екіпаж із кучером, інколи сідали на козла самі.

Розділ 28

Найманий кінь та його їздці

Досі мною правили люди, які хоч знали, як це треба робити. Тут же, натомість, ніколи не бракувало візників-невігласів, та й просто роззяв, і позаяк ми були коні підневільні, то і наймали нас усі, кому заманеться. Я мав спокійну вдачу, на мене можна було покластися, і саме тому мені найбільше щастило на таких-от горе-візників. Якби узятися розповідати про всі можливі й неможливі способи правити екіпажем, які мені довелося на собі відчувати, це забрало б силу-силенну часу, тому я обмежуся лише кількома випадками.

Перша категорія їздців — це ті, що переконані, нібито кінь зобов'язаний відчувати, хто старший. Вони туго загнздувають коня, позбавляючи його найменшої свободи руху. Такі їздці переконані, що коня треба "тримати в руках", а повід має бути туго напнутий, немов без цього кінь не встоїть на ногах. Якійсь кандибі, чиї губи від такої їзди загрубіли настільки, що не відчувають повода, це, може, і допомагає, але коневі, що міцно стоїть на ногах і відгукується на найменший порух віжок, це завдає неабияких мук, не кажучи вже про те, що це просто безглуздо.

Друга категорія їздців — абсолютна протилежність першій. Ті зовсім відпускають повід, в усьому покладаючись на коня, і просто сидять, склавши руки. Як ви гадаєте, чи зможе в разі небезпеки такий візник спрямувати коня туди, куди треба? І коли раптом кінь сполохається або спіткнеться, такий візник не дасть екіпажу ніякої ради, і закінчуються такі історії часто вельми сумно. Скажімо, особисто я не маю жодних упереджень до такої манери їзди, бо зазвичай я не сахаюся і не спотикаюся, а візник нехай собі показує дорогу і час від часу підганяє чи притримує мене. Хай там що, а коневі треба бодай трохи відчувати повід, коли, скажімо, він іде з гори, щоб він принаймні знав, що його візник не заснув.

Окрім цього, недбала їзда зазвичай розбещує коня, він відвикає працювати на совість, а коли потрапляє в інші руки, часто цю погану звичку доводиться вибивати батогом. Самі розумієте, приємного у цьому мало. Сквайр Гордон завжди пильнував, щоб ми не ледарювали і зберігали гарні манери. Він любив говорити, що розбещення коней — не менший злочин, ніж розбещення дітей, адже і тим, і тим доводиться за це

розплачуватися.

А ще такі їздці недбалі не тільки до коней, а взагалі до всього. Під час їзди вони думають про що завгодно, але не про те, що треба. Якось мені довелося ходити у фаєтоні, яким правив такий-от візник: сам він сидів на козлах, а його дружина і двоє дітей — у колясці. Тільки-но ми рушили з місця, як він одразу ж кинув віжки і ще двічі вперіщив мене батогом, хоча потреби в цьому не було. Нещодавно ремонтували дорогу, і навіть там, де покриття не поновлювали, дорога рясніла розсипаним щебенем. Мій погонич, знай собі, сміявся, жартував із дружиною, дітьми, звертав увагу на пейзажі обабіч дороги, а про мене геть-чисто забув. Гарний візник вів би коня так, щоб обминати щебенисті розсипи, та я про це вже навіть і не мріяв. І не дивно, що під час такої їзди дуже скоро я підчепив передньою підковою камінчик.

Якби зі мною був містер Гордон, Джон чи хто-небудь, хто знає, що таке їзда на конях, я би й трьох кроків не ступив, як вони помітили б, що зі мною щось сталося. І навіть уночі досвідчена рука через віжки відчула б, що мій крок чомусь змінився, візник спустився б з козел і дістав клятий камінь. А цей тип, знай, сміявся і правив теревені, а камінь глибше й глибше засідав поміж підковою та стрілкою.[60] Один його край був гострий, а інший — округлий, і вам кожен кучер скаже, що це найгірший з усіх каменів: гострим кінцем він натирає ногу, а круглим може будь-коли ковзнути по дорозі, і падіння тоді неминуче...

Мій візник був або підсліпуватий, або дуже недбалий; не знаю, чого мав більше, але він гнав мене з цим каменем у підкові ще добрих півмилі, аж нарешті таки помітив. Та я вже так накульгував, що не помітити цього було просто неможливо.

— Дивися, як він кульгає! — вигукнув він, помітивши мою кульгавість. — Ні, ти бачиш, нам підсунули криву шкапу! Чи є в них совість?!..

Сказавши це, він махнув віжками, ляснув батогом і крикнув:

— Гей, ти, нема чого вдавати ветерана! Дорога є дорога, і ти хоч на одній нозі скачи — зі мною цей номер не пройде.

За деякий час нам трапився фермер, який їхав назустріч на гнідому жеребці. Він зняв капелюха, вітаючись із нами, і тут же зупинився.

— Вибачте, сер, що втручаюся, — мовив фермер, — але мені здається, що вашому коневі щось заважає. Таке враження, ніби йому за підкову заліз камінь. Із вашого дозволу, гляну на його ноги. До речі, для коней дрібне каміння на дорозі — справжнє лихо.

— Ми винайняли цього коня, — пояснив мій візник. — Не знаю, що з ним сталося, але хіба так можна робити — пропонувати людям кульгаві шкапи.

Фермер спішився, намотав повід собі на руку і, не довго гадаючи, підняв одну мою ногу — ту, яка до нього найближча.

— Ну от, так і є! Там камінь за підковою, а ви говорите, що кульгавий!

Спершу фермер намагався витягти камінь голіруч, але камінь сидів, міцно затиснений між підковою й копитом. Тоді він витягнув із кишені щось схоже на зубило і дуже обережно, хоча і не без труднощів, видовбав злочасний камінець.

— Дивіться, що було за підковою! — він показав камінь. — Дякуйте Богові, що ваш кінь не впав і не скалічив собі ноги!

— Оце так дивина! — не повірив мій візник. — Хто б міг подумати, що з кіньми трапляються такі халепи!

— Та невже? — глузливо посміхнувся фермер. — Як бачите, трапляються, до того ж, від коня це не залежить. На такій дорозі від прикрої пригоди ніхто не застрахований. Тож коли не хочете, щоб ваш кінь скалічив, добре дивіться, а в разі чого — негайно виймайте камінці. А ця нога добряче натерпілася, — додав він, обережно опускаючи мою ногу на землю, і лагідно поплескав мене по шиї. — І ще, сер, дозвольте дати вам пораду. Копито в коня помітно пошкоджене, чвалом його не женіть, а що він якийсь час кульгатиме, так від цього вже нікуди не втечеш.

Із цими словами він скочив на свого жеребця, зняв на прощання капелюха перед дамою та й поскакав далі.

Коли він від'їхав, мій візник став смикати віжками та ляскати упряжжю, мабуть, натякаючи на те, що треба їхати далі. Я, звісно, так і зробив, радіючи, що спекався каменя, хоча біль від нього все ще дошкуляв.

Ось такі неприємні пригоди трапляються з нами — найманими кіньми.

Розділ 29

Кокні[61]

Існує ще одна категорія візників — люди, котрі вважають, що кінь — це не жива істота, а паротяг або що. Передусім це городяни, які про власного коня і не мріють, а їздять здебільшого залізницею.

На їхнє переконання, кінь — це той самий паротяг, тільки менший. І коли вже за нього заплачено, вважають вони, то хай буде ласкавий їхати стільки, скільки хоче клієнт, з такою швидкістю, яку той забажає, і везти стільки вантажу, скільки скажуть. Хоч яка дорога — непрохідна від бездоріжжя чи суха й рівненька, гладка чи кам'яниста, крута чи полога, — їх це нітрохи не бентежить, а ти біжи, не сповільнюючи кроку, і жодних тобі потурань, і ніхто тобою не переймається.

Коли трапляється крутий підйом, їм і на гадку не спаде, що можна вийти з екіпажа і перейти пішки, щоб полегшити коневі роботу. Вийти? Аякже! Ми платили за їзду, а не за ходіння, тож будемо їхати! Кінь? А що, хіба йому вперше? Чи не для того створені коні, аби тягнути вгору переповнений екіпаж? Пішки? Скажете таке! Батіг свище в повітрі, раз по раз ляскають віжки, їм часто-густо вторують безцеремонні, грубі вигуки: "Но-о, пішла, ледача худобо!"

І знову ляскає батіг, хоч кінь і так щосили тягне повіз, покірно, не скаржачись і не нарікаючи, дарма що платою за таку роботу є важка втома і чорна невдячність.

Від такої манери їзди кінь змучується втричі більше. Я б охочіше пройшов двадцять миль із нормальним, делікатним візником, аніж десять із таким любителем паротягової манери, і, повірте, ці двадцять миль втомили б мене менше.

Є в таких "любителів" ще одна особлива риса: з'їжджаючи навіть найкрутішим спуском, вони дуже рідко застосовують гальмо, і деколи таке невігластво призводить до

серйозних катастроф. А буває ще й так: увімкнуть на спускові гальмо і забудуть про нього. І вже не раз траплялося, що дорога іде круто вгору, я тягну щосили, і лиш на половині підйому горе-візник раптом згадує, що в екіпажа одне колесо заблоковане гальмом. Коням такі речі дуже й дуже шкодять.

Коли коня наймає джентльмен, він пускає його легким кроком; коли коня наймає кокні, то одразу ж жене його чвалом. Коли кокні кортить зупинитися, він періщить коня батогом, а потім так різко осаджує, що той аж присідає на задні ноги, а в губи йому боляче впивається мундштук. У них це називається "спинити одним рухом". Коли ж треба завернути за ріг, кокні робить це дико і різко; правил дорожнього руху для нього не існує.

Одного пам'ятного весняного дня ми — я і Рорі (так звався мій напарник — чудовий, гарний кінь) — від ранку до вечора розважали компанію гульвіс. Правив нами не кокні, а наш стаєнний кучер, і день, можна сказати, минув для нас чудово. Уже сутеніло, коли ми, жваво біжачи, верталися додому. В одному місці дорога різко повертала ліворуч, але ми їхали по своєму боці, попід самою огорожею; щоб розминутися, місця було досить, відтак візник анітрохи не притримував нас. Коли ми наближалися до повороту, я почув цокання копит і торохкотіння бідарки, яка, швидко спускаючись, стрімко наближалася до нас. Через високу огорожу нічого не було видно, і за мить зустрічний запряг врізався у нас. Моє місце у запрягу було праворуч, і саме це мене врятувало. Місце Рорі було ліворуч, і якби були голоблі,[62] вони б полегшили удар. Візник бідарки гнав просто на нас, але коли він нас помітив, часу на те, щоб зайняти свій бік, уже не було. Вся сила удару припала на Рорі: голобля бідарки встромила в груди, самого Рорі аж відкинуло назад, і він заіржав від болю так, що я довіку пам'ятатиму цей крик. Зустрічний кінь від зіткнення присів, а одна голобля переламалася. То був кінь із наших стаєнь, запряжений у кабріолет[63] із високими колесами, що їх так любляють юні жевжики. А правив ним такий-от невіглас, котрий навіть не знав, якого краю дороги потрібно триматися, а як і знав, то анітрохи цим не переймався. Нещасний Рорі стікав кров'ю, що хлюпала з відкритої рани. Люди потім казали, що якби його вдарило трохи лівіше, то йому одразу був би гаплик. Та для бідолахи Рорі це було б тільки на краще.

Рана в нього була серйозна, гоїлася довго, а коли він нарешті одужав, його продали на вугільну шахту. Лише той, хто там працював, знає, на що перетворюється життя, коли тебе впрягають у вагонетку, і ти тільки те й робиш, що ходиш із нею то вгору, то вниз. Я бачив, як кінь тягне під гору переповнену вагонетку, позбавлену усяких гальм, і щоразу, коли я згадував цю сцену, мене огортав чорний сум.

Після каліцтва Рорі мене часто ставили парою з кобилкою Пегі, моєю сусідкою у стійлі. То була міцна, гарної будови тварина; світло-мишастої масті, в яблуках, а хвіст та грива — темно-коричневі. Пегі не належала до чистокровних коней, зате була напрочуд добра і спокійна. В її очах час до часу застигала тривога, і я запідозрив, що її щось дуже непокоїть. Коли нас уперше випустили в парі, її хода здалася мені дуже дивною: вона могла йти клусом, потім робила три-чотири кроки легким чвалом, а тоді

несподівано рвалася вперед.

Хто б не стояв у парі з Пегі, відчував купу незручностей, і я тільки те й робив, що напружено чекав якогось нового вибрику. По дорозі додому я запитав, звідки в неї така дивна, незграбна манера їзди.

— Ой, — зітхнула Пегі, — я знаю, в мене нікудишній крок, але чим я тут можу зарадити? Зрештою, винна в цьому не я, а мої короткі ноги. От подивися, мене поставили з тобою в один запряг, але в тебе ноги на добрих три дюйми довші, ти робиш більші кроки, а отже, й біжиш швидше, ніж я. Тому така моя хода — не від хорошого життя. Якби я могла, то неодмінно б подовжила собі ноги, бо всі мої нещастя — від коротких ніг, — невесело підсумувала Пегі.

— Але ж чому? — не зрозумів я. — Ти така дужа, спокійна, роботи не цураєшся.

— Річ у тому, — пояснила вона, — що люди полюбляють швидко їздити, і коли один кінь не встигає за іншим, то кого батожать? Його! Скільки себе пам'ятаю, мені завжди доводилося рівнятися на інших коней, і саме звідси в мене ця огидна рвучка хода. Але ти не подумай, що завжди було так. Мій перший господар не мав звички кудись поспішати, і, живучи у нього, я ходила гарним рівним клусом. То був молодий сільський пастор, дуже дбайливий господар! Він мав на парафії дві церкви далеченько одна від одної, тож роботи в нього вистачало. Та він ніколи не кричав на мене і не батожив, щоб я бігла швидше. От усім би такого господаря, як він! Та потім він був змушений переїхати до великого міста, і мене продали фермерові.

Знаєш, серед фермерів часто трапляються добрі господарі, але мені, мабуть, не пощастило. Моєму фермерові було байдуже, як поживають його коні, екіпажем він теж правив абияк, переймаючись тільки одним — швидкою їздою. У запрягу я викладалася до останнього, а він мене батожив та й батожив. Ось там у мене і з'явилася ця погана звичка; я страх як боялася відстати від свого напарника. У базарні дні господар допізна сидів у шинку, і додому ми мали гнати, наче навіжені.

Якось темної ночі, повертаючись додому, він, як завжди, гнав нас чвалом, аж раптом посеред дороги колесо наскочило на щось велике і важке. Кабріолет умить перекинувся, фермер вилетів геть і, падаючи, зламав руку та, мабуть, пару ребер на додаток. На цьому моє перебування у господаря закінчилося, та я зовсім цим не журилася. І хай би де я опинилася, усюди знаходилися любителі швидкої їзди, і всі мої поневіряння починалися знову. І чому в мене такі куці ноги?!

Бідолашна Пегі! Я їй дуже співчував, та як зарадити її горю? Я добре знав, як перепадає коневі, коли він бодай трохи повільніший, ніж його сусід у запрягу. Якщо когось батожать, то насамперед його, і нічого вже тут не вдієш.

Пегі часто ставили у фаєтон, а її лагідна вдача подобалася жінкам. А невдовзі її купили дві пані, які любили правити самі та якраз підшукували гарну, надійну конячину.

Потім ми ще кілька разів зустрічалися за містом. Хода її була гарною, рівною, а виглядала вона так, як може виглядати кінь, цілком задоволений власною долею.

Я був радий за Пегі, бо хто-хто, а вона вартувала дбайливих рук.

А замість неї у стайні з'явився новачок — молодий жеребець, який усього полохався. Власне, тому він до нас і потрапив, і я поцікавився, чому він такий.

— Не знаю, — відповів він мені. — Я від народження не дуже сміливий, а ще кілька разів добряче налякався. Розумієш, коли бачиш щось уперше, то завжди хочеш розглянути зусібіч. Та спробуй роздивитися що-небудь, коли на тобі шори! І якщо я довго на щось задивлявся, господар перішив мене батогом, і це, ясна річ, тільки додало мені полохливості. Я от що думаю: коли б він давав мені змогу спокійно розглядати незнайомі речі і впевнитися, що в них нема ніякісінької загрози, я звикав би до всього швидко й легко. Якось разом із ним їхав старший джентльмен, коли раптом вітер жбурнув просто на мій бік щось біле: папір чи ганчірку. Я переполохався і помчав; господар, як завжди, схопився за батіг, але джентльмен крикнув: "Схаменися, що ж ти робиш?! Ніколи не карай коня за те, що він налякався. Кінь полохається тому, що відчуває страх. Твої побої цей страх посилюють, і кінь стає ще більш полохливий". Після того я дійшов висновку, що люди не всі однакові. Я точно знаю, що моє полохання — не примха. Та звідки ж мені знати, чого треба боятися, а чого ні, коли не маєш змоги бодай до чогось звикнути? Я б не боявся того, що знаю! От хоча б такий випадок. У маєтку, де я виріс, траплялися дикі олені, і я знав їх не гірше, ніж корів чи овець. Але ж олені водяться не всюди, і я можу навести чимало прикладів, коли недурні нібито коні, минаючи загін з оленями, просто божеволіли від страху.

Я знав, що кожне його слово — чиста правда, і, якби моя воля, то я б усім коням дав таких власників, як фермер Грей чи сквайр Гордон.

Звісно, траплялося й так, що люди, які нас наймали, чудово правили кіньми. Пригадую, одного ранку мене впрягли в легкий кабріолет і я під'їхав до будинку на Пултен-стріт.[64] На вулицю вийшли два джентльмени, і один із них, вищий на зріст, підійшов до мене, оглянув вудила, вуздечку і поправив хомут, щоб мені було зручніше.

— Скажіть, а в цього коня конче має бути підборідник?[65] — поцікавився він у конюха.

— Він і без цього чудово йде, — відповів той. — Коник дуже чутливий до повода, жвавий, але без норову. Просто більшість людей хоче, щоб підборідник неодмінно був.

— Ну, це не про мене, — сказав джентльмен. — Якщо вам не важко, заберіть його зовсім, а повід пропустіть через щічні кільця. Коли на тебе чекає далека дорога, кожна дрібничка має значення. Правда, старий? — промовив він, плескаючи мене по шії.

Він узявся за віжки, й обидва джентльмени сіли в екіпаж. Я дотепер пам'ятаю, як він спокійно розвернув екіпаж, легенько смикнув повід, ледь доторкнувся батогом до моєї спини — і ми рушили з місця.

Я вигнув шию дугою і щосили старався гарно карбувати крок. Було зрозуміло, що мій пасажир не вперше править конем, і це вдається йому на славу. Наша поїздка нагадала старі часи, і настрій у мене помітно поліпшився.

Мабуть, я дуже сподобався тому джентльменові, бо після верхових поїздки він умовив господаря продати мене його другові, який саме шукав гарного і водночас надійного верхового коня. І влітку мене продали містерові Барі.

Містер Барі не був жонатим. Він мешкав у Баті і весь свій час присвячував роботі. Лікар рекомендував йому кінні прогулянки, тому він купив мене. Містер Барі взяв в оренду стайню неподалік від свого помешкання і найняв конюха на прізвище Філчер.[66] Мій господар не дуже добре знався на конях, але до мене ставився добре, і все було б чудово, якби не одне "але", про яке він і гадки не мав.

Містер Барі замовляв для мене найкраще сіно, не шкодував грошей на овес, подрібнені боби, висівки, вику[67] та райграс[68] — усе, що вважав необхідним. Я особисто чув його розпорядження і, зрозумівши, що корму в мене буде вдосталь, вирішив, що житиму віднині сито і щасливо.

Декілька днів усе було чудово. Конюх знав свою справу: у стайні завжди було прибрано і свіжо, шерсть моя виблискувала чистотою, і я не чув від нього жодної лайки. Колись він служив конюхом в одному великому готелі в Баті, а потім вирішив облишити цю справу і тепер вирощував на продаж овочі та фрукти. Його дружина торгувала домашніми кролями й курми.

Трохи згодом я став помічати, що вівса мені дають — як кіт наплакав. Ще давали подрібнені боби, але впереміш не з вівсом (якого було не більше чверті від потрібного), а з висівками. Минуло ще два-три тижні, і я відчув, що потрохи хирію. Трава і все таке, звичайно, — гарна їжа, але щоб кінь мав силу та жвавість, йому потрібне ще й зерно. Як це не прикро, та я не міг ані поскаржитися господареві, ані сказати, що мені чогось бракує. Так тривало зо два місяці, і мені було просто дивно: невже господар справді не бачить, що тут щось нечисто?

Та от якось він поїхав провідати свого друга, фермера-джентльмена,[69] що жив по дорозі до Веллсу.[70]

Цей фермер чудово знався на конях. Привітавшись із містером Барі, він подивився скося в мій бік і зауважив:

— Барі, твій скакун помітно охляв. З ним нічого не сталося?

— Та ні, — знизав плечима господар. — Але таки твоя правда, він став трохи млявий. Та конюх каже, що восени всі коні стають мляві, апатичні.

— Яка осінь?! — обурився фермер. — Таж серпень надворі. Та хай би навіть осінь, у тебе ж він однаково не перетрудується, та й харчі, сподіваюся, належні. Що ти йому даєш?

Господар розказав. Фермер недовіжливо похитав головою і знову оглянув мене від ніг до голови.

— Друже мій, не знаю, хто об'їдає твого коника, але якщо твій кінь отримує все, що йому належить, вважай, що я не розуміюся на конях. Ти ганяєш його до сьомого поту?

— Та ні, ми їздимо дуже тихо.

— Тоді помацай тут, — наполягав фермер і провів рукою мені по шиї та плечу. — Він розігрівся і змок, як кінь, якого щойно вивели з пасовища. Я б радив тобі частіше

заглядати до стайні. Ненавиджу когось підозрювати, та й, слава Богу, не доводиться, бо вдома я чи відлучаюся, на моїх людей завжди можна покластися. Та є на світі покидьки, які кого завгодно обкрадуть, а безмовну тварину — і поготів. То ти розберися. — А робітникові, який прийшов відвести мене до стайні, він наказав: — Дай цьому коневі потовченого вівса, та не шкодуй, скільки схоче, стільки дай.

"Безмовна тварина"! Авжеж, ми й справді безмовні. От якби я вмів говорити, я б розповів господареві, куди втікає мій овес.

Зазвичай мій конюх приходив на роботу о шостій ранку. Разом із ним приходив хлопчик, який завжди приносив зі собою накритего кошика. Найперше вони йшли до комори, де зберігалось зерно. Я бачив, як вони, ледь причинивши двері, відкривали скриню з вівсом і насипали зерно в невелику торбину, яку хлопець ніс додому.

Після відвідин фермера-джентльмена минуло днів п'ять або шість. Хлопчисько щоранку приходив до стайні, але одного разу, щойно він, наповнивши торбу, вийшов надвір, двері стайні різко розчинилися, і до приміщення, міцно тримаючи хлопця за руку, ввійшов полісмен. Ще один полісмен зайшов за ними, замкнув двері зсередини і запитав:

— Ну, хлопче, ти нам покажеш, де твій батько тримає корм для кролів?

Хлопець, не оговтавшись від страху, розплакався, зашморгав носом, але назад дороги не було, і він повів полісменів до комори. У коморі полісмени знайшли порожню торбу, як дві краплі води схожу на ту, що лежала з вівсом у кошику хлопця.

Філчер саме чистив мені ноги. Коли невдовзі полісмени зацікавилися і його персоною, він страх як обурився, зчинив галас, але його швидко забрали до відділку, прихопивши разом з ним і сина. Згодом я дізнався, що хлопчиська відпустили, а Філчер, за постановою суду, мав два місяці провести у в'язниці.

Розділ 31

Ошуканець

Містер Барі дуже ретельно шукав заміну Філчерові, і за декілька днів я мав нового конюха. То був високий, статечний молодик, але якби комусь забаглося провести конкурс на найбільшого конюха-брехуна, наш Альфред Смерк[71] був би його беззаперечним фаворитом. Зі мною він поводився дуже лагідно, я не чув від нього жодного лайливого слова, а коли до стайні приходив господар, він у його присутності тільки те й робив, що чепурих мене та пестив, не покидаючи ні на хвилину. Перед виходом надвір, він, щоб надати мені гарного вигляду, мокрим гребінцем вичісував гриву та хвіст, а копита змащував олією. А от чистив їх абияк, за підковами стежив абияк, та й шерсть на мені вичищав абияк, немов доглядав не за конем, а за коровою. Із таким "дбайливим" конюхом мундштук мій вкрився іржею, сідло не висихало від вологи, а підхвістя геть зашкарубіло.

Альфред Смерк вважав себе великим красенем. Він довго-довго крутився перед дзеркалом у комірчині, пригладжував волосся, підкручував вуса і поправляв краватку. Розмовляючи з начальством, він завжди казав: "Так, сер! Слухаюся, сер!", — і прикладав до капелюха руку, то ж всі щиро вірили, що таких робітників, як Альфред

Смерк, ще треба пошукати, а містерові Барі неймовірно пощастило з ним. Та, правду кажучи, такого ледацюги й брехуна, як цей Альфред Смерк, я ще зроду не бачив. Звичайно, дуже непогано, коли до тебе гарно ставляться і таке інше, але ж кінь потребує і догляду.

Моїм стійлом був просторий загін, де я стояв без прив'язі, і все було б чудово, якби мій конюх частіше його вичищав. Та в тім-то й річ, що Смерк ніколи не зчищав старої соломи, і вона пріла та гнила зісподу, а нестерпний сморід отруював повітря у стайні. Випари від підлоги роз'їдали й подразнювали очі, навіть відганяли апетит.

Якось, зайшовши до мене, власник стайні зауважив:

— Альфреде, тут так смердить, що не можна встояти. Як думаєш, може, треба почистити стійло та промити його як слід?

— Так, сер! — відповів Альфред Смерк, прикладаючи руку до капелюха. — Одне ваше слово, і все буде зроблено. Але знаєте, лити воду не дуже-то добре, бо до тих коней так легко чіпляється застуда.

— Ну що ж, — погодився власник стайні, — я й сам не хочу, щоби кінь застудився, але ж сморід у стайні б'є наповал. Чи, може, десь каналізація забилася?

— О, добре, сер, що ви про неї нагадали. Мені вже й самому здавалося, що з неї добряче тхне, то, може, таки справді в ній причина?

— Ну, тоді знайди муляра, нехай прийде і гляне, що там сталося, — розпорядився власник стайні.

— Так, сер, буде зроблено, сер!..

Прийшов муляр, дібрався до каналізації, але не виявив жодних пошкоджень. Зробивши свою справу, він поклав цеглу назад, заляпав її розчином та пішов, узявши з власника п'ять шилінгів за роботу. А сморід у загоні як був, так і далі стояв. До того ж, від вогкої та гнилої підлоги мої ноги слабшали, неначе від якої недуги.

— Не розумію, чого йому бракує? — дивувався містер Барі. — Він став такий незграбний, от-от впаде.

— Ваша правда, сер, — підтакував Альфред, — я й сам це помітив під час прогулянки.

Під час прогулянки, аякже! Коли мій господар поринав у роботу, я міг цілими днями стояти у стійлі, не розминаючи ніг, а годували мене, як коня-ваговоза. Такий догляд погано впливав на моє здоров'я, й іноді я ставав млявим, відчуваючи важкість у всьому тілі. Та переважно був збудженим та неспокійним. Зелений корм або висівки ще могли б мені допомогти, та Смерк не давав мені ні того, ні того. Що ж до коней, то він виявився не тільки брехуном, а й невігласом. Завдяки його старанням замість прогулянок чи зміни раціону на мене чекали ветеринарні пігулки та порошки. У мене їх впили проти моєї волі, а почувався я після них — словами не передати!

Урешті-решт мої копита стали такими чутливими, що під час однієї з прогулянок, кілька разів наступивши на розсипаний по дорозі щебінь, я двічі так спіткнувся, що в Лансдауні[72] господар зупинив мене біля ветеринара і попросив, щоб той оглянув мене. Швидко оглянувши всі чотири копита, ветеринар сказав:

— У вашого коня гниють стрілки, і то вже давно. Копита через це стали дуже чутливими. Дивно, як він ще стоїть на ногах. Невже, ваш конюх досі цього не помітив? Зазвичай такі речі трапляються у занедбаних стайнях, котрі як слід не вичищають. Якщо ви приїдете завтра, я спробую щось зробити, дам мазь для копит і покажу вашому конюхові, як її наносити.

Наступного дня мої копита ретельно почистили і наклали компрес — віхоть, змочений у якійсь їдкій рідині. Неприємне, скажу вам, відчуття.

Ветеринар наказав, щоб мій загін щодня ретельно вичищали і стежили за чистотою підлоги, а мене годувати пареними висівками, давали трохи зеленини та зерна і годували так до повного зцілення. Гарний догляд зробив свою справу, я швидко одужав, та містер Барі так обурювався тим, що його двічі пошили в дурні його конюхи, що зарікся тримати коней і вирішив у разі потреби їх винаймати. Мене потримали ще трохи і, коли копита загоїлися, знову продали.

Частина III

Розділ 32

Кінський ярмарок

Безперечно, кінський ярмарок — дуже заманливе місце для коней, яким уже нема чого втрачати. Та й поглянути є на що.

Довгі шерехи сільських лошат, лошаки з болотистих угідь, табунці маленьких і кошлатих уельських поні (як Веселун завбільшки), сотні їзових коней на всі смаки: і з довгими заплетеними хвостами, підв'язаними червоною стрічкою; і породисті, як я, але зараховані до нижчого розряду через якусь нещасливу пригоду або ваду (наприклад, хрипіння у грудях тощо). Кілька чудових коней у розквіті сил, придатних до будь-якої роботи, били в землю копитом, і коли конюхи водили їх за повід, підіймали ноги так, що любо було глянути. А втім, на ярмарку не бракувало і шкап із понівеченою долею. Передні коліна цих кандиб опухли від важкої праці, а задні ноги підкошувалися при кожному кроці. Кілька ветхих конячин стояли, сумно відкопиливши губи й опустивши вуха, і з першого погляду було видно, що вони вже не чекають від життя нічого доброго. Не бракувало на ярмарку і сухоребриків, більше схожих на ходячі пральні дошки; були там і тварини із задавненими виразками й ранами на спині та на крупі.[73] Невеселе, скажу вам, видовище, а надто коли розумієш, що й ти від цього теж не застрахований.

Жваво йшла торгівля, ціни то злітали вгору, то падали вниз, і якби самі коні могли поділитися думкою про це дійство, то не один із них сказав би, що брехні й шахрайства на цьому ярмарку — понад всяку міру. Мене поставили поряд зі ще двома, непоганими на вигляд, кіньми, і чимало людей підходили до нас, прицінювалися. Побачивши мої коліна, джентльмени одразу втрачали до мене всякий інтерес, хоча продавець і божився, що це я послизнувся у стійлі.

Спочатку мені заглядали в зуби, тоді обдивлялися очі, потім обмацували ноги, уважно досліджували шкіру і м'язи, а насамкінець дивилися, яка у мене хода. І я просто дивуюся, наскільки по-різному можна робити одне і те ж! Хтось робив усе похапцем,

грубо, неначе бачив перед собою не коня, а бездушну колоду, а хтось делікатно клав руку мені на спину, лагідно плескав по холці, навіть говорив: "А дозволь-но мені..." Скільки людей — стільки манер; того дня я досхоchu на них надивився!..

Мені припав до вподоби один покупець. Якби він мене купив, я був би просто щасливий. Він не належав ані до джентльменів, ані до когорти тих вульгарних галасливих типів, що самі величали себе джентльменами; звичайний собі чоловік, невисокий, але гарної статури і досить меткий. Він тільки доторкнувся до мене, а я вже знав, що він чудово розуміється на конях. Говорив він спокійно, а його сірі очі дивилися просто, весело і приязно. Вас це, можливо, здивує, але запах свіжості, що йшов від нього, нікого не міг залишити байдужим. Цей чоловік пахнув не пивом, не тютюном (ненавиджу цей сморід!), а саме свіжістю, ніби щойно зійшов із сінника. Він запропонував за мене двадцять три фунти, але отримав відкоша та й пішов собі далі. Я сумно проводжав його поглядом, аж поки він не розчинився в натовпі. Після нього з'явився інший покупець — із вольовим обличчям та громовим голосом. Мені аж моторошно стало від думки, що цей громило може стати моїм власником, але він покрутився, покрутився і пішов собі геть. Підходили ще двоє чоловіків, але вони, напевно, просто вешталися ринком, аніж планували щось купувати. Потім знову з'явився громило і став пропонувати за мене двадцять три фунти. Продавець завагався, міркував, чи не скинути ціну, і от, коли вони готові були вдарити по руках, прийшов мій сіроокий покупець. Я мимохіть потягнувся до нього, він лагідно погладив мене по голові і сказав:

— Ну що, старий, гадаю, ми знайдемо спільну мову. Даю за нього двадцять чотири.

— Двадцять п'ять — і він ваш.

— Двадцять чотири фунти і десять шилінгів, — сказав, як відрізає, мій друг, — і ні пенні більше. То так чи ні?

— Згода, — здався продавець. — Повірте, цей коник — справжній скарб. Якщо ви шукаєте коня для запрягу, вважайте, що ви влучили в яблучко.

Тут же, на місці, відбувся розрахунок. Новий господар узяв мене за повід і повів на заїжджий двір, де вже чекали готові сідло і вуздечка. Господар щедро насипав мені вівса, і поки я жував, стояв поряд та розмовляв із собою та мною. А за якихось півгодини ми вже прямували до Лондона. Спочатку ми їхали ґрунтовими дорогами вздовж чудових полів, а потім виїхали на битий шлях і з нього вже нікуди не звертали. Сутеніло, коли ми доїхали до околиць великого міста. На тротуарах світилися газові ліхтарі.

Міські вулиці тяглися ліворуч, праворуч, без кінця перетинали одна другу, і так — на довгі милі. Коли я вже став побоюватися, що кінця-краю не буде тим вулицям, ми нарешті виїхали на довгу стоянку, заставлену кебами, і мій вершник, звертаючись до котрогось із кебменів, бадьоро прокричав:

— Добрий вечір, Старший!

— Здоров! — відповів йому той, кого він назвав Старшим. — Купив щось годяще?

— Думаю, що так, — відповів чоловік.

— Тоді удачі тобі з ним!

— Дякую, Старший, — гукнув чоловік, і ми рушили далі. Невдовзі ми повернули у бічну вуличку і, доїхавши до середини, виїхали в тісний провулок, заставлений з одного боку халупами, а з іншого — будівлями, схожими на стайні й каретні.

Ми зупинилися біля одного з цих будинків, і мій новий господар свиснув. Двері відчинилися, надвір вибігла молода жінка, а за нею — кілька малих дівчат і хлопець. Господар спішився, і вони тепло привіталися.

— Гей, Гарі, хлопчику мій, відчини нам ворота, а мама нехай винесе ліхтар.

За якусь хвилину я стояв перед стайнею, а коло мене юрмила вся родина.

— Тату, а він добрий? — запитала дівчинка.

— Авжеж, Долі, достоту, як твоє кошеня. Не бійся, можеш його погладити.

А наступної миті Долі вже спокійно гладила моє плече. О, яка це насолода!..

— Припильнуй його, а я зараз запарю висівок і принесу йому поїсти, — сказала мати дівчинці.

— Давай, Полі, давай, я думаю, він не відмовиться. Ти і для мене приготувала смачненьких висівок, правда?

— Ковбаса, запечена в тісті, та яблучний пиріг! — крикнув хлопець, і всі засміялися. Мене завели до затишної стайні, що аж пахла чистотою і була добре вистелена сухою соломою. Наївшись досхочу, я ліг і став мріяти про те, що від цього дня моє життя буде безхмарним і щасливим.

Розділ 33

Кінь у лондонському кебі

Ім'я мого нового господаря — Джеремі Баркер, але всі називали його Джері, тож і я називатиму його так. Його дружина Полі була, напевне, ідеальною дружиною: маленька, кругленька, чорнокоса, чорноока, охайна і завше привітна; її пухкенькі губи весь час усміхалися. Їхній син, якому незабаром виповниться дванадцять, був високим на зріст хлопцем, урівноваженим і щирим. Маленька восьмирічна Дороті (рідні її називали Долі) була мініатюрним відображенням своєї матінки. Загалом, уся родина була дружна та весела, і, треба визнати, такі сім'ї мені ще не траплялися.

Джері мав кеб та двох коней; він сам працював і кебменом, і конюхом. Мого сусіда у стайні — високого, білого, доволі масивного коня — звали Капітаном. То був уже немолодий кінь, але замолоду, я думаю, він відзначався надзвичайною красою. Капітан і тепер, уже в літах, зберігав гарний вигин шиї та поставу голови. Не треба бути великим знавцем, аби побачити в ньому чистоту породи, і, незважаючи на прожиті літа, уся його постава випромінювала шляхетність. Якось він обмовився, що замолоду йому довелося побувати на Кримській війні.[74] Його власником був кавалерійський офіцер. Тож коли їхній полк ішов в атаку, найчастіше передові лави очолював саме він, Капітан. Згодом я розповім про цю війну докладніше.

Наступного ранку, коли мене начистили, як на парад, Полі й Долі вийшли у двір, аби ближче познайомитися зі мною. Гарі, котрий ще від самого ранку допомагав батькові по господарству, запевнив їх, що з мене "будуть люди". Полі пригостила мене

шматком яблука, а Долі — скибочкою хліба. Вони ходили коло мене так, наче я знову став колишнім Чорним Красенем. Звичайно, приємно, коли тебе оточують турботою і кажуть гарні речі, і я щосили намагався засвідчити цим людям, що хочу з ними дружити. Полі заявила, що я дуже гарний, і, якби не побиті коліна, мене б нізащо не поставили у кеб.

— Не варто сподіватися, що нам хтось скаже, як це сталося і хто в цьому винний, — мовив Джері. — Принаймні, поки я сам не знаю, що й до чого, не бачу сенсу ображати мого коника якимись підозрами. Коня з таким твердим і акуратним кроком у мене ще не було. Полі, як ти гадаєш, може, назвемо його Джеком, як попередника?

— Хай буде Джек, — погодилася Полі. — Мені подобається, коли гарне ім'я передається з покоління в покоління, як реліквія.

Капітан працював від ранку до полудня, а пополудні, коли Гарі, прийшовши зі школи, нагодував мене, напоїв, настала моя черга. Джері пильнував не гірше, ніж Джон Менлі, аби хомут і вуздечка сиділи на мені зручно, не завдаючи найменших незручностей. Зброя була без попруги, вуздечка — без підборідника... О, ви не уявляєте, яка це благодать!

Проминувши бокову вуличку, ми виїхали на просторий майдан, заставлений кебами, — той самий, де вчора Джері вітався зі "Старшим". Власне, це був не майдан, а широченна вулиця, по один бік якої тяглися високі будівлі з вітринами розкішних магазинів, а по другий — металева огорожа, за якою стояла старенька капличка і починався цвинтар. Кеби, чекаючи клієнтів, стояли під оцим парканом. Коні жували сіно, кинуте перед ними на землю, кілька кебменів стояли, збившись купкою, і про щось розмовляли, і ще декілька чоловіків сиділи на козлах, читали газети. Хтось підносив сіно своїм коням, хтось їх напував... Ми влилися в шеругу і зайняли чергу за останнім кебом. Кілька кебменів одразу підійшли до нас, стали мене роздивлятися і ділитися враженнями.

— Ідеальний кінь для похоронних процесій, — зауважив один.

— Надто гарний він для кеба, — з виглядом великого знавця сказав другий і похитав головою. — Не буду я Джонсом, якщо сьогодні-завтра у нього не виявиться якась вада.

— І нехай, — весело відмахнувся Джері. — Не буди лихо, поки воно тихо. Правда, Джеку? Коли знайдеться, тоді знайдеться, не будемо передчасно псувати собі настрій.

Трохи згодом на стоянку прийшов якийсь широколиций чоловік. Він був одягнутий у безрозмірне сіре пальто з широкою сірою пелериною[75] та великими білими гудзиками, на голові у нього сидів сірий капелюх, а на шиї теліпався недбало намотаний синій шаль. Волосся мав сиве, і зовнішність загалом викликала довіру. Кебмени розступилися перед ним, він підійшов до мене, оглянув від ніг до голови, немов планував купувати, і, хмикнувши, сказав:

— Знаєш, Джері, цей кінь якраз для тебе. Не питаю, скільки ти за нього виклав, але повір, ти не прогадав.

Ось так-от, просто на ходу, мені дали рекомендацію.

Цей чоловік мав прізвище Грант, але зазвичай його називали Сивий Грант, або Старший Грант. З усіх тутешніх кебменів він мав найбільший стаж їзди, і для залагодження якоїсь справи чи розв'язання суперечки зверталися саме до нього. За звичайних обставин він був золото, а не чоловік, приємний, розважливий, та коли хоч трохи перебрав оковитої, то вергав громи, і тоді всі старалися обходити його десятою дорогою, бо руку мав дуже важку.

Мій перший тиждень у лондонському кебі був непростим. Лондона я ще не знав. Гамірне місто, постійна метушня, стовпище коней, кебів, карет, крізь які мені треба було прокладати шлях, доводили до сказу. Добре, що хоч Джері виявився дуже гарним візником, і коли я зрозумів, що можу цілком довіряти йому, мені одразу відлягло від серця, а звикати до нового місця стало легше.

Джері був не тільки вправним візником, а й турботливим, завжди дбав про своїх коней. Він швидко збагнув, що роботи я не цураюся, працюю сумлінно, і за батіг міг узятися хіба що для того, щоб легенько провести ним по спині, припрошуючи в такий спосіб рушати з місця. Та переважно я знав це й так, просто відчуваючи натяг віжок у його руках, і тому батіг лежав біля Джері переважно без діла.

Ми з Джері швидко знайшли спільну мову, і ви навряд чи знайшли б десь людину й коня, що розуміли один одного краще, ніж ми. Навіть у стайні він намагався створити для нас найкращі умови. Підлога в наших стійлах була зроблена ще на старий манір, та Джері приробив до них по парі знімних поперечок, і, залишаючи нас на ніч, не прив'язував мене чи Капітана, а просто ставив поперечки на місце, і ми могли спокійно рухатися по всьому стійлу, що для коня, безперечно, плюс.

Джері підтримував у стайні ідеальну чистоту, не шкодував для нас корму, і все, що міг нам дати, — давав. Окрім цього, і вдень, і вночі ми завжди мали питну воду. Пити нам не дозволялося лише тоді, коли ми, розігріті, заходили до стайні. Хтось, може, заперечить, мовляв, кінь — не бочка, щоб дудлив та й дудлив, але повірте мені: якщо кінь знатиме, що може будь-якої миті втамувати спрагу, він не випиватиме за раз по піввідра чи навіть більше, а питиме малими порціями, хоч і часто, і це набагато краще для його здоров'я.

Деякі конюхи так і норовлять швидше дременути додому, до жаданого кухля пива, а кінь тим часом залишається сам-на-сам із сіном та вівсом. Про воду ж він тільки мріє. Після такого, хоч-не-хоч, надудлишся! Від надлишку води збивається дихання і навіть можна застудити шлунок.

Найкращим днем для нас була неділя, коли і я, і Капітан відпочивали від роботи. За тиждень ми натруджувалися так, що, якби не цей вихідний, ми просто попадали б з ніг. Цілий день проводячи у стійлі, ми з Капітаном не раз розмовляли досхочу, і от одного такого дня він розповів мені про себе.

Розділ 34

Старий військовий кінь

Капітана від самого малку готували до служби у війську, і найпершим його власником був офіцер-кіннотник, який вирушав на Кримську війну. Капітан із

хвилюванням згадував військову муштру, коли він разом з іншими кіньми мчав на уявного ворога: лунає сурма, звучить команда офіцера, і кіннота жене учвал, повертає праворуч, ліворуч, а потім різко зупиняється, коли звучить команда припинити наступ.

Замолоду Капітан був темно-мишастої масті у світлих яблуках, і всі люди захоплювалися ним. Його власник — молодий безстрашний джентльмен — душі не чув за Капітаном, і кінь не пригадує жодного випадку, аби той його скривдив чи вчинив легковажно. Життя військового коня видавалося приємним і безхмарним; так тривало доти, допоки не довелося сідати на великий корабель, що мав доправити їх через море аж до іншої країни. Тоді й настало розчарування.

— То було щось страшне, — згадував Капітан. — По-перше, хто це вигадав, щоб коні по трапу заходили на корабель! Люди брали нас на міцні стропи і, хоч ми пручалися, відривали нас від землі, а ми, погойдуючись у повітрі, переносилися на палубу. По-друге, на кораблі нас замикали в тісних закритих стійлах, і ми довго не бачили неба і навіть не могли розім'яти ніг. Час до часу на морі здіймався шторм, на судні починалася хитавиця, тоді нас вдаряло до дерев'яних огорож, і ставало так млосно, що годі згадувати.

Та все рано чи пізно закінчується, і от нас знову підіймають на стропах, і ми, погойдуючись у повітрі, опускаємося на сушу. О, як ми тішилися, як форкали, як весело гиготали, знову відчуваючи під ногами землю!

Незабаром ми збагнули, що та країна, куди нас переправили, зовсім не схожа на нашу, а війна — це не тільки баталії. Сніг, вогкість, холоднеча, багато чого ще, до чого ми не звикли. Велика подяка нашим офіцерам, вони робили все можливе, аби полегшити наш тягар. Ну, може, і не всі вони, але таких було чимало.

— А як же війна? — запитав я. — Хіба не війна — найбільше зло?

— Бачиш, — відповів Капітан, — навіть не знаю, що тобі сказати. Нам подобалося чути звуки сурем і зриватися за сигналом, ми нетерпляче чекали команди до наступу, хоч інколи минали години, перш ніж вона звучала. Зате, коли команда вже лунала, ми з такою радістю кидалися в бій, неначе й не було навколо гарматних ядер, багнетів та куль. Я думаю, що поки вершник міцно сидить у сідлі і рука його стискає повід, кінь не знатиме, що таке страх, хоч би над ним свистіли бомби та розривалися на тисячі осколків.

Ми, я і мій шляхетний вершник, пережили не одну баталію і навіть подряпини не дістали. Мені не раз доводилося бачити, як падають інші коні, прошиті кулями, проколені піками чи посічені шаблями; ми залишали не одне поле бою, всіяне убитими або конаючими кіньми, та я навіть гадки не мав чогось боятися. Коли мій офіцер весело підбадьорював солдатів, я чув його голос і вже просто не вірив, що його чи мене можна вбити. Я так йому довіряв, що навіть якби він скерував мене просто на гармату, я б, не вагаючись, побіг. Скільки безстрашних вершників загинуло від шабель ворога, а скільки їх померло від смертельних ран. Я чув їхні крики і передсмертні стогони; земля під моїми копитами була слизька від крові, і раз по раз мені доводилося повертати вбік, аби не наступити на повалених людину чи коня, та до певної пори я не знав, що таке

страх. А потім настав той день, який я пам'ятатиму до скону...

Капітан важко зітхнув і замовк. Я терпляче чекав.

— Це було одного осіннього ранку, — продовжував він. — Ми, як правні бійці, ще за годину до світанку в повному спорядженні чекали сигналу до бою, який міг пролунати і за кілька хвилин, і за кілька годин. Вояки стояли біля коней, готові будь-якої миті скочити в сідла. Коли зазоріло, між офіцерами почувся гомін, і не встигло ще як слід розвіднітися, як ворог відкрив гарматний вогонь.

До нас під'їхав офіцер-кіннотник, скомандував "На коні!", і вже за мить усі сиділи в своїх сідлах. Кожен кінь стояв готовий до атаки, і досить було найменшого поруху повода або легенького удару шпор, аби він вихором помчав на ворога. Щоправда, коні пройшли чудовий вишкіл, і тільки по тому, як вони покусували вудила та час від часу крутили головами, було зрозуміло, що всі чекають сигналу до бою.

Мій дорогий офіцер і я стояли на чолі бойового строю. Усі завмерли перед боєм, напружилися, насторожилися. Мій офіцер побачив пасмо, що вибилося з моєї гриви, і м'яким рухом пригладив його. Потім він поплескав мене по шиї і сказав: "Ну, Баяре, красеню мій, сьогодні буде жаркий день. Але ми виконаємо свій обов'язок, нам з тобою не вперше".

Мені здалося, що він гладить мою шию довше, ніж звичайно. Він гладив її мовчки, раз у раз, наче думав про щось зовсім інше. Мені було приємно відчувати його дотик, і хоч мої груди розпирало від гордощів, я стояв тихо-тихо. Ми знали не перший день, і я чудово розумів, коли можна дати волю почуттям, а коли краще стриматися.

Я не можу описати всього, що сталося того дня, розповім лише про останню нашу спільну атаку. Наступати довелося рівниною, що стелилася перед ворожою артилерією. Ми вже звикли до гуркоту бою і не зважали на бухкання важких гармат, на тріскотання рушниць, що випльовували кулі, на ядра, що свистіли у повітрі, але такого щільного вогню я ще зроду не бачив. Справа, зліва, попереду — звідусіль на нас градом падали ядра та стрільна.[76] Чимало сміливців полягло того дня, не один кінь звалився, прикривши собою вершника, а скільки коней, наче знавіснілі, покидали свої лави, утративши вершників! Не відчуваючи руки господаря, вони, злякавшись нежданої самоти, тулилися до сусідів у лаві й разом із ними бігли далі.

Незважаючи на всі жахіття, ніхто з нас не зупинився, ніхто не повернув назад. Наші лави рідшали щомиті, але коли хтось раптом занепадав духом, ми гуртувалися навколо нього, щоб підбадьорити його, і що меншою ставала відстань до гармати, то швидшим і певнішим був наш крок.

Мій офіцер, мій бравий офіцер, махнув рукою, підбадьорюючи інших, і раптом над моєю головою просвистіло гарматне ядро і влучило просто в нього. Я не почув від нього ані звуку, але відчув, як здригнулося від удару його тіло. Я хотів був сповільнити крок, але він уже зронив шаблю, повід і важко випав із сідла на землю. Попри те, кіннота наступала далі, і наші коні, крок за кроком, відтіснили мене від того місця, де впав мій вершник.

Я хотів залишитися там, щоб не кидати його сам-на-сам із сотнями кінських ніг, та

всі мої зусилля були марні. І тепер, утративши господаря і друга, я залишився один серед того побоїща. А потім мене охопив страх, я затремтів, як ніколи. Коли я бачив інших коней, що неслися в атаку, я хотів долучитися до них і разом з ними мчати на ворога, та їхні вершники відганяли мене вістрями шабель. А потім мене спіймав один кіннотник, під яким убили коня. Він осідлав мене, і ми полетіли в атаку.

Наші вояки билися, як леви, але це не врятувало нас від поразки, і після запеклої битви ті, хто залишився в живих, стали відступати з поля бою. Однак коні від поранень утратили стільки крові, що ледве волочили ноги. Інші шкандибали на трьох. Деякі намагалися підвестися з землі, але марно: їхні задні ноги були перебиті.

Коли ж битва закінчилася, поранених бійців забрали з поля, а загиблих поховали.

— А що поранені коні? — запитав я. — Невже їх кидали напризволяще?

— Ні, полкові ветеринари ходили з пістолетами по полю і допомагали вмерти тим, хто був безнадійний. Траплялися й легкопоранені, тих просто забирали до полку і вже там лікували. Але для більшості коней — тих чудових, сумлінних створінь — ця ранкова атака стала останньою в житті! Скажімо, до наших стаєнь повернувся кожен четвертий.

Більше свого офіцера я не бачив. Напевне, смерть його спіткала ще в сідлі. З усіх моїх власників його я любив найбільше. Після того я пережив багато перипетій, пройшов вогонь і воду, дістав єдине легке поранення, можна сказати, подряпину. І по закінченні війни я повернувся до Англії цілий та неушкоджений.

— Мені доводилося чути, — сказав я, — як люди говорять про війну, так, немов це не знати яка благодать.

— Ач! — форкнув Капітан. — Вони просто на ній не були. Ні, я згідний, коли нема з ким воювати, а вся служба зводиться до муштри, парадів і маневрів, такому військовому життю хто завгодно позаздрить! Що не кажи, а виглядає це красиво. А коли чудові люди і не менш чудові коні тисячами гинуть на полі бою чи залишаються каліками на все життя?

— Ви хоч знали, за що воювали? — поцікавився я.

— Ні, — відповів Капітан, — не нам, коням, про це судити. Та наші супротивники, напевно, були людьми поганими й страшними, якщо нас везли аж за тридцять земель їх убивати.

Розділ 35

Джері Баркер

Такого гарного господаря, як Джері, я ще ніколи не мав. Добрий, щирий, справедливий, як Джон Менлі. Вдачі м'якої та веселої, а якщо й мав недоброзичливців, то небагато. Джері часто мугикав собі під ніс короткі пісеньки, які сам же й складав, і один з його улюблених куплетів був такий:

Гей, батьки та дітвора,

До роботи вже пора!

Дружно стали, все владнали —

Тато, мама, брат, сестра.

Цікаво, що слово не розходилося з ділом. Гарі порався в стайні так, що міг би легко дати фору старшим за себе, будь-яка робота в його руках так і горіла. Полі і Долі щоранку порядкували в кебі: витріпували подушки, протирали скло; Джері тим часом до блиску начищав мене й Капітана, а Гарі чистив упряж. За роботою вони сміялися, жартували, і, повірте, від цих веселощів навіть у мене й Капітана поліпшувався настрій.

Вставали вони рано, і на цю тему Джері навіть мав свою особливу співомовку:

Як на вранішній зорі
Змарнував хоч дві хвилини,
Вдень — шукай їх, не шукай —
Не вернеш і половини.
Не гукай і не питай,
Через тин не виглядай.
Згаяв мить, а там, диви —
Марнуватимеш години!

Сам Джері не любив вештатися без діла чи марнувати час, і найбільше він сердився, коли клієнти спершу запізняються, а потім женуть тебе, бо, мовляв, не встигають.

Якось із шинку поблизу стоянки вийшли двоє розхристаних молодиків і покликали Джері:

— Гей, кебмене! Мерщій до нас, бо запізнюємося. Розкочегарюй свій паровоз і щосили жени на Вікторію. Нам треба встигнути на потяг, що відходить о першій годині. Даємо шилінг зверху.

— Джентльмени, я везиму вас із нормальною швидкістю. Шилінг за зношування мого паровоза — це ніщо.

І тут озвався Ларі — власник сусіднього кеба:

— Джентльмени, та ж вам до мене! — і він гостинно відчинив двері свого кеба. — Умощуйтеся зручніше, зараз мій коник доведе вас, куди скажете. — Зачиняючи двері, він підморгнув у бік Джері й сказав: — Йому, бачте, совість не дає гнати коня.

Кажучи це, він щосили огрів свою шкапу батогом, і та одразу погнала клусом.

— Ні, Джеку, — промовив Джері, плескаючи мене по шиї, — шилінг того не вартий, правда, старий?

Джері категорично відмовлявся гнати коней навскач тільки тому, що комусь цього хочеться, і в нього ми завжди ходили гарним, рівним кроком. Та при потребі він умів, за його власним висловом, підкинути дровець у грубку, якщо на це була поважна причина.

Пригадую, одного ранку ми стояли на стоянці та чекали клієнтів, коли раптом якийсь молодик із важкою валізою, ненароком наступивши на апельсинову шкірку, послизнувся і з розмаху впав на тротуар.

Джері першим підскочив до перехожого і допоміг йому підвестися з землі. Той, мабуть, дуже сильно вдарився і, коли Джері вів його до найближчої крамниці, ледве йшов. Завівши потерпілого досередини, Джері повернувся на стоянку, та не минуло і десяти хвилин, як із крамниці вийшов продавець і гукнув нас до себе. Ми підїхали.

— Ви змогли б довести мене на Південно-Західний вокзал? — запитав незнайомець. — Через це безглузде падіння я втратив трохи часу, але мені кров з носа треба встигнути на дванадцятигодинний потяг. Якби ви згодні були підвезти мене до вокзалу, я був би дуже вдячний, ще й доплатив би вам трохи.

— Постараємося встигнути, — мовив Джері й додав: — Ви певні, що зможете їхати? Справді, чоловік був блідий, слабкий.

— Я мушу їхати, — запевнив він. — Будь ласка, відчиняйте двері, і не гаймо часу.

За хвилину Джері вже сидів на козлах, щось весело мені сказав, ляснув віжками — і я зрозумів його без зайвих слів.

— Джеку, хлопчику, гайда! — крикнув він. — Покажемо їм усім, як ми літаємо, коли самі того захочемо.

Швидко рухатися центром міста в білий день, коли вулиці заповнені каретами, — справа не з простих, але ми з Джері перевершили самих себе. Коли гарний візник і його добрий кінь читають думки один одного, вони творять дива. Я відчував найменший порух повода, і Джері вміло з цього користався. Це дуже велика штука, коли ви в Лондоні, у потоці карет, омнібусів, возів, фургонів, візків, кебів і вантажних платформ, які рухаються вперед і назустріч зі швидкістю пішохода. Хтось повзе, хтось їде швидше, і ті, що швидше, намагаються прорватися уперед. Омнібуси що декілька хвилин підбирають пасажирів, і екіпажі, які ідуть за ними, змушені або й собі зупинитися, або йти на обгін. Ви теж можете ризикнути когось обігнати, але не факт, що хтось інший і собі не захоче пірнути у вузенький прохід, і от ви знову змушені плентатися за омнібусом. А потім у вас таки з'являється нагода вирватися вперед, і ви влізаєте в таку вузьку щілину, що дюйм лівіше чи правіше — і колеса ваші й чужого екіпажа неминуче зчепляться. Ви благополучно обігнали омнібус — і впираєтеся в довжелезну вервечку карет, возів та екіпажів, що рухаються, наче черепахи. А потім і ця швидкість сходить нанівець, і треба чекати ще кілька хвилин, поки хтось з'їде у бічну вуличку, звільняючи шлях, чи втрутиться поліція. Тут треба вміти все: спритно, наче кіт, що женеться за мишею, пірнати у щойно відкриту щпарину; точно розраховувати час ривків; правильно оцінювати ширину проїзду (щоб не зчепитися колесами з сусіднім екіпажем); і, звісно, дивитися пильно, щоб зустрічне дишло не протаранило твої груди чи плече. Треба бути готовим до всього. Тож, якщо хочете вдень із вітерцем прокататися по Лондону, не чекайте легкої розваги.

Мені та Джері це було не вперше, і коли ми вправно маневрували по вулицях серед усього, що рухалося, ніхто не міг би з нами позмагатися. Біг я швидко та впевнено і беззастережно довірявся своєму візникові. Джері діяв спритно, але вмів і почекати, та й я його ніколи не підводив. За батіг він практично не брався, я все розумів із його слів. Коли Джері хотів, щоб я прискорив ходу, він голосно цокав язиком, а коли треба було повернути, він легенько натягував повід. Як бачите, ми чудово обходилися без батога.

Вуличний рух того дня був, як ніколи, насичений, але до початку Чипсайду[77] ми дісталися без пригод. Щоправда, потім ми потрапили в тисняву і простояли хвилини три-чотири, тоді наш пасажир визирнув у вікно і сказав:

— Напевне, краще піти пішки. Якщо ми тут застрягнемо, то я точно запізнюся.

— Все буде добре, сер, — запевнив його Джері. — Думаю, ми встигнемо. Тиснява не вічна, сер, та й ваша валіза, як бачу, важенька.

Нарешті віз, що стояв перед нами, зрушився, і ми показали клас! Повертаючи то в один бік, то в другий, ми летіли як вітер і якимось дивом опинилися на Лондонському мості[78] саме тоді, коли вервечка кебів і карет жваво неслася до вокзалу, мабуть, поспішаючи на наш потяг. Ми влилися в живий потік і зупинилися перед вокзалом, коли на величезному вокзальному годиннику була за вісім хвилин дванадцята.

— Боже милий, та ми встигли! — вигукнув молодик. — Дякую вам, друже, дякую вам і вашому коневі. Ви мене так виручили, що тут ніякими грішми не віддячишся. Ось вам обіцяні півкрони...[79]

— Не треба, сер, а за ласку дякую. Нам теж сподобалося, як ми їхали. Але ж не стійте, сер, ідіть, там у дзвін уже б'ють. Гей, носильнику! Візьміть валізу цього джентльмена... Дуврська колія, дванадцятигодинний потяг... Беріть, — і, не чекаючи більше ані секунди, Джері розвернув мене, поступаючись місцем іншим кебам, що в останню мить поспішали до потяга. Ми з'їхали на узбіччя і чекали, поки стихне метушня.

— Ото прокатилися! — вигукнув Джері. — На славу! Бідолашний хлопчисько! Цікаво, що його так гнало на вокзал?

Часто, коли ми стояли, Джері розмовляв сам із собою, і я теж чув його слова.

Після повернення на стоянку кебмени те й робили, що кепкували з Джері: мовляв, такий правильний, а тільки випала нагода трохи заробити, так одразу погнав навскач туди, куди сказали.

— Скільки ж ти хоч заробив? — цікавилися вони.

— Ви стільки точно не заробите, — лукаво посміхався Джері. — А як на мене, то вистачить на кілька днів.

— Бреши більше! — гукнув хтось.

— Туману напускає, — запевнив інший. — Нас, значить, повчає, а себе не бачить.

— Знаєте, друзі, — озвався Джері, — той джентльмен пропонував мені півкрони, але я їх не взяв. Бачили б ви, як він тішився, що встиг на потяг! Мені такої платні цілком було досить. А що ми з Джеком час від часу любимо прокататися з вітерцем — то це, крім нас, нікого не обходить, правда ж?

— Ну, — розчаровано пробурмотів Ларі, — так ти ніколи не розживешся.

— Напевне, — погодився Джері. — Зате буду щасливим. Скільки разів я слухав заповіді і щось не пригадую, аби хоч одна казала: "Будь багатим". Чи візьмімо, до прикладу, Новий Завіт. Там стільки всякого написано про багатіїв, що я не хочу багатіти.

— Якщо колись ти і розбагатієш, — подав голос Старший, який досі сидів на своїх козлах та читав газету, — це буде тільки справедливо. Твоє багатство, Джері, буде чистим. А ти, Ларі, про статки навіть і не мрій: усі твої гроші йдуть на сирицю для батога.

— Як же інакше? — відрізав Ларі. — Мій кінь без батога і кроку не ступить.

— Ще скажи, що ти пробував обійтися без нього! Та варто батові потрапити до твоїх рук, як у нього починається танець святого Віта.[80] Тебе це, може, і не втомлює, але коневі набридає. Сказати, чому ти постійно міняєш коней? Ти просто не даєш їм оговтатися, відчувати власну силу.

— Та ні, просто мені з ними не щастить, — не погоджувався Ларі.

— І не щаститиме, — запевнив Старший. — Удача — пані перебірлива, вона віддає перевагу тим, у кого світла голова і добре серце. Принаймні, досвід у цьому переконує.

Сказавши це, Старший знову втупився в газету, а чоловіки розійшлися по своїх кебах.

Розділ 36

Недільний виїзд

Якось уранці, коли Джері завів мене в голоблі та вже пристібав посторонки,[81] до нашого двору увійшов якийсь джентльмен.

— До ваших послуг, сер? — шанобливо промовив Джері.

— Доброго ранку, містере Баркер, — привітався джентльмен. — Я б хотів обговорити з вами одну річ. Чи не могли б ви щонеділі возити до церкви місіс Брігс? Річ у тім, що ми тепер відвідуємо Нову Церкву,[82] а вона далеченько, щоб туди ходити пішки.

— Дякую, сер, — відповів Джері, — але в мене шестиденна ліцензія.[83] Тож якщо я їздитиму у неділі, не маючи на те необхідних дозволів, я порушуватиму закон.

— Ага, а я й не знав, що ви на шестиденці, — промовив джентльмен. — Та зрештою, поміняти ліцензію — це не складно. А різницю я вам доплачу. Бачте, з усіх екіпажів місіс Брігс бажає тільки ваш, про інші вона й чути не хоче.

— Сер, я б охоче, але колись я був на семиденці, і, скажу вам, ми з кіньми просто падали з ніг. Рік у рік одне й те ж, і хоч би тобі один вихідний! Усі неділі без дружини, без дітей. До семиденки я ходив до церкви, а сів на козла — про церкву довелося забути. Ось чому останні п'ять років я беру шестиденну ліцензію — і ні про що не шкодую.

— Так, розумію, — погодився містер Брігс. — Кожна людина має право відпочити і піти в неділю до церкви. Але ж ідеться про одну поїздку, та й то вранці, і я думав, ви не будете проти. А цілий день і вечір будуть ваші. Містере Барі, ми ж хороші клієнти.

— Так, сер, дякую за вашу доброту. Я завжди матиму за честь прислужитися вам і вашій дружині, але вибачте, сер, неділі я хочу проводити із сім'єю. Я читав у Святому Письмі, що Бог, створивши людину, коней, інші земні істоти, встановив день відпочинку і заповів, щоб у неділю всі відпочивали. А я думаю, сер, він добре знав, що робить, і можу точно вам сказати: відпочинок — це велике благо. Неділя допомагає поновити сили і покращити самопочуття. Коні теж встигають відпочити, і робота серед тижня виснажує їх набагато менше. І так кажу не тільки я. А що ж до грошей, то їх у мене стало навіть більше. Та й дружина моя і діти ні за що не захочуть, щоб я повертався до семиденки.

— Що ж, чудово, — мовив джентльмен. — У такому разі, містере Баркер, вибачайте за турботу. Спробую знайти когось іншого.

І він пішов.

— Ось так от, Джеку, — мовив Джері, — і нічого, старий, тут не вдієш. У неділю ми повинні відпочивати.

— Полі! — гукнув він дружину. — Полі, а ходи-но сюди.

Вийшла Полі.

— Що сталося, Джері?

— Слухай, люба, що я тобі скажу. Містер Брігс хоче, аби я щонеділі возив місіс Брігс на ранкову службу. Я пояснюю, що в мене шестиденка. Він каже зробити семиденку, а витрати відшкодує. Знаєш, Полі, це мої дуже гарні клієнти. Я годинами вожу місіс Брігс по крамницях, та й не тільки, і платить вона гарно, як справжня леді. Брігси не збиватимуть ціни і не рахуватимуть три години за дві з половиною, як дехто. І коні при такій роботі не перепрацьовуються, адже не треба щодуху летіти на станцію, щоб доставити на потяг пасажирів, які всюди запізнюються. І якщо я не послухаю їх, вони, очевидно, взагалі відмовляться від моїх послуг. То що ти на це скажеш, жіночко?

— От що я скажу, Джері, — промовила Полі, чітко карбуючи кожне слово. — От що я скажу. Навіть якщо місіс Брігс щонеділі давала б тобі соверен,[84] я все одно не хочу, щоб ти знову повертався до семиденки. Ми знаємо, як жити, коли у тебе жодної вільної неділі, та, дякувати Богу, ми знаємо й, що таке неділя, проведена разом. Заробляєш ти досить, аби нас утримувати, хоч інколи й доводиться затягти паски, щоб розплатитися за сіно й овес, за ліцензію, ну, і за оренду, ясна річ. Скоро й Гарі почне заробляти. Тож краще вже зменшити витрати, ніж знову повертатися до тих недобрих часів, коли ти навіть рідних дітей бачив мигцем. Я вже мовчу про те, що ми не могли піти всією сім'єю до церкви чи просто побути разом. Не дай Боже повернутися до тих часів. От що я скажу, Джері.

— Знаєш, люба, я так йому й сказав, — мовив Джері, — і так воно буде. Так що, Полі, заспокійся, не треба сліз (Полі саме захлипала). Я не повернуся до старих часів, навіть за подвійну платню, і закінчімо цю розмову раз і назавжди. А тепер усміхнися мені, і я поїду на роботу.

Упродовж трьох тижнів, що минули від тієї розмови, від Брігсів не було жодного замовлення, і Джері задовольнявся тим, що вдавалося знайти на стоянці. Він дуже через це переживав, бо, зрозуміло, і для нього, і для нас така робота була важча. Та Полі безперестанку підбадьорювати свого чоловіка, кажучи:

— Не гризися так, татку, то все пусте!

Старайся, трудися,

Та менше журися,

І прийде день чи, може, ніч,

Коли гора впаде із пліч.

Незабаром на стоянці вже знали, що Джері втратив найкращих клієнтів, і знали чому. Більшість кебменів не зрозуміли цього кроку і називали вчинок Джері

нерозумним, проте дехто став на його захист.

— Якщо трударі не боронитимуть своїх неділь, — сказав Трумен, — вони незабаром їх не матимуть. Кожна людина, кожне створіння має право на відпочинок. Бог заповів нам один вихідний, і законодавство Англії каже те саме. Як на мене, ми повинні дорожити правами, які дарує нам закон, і зберегти їх для нащадків.

— Вам, богобоязливим, добре так казати, — вставив слівце Ларі, — а я не відмовляюся від нагоди заробити зайвий шилінг. Не вірю я в релігію, бо, хоч убий, не розумію, чим ви, віруючі, кращі за інших.

— Якщо вони не кращі, — приєднався до розмови Джері, — то не такі вони вже й віруючі. Ти ж не казатимеш, що англійські закони погані тому, що їх дехто порушує. Якщо людина не може опанувати себе, зводить наклепи на ближнього і не віддає боргів, то чи вона віруюча? І що нам з того, що вона ходить до церкви? Якщо дехто тільки вдає із себе віруючого, це аж ніяк не означає, що наша віра помилкова. Істинна віра — це найкраща, найщиріша річ на світі; тільки вона дає щастя людині, і тільки вона може зробити кращим світ, у якому ми живемо.

— Якби віра була правильною, — озвався Джонс, — ті віруючі не змушували б нас працювати у неділі, а їх же хлібом не годуй, дай поганяти нашого брата. Ось я й кажу, що ваша віра — це звичайне лицемірство. Та якби не церкви з їхніми богослужіннями і їхніми парафіянами, що б ми робили в неділю на вулицях? Але ж ті люди дорожать своїм привілеєм, а я такого не маю. Певно, саме вони опікуватимуться спасінням моєї душі, за яку я не маю коли помолитися.

Кілька кебменів зааплодували, а Джері зауважив:

— Гарно сказано, але я з тобою не погоджуюся. Кожен має піклуватися про власну душу. Її ж не посадиш на сусідський поріг, як підкидька, сподіваючись, що інші дбатимуть про неї. А коли весь час маячити на стоянці й чекати клієнтів, тобі будь-хто скаже: "Якщо не ми його наймемо, то найме хтось інший, все одно він працює в неділю". Вони не з'ясовуватимуть причини, щоб зрозуміти: якби люди не їздили на кебах, ви б не стовбичили на цій стоянці. Люди взагалі не вникають у суть, так їм простіше. А от якби ви, візники, дружно виступили за вихідний для самих себе, усе було б інакше.

— А що ж робити добрим парафіянам, котрі не зможуть послухати своїх улюблених проповідників? — поцікавився Ларі.

— А то вже не мій клопіт, — відрізав Джері. — Іншим я не порадник. Не можуть добиратися далеко — хай ідуть туди, де близько. У дощ нехай одягають плащі, як у звичайний будній день. Гарні справи потрібно робити, а без поганих можна обійтися. Нормальна людина розбереться, що й до чого. Це стосується і нас, візників, і добрих парафіян.

Розділ 37

Золоте правило

Минуло два-три тижні, і якось увечері, коли ми повернулися додому, нас, як завше, зустріла Полі. Вона виходила нам назустріч (якщо тільки не періщив сильний дощ) і

виносила Джері ліхтар. Полі швидко перебігла дорогу, підбігла до нас і скоромовкою випалила:

— Уже все добре, Джері. Сьогодні вдень приходив посланець від місіс Бріґс тобі переказати, що леді просить, аби ти завтра об одинадцятій подав свій кеб. Я йому кажу: "Авжеж, подасть, але ми думали, що місіс Бріґс знайшла собі іншого візника". А він мені й каже: "Якщо чесно, то господар і справді був невдоволений, що містер Баркер відмовився возити місіс Бріґс на недільну службу. І він таки наймав інших кебменів, але куди їм до вас! Один летить, як навіжений, другий повзе, як черепаха, а крім цього, пані каже, що ніхто з них не має такого чистого, доглянутого кеба, як у вас, і якщо хтось і може замінити містера Баркера, то тільки сам містер Баркер".

Полі замовкла, переводячи подих, а Джері весело засміявся.

— "І прийде день чи, може, ніч, коли гора впаде із пліч". Ти мала слухність, моя люба, ти майже завжди маєш слухність. Біжи в дім, готуй вечерю, а я розпряжу Джека, пора йому вже відпочити.

Відтоді місіс Бріґс користувалася кебом Джері так само, як і колись, а за роботу в неділю навіть мови не було. Та якось нам довелося попрацювати і в неділю. Як це сталося, я зараз розповім.

У суботу ми повернулися з роботи змучені, але нас тішило те, що завтра цілий день жодної роботи. Та не так сталося, як гадалося. У неділю вранці Джері вивів мене у двір і почав вичищати, аж до нього підійшла Полі, чимось заклопотана.

— Щось сталося? — запитав чоловік.

— Так, любий, — кивнула Полі. — Бідненька Діна Браун щойно отримала листа, їй пишуть, що мати важко хвора, і якщо вона хоче побачити її живою, то треба їхати до неї вже. Їзди туди більше десяти миль, до того ж їхнє село лежить збоку від залізниці, і навіть якщо вона поїде потягом, їй однаково доведеться йти ще чотири милі. А вона, сердешна, з місячною дитиною на руках, де їй пройти таку відстань! От Діна просила запитати у тебе, чи не зміг би ти підкинути її на кебі. Обіцяє, що як матиме гроші, так одразу з тобою розрахується.

— Отакої! Знаєш, мені треба подумати. Не в грошах річ, звичайно, просто сьогодні неділя, коні після роботи натовлені, та й я теж змучився. От у чому штука, розумієш?

— Та тут куди не кинь, всюди клин, — погодилася Полі. — Півдня доведеться пробути без тебе, та хай там як, чини з іншими так, як ти хотів би, щоб вони чинили з тобою. А спробуй уявити мене на її місці, як би то воно було? Знаєш, Джері, якщо в неділю можна витягнути з пастки якогось невдачу — віслюка там чи ще когось, — це ж не буде гріхом, правда? То чому ми повинні боятися, що довести Діну до матері — це бозна-який злочин?

— Ну, Полі, ти говориш, як добрий пастор. Мабуть, так і зробимо. Я сьогодні піду на ранкову службу, а ти піди до Діни і скажи їй, що я буду готовий рівно о десятій. Стривай-но... Ще зайди до м'ясника Брейдона, перекажи йому мої вітання і запитай, чи не позичив би він мені свою бідарку на ресорах. У неділі вона однаково простоює, зате коневі буде набагато легше.

Полі швидко повернулася назад і сказала, що бідарка вільна і Джері може будь-якої миті нею скористатися.

— От і чудово, — втішився Джері. — Приготуй мені хліба та сиру на дорогу, а я спробую якнайшвидше упоратися і пополудні бути вдома.

— Тоді я спечу м'ясний пиріг не на вечерю, а до ранкового чаю, — пообіцяла Полі і, розвернувшись, пішла. А Джері став лагодитися в дорогу, висвистуючи мотив своєї улюбленої пісні "Полі — жінка ого-го!".

Для поїздки він обрав мене, і о десятій годині ми виїхали з дому. Після чотириколісного кеба бідарка з високими колесами була легкою, мов пір'їнка.

Стояв погідний травневий день, і коли ми виїхали з міста, мені подих перехопило від хвилі свіжого повітря, напоєного ароматами зелених трав. М'яка запорошена ґрунтова дорога нагадала старі часи, я збадьорився, і від втоми не залишилося й сліду.

Дінина сім'я мешкала в невеликому будиночку біля ферми край зеленої дороги. При самому будинку розкинулася галявина із кількома крислатими, гіллястими деревами. Під деревами паслися дві корови. Нас зустрів молодий чоловік, він порадив Джері проїхати на галявину і прив'язав мене під повіткою для корів, вибачившись, що кращого місця для мене немає.

— Якщо ваші корови не проти, — мовив Джері, — мій кінь із великою насолодою провів би пару годин на цьому чудовому пасовищі. Йому так рідко випадає поскубати травичку... А за вдачу можете не хвилюватися — він у мене спокійний.

— Так, звичайно, — пожвавішав молодик. — Усе, чим багаті, до ваших послуг, а ви таки добре виручили мою сестру. За годину сядемо до столу. Ви зайдете до нас, правда? Вибачте, але через мамину хворобу тут зараз така метушня...

Джері щиро йому подякував, але від обіду відмовився, сказав, що їжу прихопив зі собою, а от якби йому дозволили пройтися по галявині, він був би дуже вдячний.

Коли мене випрягли, я навіть розгубився, не знаючи, з чого почати: скубати траву, качатися на спині, прилягти відпочити чи гарцювати по галявині, насолоджуючись відчуттям свободи? І я зробив усе поступово. Джері тішився не менше, аніж я. Він посидів під крислатим деревом, послухав щебетання пташок, трохи помугикав собі під ніс, потім почитав невелику коричневу книжечку, яку так любив, поблукав по галявині і спустився до невеликого потічка. Там він назбирав польових квітів, глоду і обв'язав усе це довгим плющем. Нагулявшись удосталь, Джері повернувся і досхочу нагодував мене вівсом, який заздалегідь прихопив із собою.

Час, проведений на лузі, промайнув, як коротка мить. Та воно і не дивно, адже востаннє я був на привіллі ще тоді, коли ми разом із Джинджер жили в графському маєтку.

Дорогою додому ми нікуди не поспішали, а коли заїхали у двір, Джері найперше сказав:

— А знаєш, Полі, моя неділя не пропала. На кожному куці сиділи птахи і співали хвалу Вседержителю, тому можна сказати, що я побував на церковній службі. А Джек узагалі вибрикував, немов лоша.

Сказавши це, він віддав Долі квіти, і дівча аж застрибало з радості.

Розділ 38

Долі і справжній джентльмен

Тогорічна зима випала рання, холодна й вогка. Щодня то сніг, то сльота, то дощ, а потім їх змінювали пронизливий вітер чи лютий мороз. І вже хто-хто, а коні вповні відчували всі принади такої погоди. Коли надворі сухий мороз — пари гарних цупких попон цілком досить, аби зберігати тепло свого тіла. А от коли періщить дощ, попони швидко промокають і зовсім не гріють. Дехто з кебменів накривав своїх коней непромокальними накидками; хороша, скажу вам, штука! Проте не всім це по кишені, багато хто не міг не те що коня — себе від дощу захистити. Вони ще довго згадуватимуть ту люту зиму. Кінь, проїздивши півдня, повертався до сухої стайні, де міг відпочити, набратися сил, а от кебмен від ранку до пізньої ночі сидить на козлах. Часом доводилося допізна чекати закінчення балу, а потім до першої, до другої години ночі розвозити по домівках запізнілих гостей.

Але найбільшими нашими ворогами були ожеледиця і збитий сніг. Слово честі, легше зробити чотири милі по звичайній дорозі, ніж одну — по слизькій, коли навіть ногу нема як поставити, а ще треба тягнути кеб. Кожен нерв, кожен м'яз аж гудуть від напруження, адже послизнутися і впасти не маєш права. Проте найбільше сил з'їдає страх перед падінням. Коли ж дороги остаточно псуються, нас підковують шипами,[85] і, зникаючи до них, теж не раз перенервуєш.

У сильну негоду кебмени нерідко відсиджувалися в найближчому шинку. І хоч один із них постійно вартував знадвору, щоб часом не прогавити клієнтів, заробітки їхні все одно падали. Крім цього, Джері якось влучно зауважив: покажіть мені такий шинок, де можна просто посидіти без витрат. Сам він обминав шинки десятою дорогою. Неподалік від нас була кав'ярня, і ось туди він час від часу міг зайти або ж купував каву та пиріжки в одного старого розносця. Він був твердо переконаний, що алкоголь не стільки зігріває організм, скільки його вихолоджує (про пиво навіть мови нема), а найперші друзі кебмена та його здоров'я — сухий одяг, ситна їжа, гарний настрій і турботлива дружина. Коли Джері не міг пообідати вдома, Полі завжди давала йому пакуночок із чимось їстівним, а часом із-за рогу визирала крихітка Долі, перевіряючи, чи є на стоянці її "татко". Коли вона бачила, що Джері на місці, то прожогом бігла додому і дуже скоро поверталася з повним казанком гарячої юшки чи то кошиком із пудингом; Полі завжди мала зготоване щось смачненьке.

Неймовірно, але крихітна Долі без найменших пригод перебігала вулицю, часто заповнену кінними екіпажами. Вона була маленькою, але відважною, і вважала за честь принести "юшку для татка", як називав ці передачі сам Джері. Всі кебмени любили Долі, і кожен дивувався, як дівчинка хвацько перебігає вулицю, коли Джері не міг сам вийти їй назустріч.

Одного холодного й вітряного дня Долі принесла батькові миску гарячої юшки і чекала, поки він доїсть. Та щойно Джері приступив до їжі, як з'явився якийсь джентльмен. Він ще здалеку махнув йому парасолькою й енергійною ходою рушив до

нас. Джері вітально зняв капелюха, віддав миску доньці и заходився знімати з мене попону, та джентльмен, що поспішав до нас, гукнув:

— Гей, друже, не спішіть, доїждте спершу юшку. Не скажу, що в мене багато вільного часу, але я можу почекати, поки ви пообідаєте й переведете доньку через дорогу.

Із цими словами він сів у кеб, а Джері, подякувавши йому, сказав доні:

— Бачиш, Долі, це — істинний джентльмен. Він дбає не тільки про себе, а й про мене, нещасного кебмена, і про його маленьку дівчинку.

Він досьорбав юшку, відвів доньку на тротуар, і аж тоді джентльмен попросив Джері їхати на Клапамський пагорб.[86] Потім цей джентльмен ще кілька разів брав наш кеб. Напевне, він дуже любляв собак та коней, бо щоразу, коли ми під'їжджали до його дому, йому назустріч вилітало двоє-троє псів. Інколи він підходив до мене, дружелюбно плескав по шиї та казав:

— У цього коника гарний господар, і він його вартий.

Загалом же пасажири дуже рідко зважають на коней, що їх возять. Особисто мене удостоїли похвалою чи ласкавим доторком кілька дам, оцей джентльмен та ще зо двоє чоловіків, тобто кожен сотий, а решта дев'яносто дев'ять радше погладять паротяг, аніж коня.

Років тому джентльменові було вже чимало, ходив горблячись, і складалося враження, наче він постійно кудись поспішав. Вуста мав тонкі, міцно стулені, але усмішка його була дуже приємна. Очі дивилися проникливо, а підборіддя і манера тримати голову свідчили про нього як про людину вольову, котра, прийнявши якесь рішення, його ніколи не змінює. Його голос також був рішучий, але приємний, і, почувши його, будь-який кінь проймався безмежною довірою до цього чоловіка.

Якось цей джентльмен із приятелем узяв наш кеб та поїхав до крамниці на вулиці R., і, поки приятель був усередині, сам чекав біля входу. Неподалік, на іншому боці дороги, біля винарень стояла карета, запряжена гарною парою. Схоже, кучер уже давно залишив своїх коней, а коли вони, застоявшись на місці, вирішили трохи розім'ятися, той кулею вилетів на вулицю, наздогнав карету і, розлючений свавіллям коней, батожив їх, поціляючи куди завгодно, навіть і по голові. Бачачи таке брутальне ставлення, наш пасажир рішуче підійшов до горе-кучера і попередив:

— Припиніть це негайно, інакше я вас заарештую. По-перше, ви залишили коней без нагляду,[87] а по-друге, як ви з ними поводитесь?

Кучер, котрий вже, без сумніву, встиг перехилити чарку, розійшовся добірною лайкою, але коней облишив, схопився за віжки і скочив на козла. Тим часом джентльмен мовчки витяг із кишені блокнот і записав ім'я й адресу, вказані на кареті.

— Що ви собі надумали? — гаркнув кучер, ляснув батогом і поїхав геть.

Джентльмен похитав головою і зажурено посміхнувся.

Коли він повернувся назад, його приятель зі сміхом сказав:

— Знаєш, Райте, я думав, у тебе своїх справ по вуха, а ти ще переймаєшся чужими кінями та їзовими.

Наш джентльмен помовчав, гордо підвів голову і запитав:

— Знаєш, чому цей світ такий жорсткий?

— Ні, — розгубився приятель.

— А я тобі поясню. Люди не хочуть бачити далі свого носа і пальцем об палець не вдарять, коли когось потрібно захистити чи притягти до відповідальності. Я ж ніколи не пройду попри якесь неподобство, удавши, що мене це не обходить, і вже не один власник коней дякував мені, коли я розказав йому, що виробляють із їхніми кіньми.

— Знаєте, сер, от якби всі були такими джентльменами, як ви! — вигукнув Джері. — Бо в нашому місті їх дуже бракує.

Вже виходячи з кеба, наш джентльмен сказав:

— Моя думка проста: бачиш звірство або злочин, знаєш, що можеш його припинити, але нічого для цього не робиш, тоді ти й сам заодно зі зловмисником.

Розділ 39

Бідолаха Сем

Як їздовому коневі, жилося мені дуже непогано. Джері був і візником, і власником в одній особі, тож навіть якби він і не мав такої доброї вдачі, та берегти мене, не виснажувати було би цілком у його інтересах. А скільки з-поміж нас таких, що належали одному, а інший брав в оренду разом із кебом, і цей візник мав віддавати власникові частину свого заробітку! Такі візники те й пильнували, як би заробити більше, щоб і господареві заплатити, і самому на життя залишилося. І тут деяким коням, бувало, не позаздриш. Утім, я не знався на всіх тонкощах, скажу лише, що час до часу на стоянці про це говорили. Щойно якийсь кінь з'являвся зі слідами побиття, як Старший, чоловік загалом добродушний і великий любитель коней, неодмінно порушував цю тему.

Одного разу кебмен, якого за злиденний вигляд прозвали Бідолаха Сем, пригнав свого коня, якого, як було видно, перед тим жорстоко били. Старший не витерпів і сказав:

— Із таким виглядом вам місце не на стоянці, а в поліцейському відділку.

Бідолаха Сем накрив свою шкапу благоденською попоною і, повернувшись до Старшого, відповів із ледве прихованим розпачем у голосі:

— Якщо поліція прагне сказати своє слово, хай почне з власників, що луплять по сім шкір, або нехай перегляне жебрацькі розцінки. Хіба ви не знаєте, що сьогодні кебмен платить вісімнадцять шилінгів за день, причому гроші треба дати наперед, а коли ти ще не заробив ні пенні, це, знаєте, просто знущання. Один кінь має заробити дев'ять шилінгів, аж тільки тоді ти починаєш заробляти щось для себе. І вам прекрасно відомо: коли ми простоємо, доводиться переходити на голодний пайок. Ну, не знаю, як ви, а ми з дітлахами це вже добре засвоїли. У мене їх шестеро душ, а працює з них тільки один.

Я вистою на стоянці по чотирнадцять-шістнадцять годин на добу, я десять чи дванадцять тижнів не знаю, що таке неділя. О, Скінер не з тих, що дозволять тобі відпочити, навіть коли можна дати вихідний. А якщо хтось посміє сказати, що я не

гарую, як віл, то хай покаже мені того, хто це робить! Я не маю ні теплого пальта, ні плаща, та спробуй їх купити, коли ще треба прогодувати стільки ротів! Тиждень тому я мусив заставити свій годинник, щоб розплатитися зі Скінером, і вже мені його не бачити, як власних вух.

Деякі з тих візників, які були поряд, згідно закивали головами, а Бідолаха Сем продовжував:

— Ті, хто має власний кеб і власних коней або хто працює в нормального хазяїна, ще якось зводять кінці з кінцями, їм злиднів можна не боятися. А я... Якщо не виїхав із зони,[88] ти не можеш просити за проїзд більше шести пенсів за милю. От і виходить, що цього ранку я відгаратав добрих шість миль, а заробив на цьому аж три шилінги. Мені ж не платять за зворотний хід, а це ще раз та сама відстань. У підсумку кінь проїхав дванадцять миль, а я заробив три шилінги. Потім трапилися клієнти на три милі, та бачили б ви, скільки багажу вони мали! Якби всі пакунки помістити ззовні, це ще як мінімум два пенси.[89] Але ж ви знаєте тих пасажирів: коли щось можна зтягнути досередини і висунути на переднє сидіння, вони цього не попустять, і тільки три великих ящики поставили на дах. Отож рахуємо: шість пенсів за багаж, плюс плата за проїзд — один шилінг і шість пенсів. Дорогою назад я заробив ще шилінг. От і виходить, що кінь пробіг вісімнадцять миль та заробив шість шилінгів. Одному коневі лишилося заробити ще три шилінги, другому — всі дев'ять, і тільки після цього я зможу щось заробити для себе. Згоден, не всі дні такі чорні, але й вони не дивина, і я скажу вам, що це просто знущання. Можна сто разів казати: "Не муч коня!", — та коли він ледве тримається на ногах, то що, крім батога, змусить його рухатися? Інакше ж не виходить, ну, хіба що припрягти до нього жінку, дітей, і нехай тоді хазяїн тішиться. Я ж не мучу коня тому, що так хочу, і ви самі це знаєте. Куди не кинь, всюди клин: жодної тобі неділі, навіть зі сім'єю побути не можу, деколи здається, що я вже старий дідуган, хоча насправді мені тільки сорок п'ять. А пани пасажири дивляться на тебе як на шахрая або здирника! Як вони трясуться над своїми гаманцями, коли відраховують монету за монетою, і зиркають, неначе ми їм ліземо до кишені. Їх би на моє місце, посиділи б на козлах по шістнадцять годин на добу в будь-яку погоду, віддали б вісімнадцять шилінгів щодня, може, до них і дійшло би, що шість пенсів на чай — це не такі скажені гроші, а свій багаж не конче тягнути в кеб. Звичайно, є й такі, що платять дуже непогано, без них нам давно був би гаплик, але ж, погодьтеся, доводиться жити від випадку до випадку.

Коли він закінчив, їздові навколо нього схвально загули, а один із них зауважив:

— Життя — не мед, що й казати, і коли чоловік дозволить часом собі лишку чи візьме зайву монету, чи повернеться в когось язик його обмовляти?

Джері не брав участі в цій розмові, але я ще не бачив його таким сумним. Старший постояв, тримаючи руки в кишенях, потім витягнув носовик, витер собі чоло і сказав:

— Твоя взяла, Семе, все, що ти кажеш, — щира правда. Більше я не лякати тебе поліцією. Розумієш, побачив очі твого коня, і не стримався... Бідна людина, бідна тварина. І що робити, хоч убий, не знаю. Урешті-решт ти міг би хоч попросити в коня

вибачення за таке поводження. Часом добре слово — єдина наша допомога, але якби ти знав, як кінь це слово розуміє!

За кілька днів по розмові кеб Сема приїхав з іншим візником.

— Привіт, а де Бідолаха Сем? — його запитали.

— Лежить хворий, — відповів новачок. — Учора як приїхав до стайні, так одразу і скрутило, ледве, сердешний, добрався додому. А вранці його жінка переказала через малого, що в Сема гарячка, на роботу він не вийде, от і послали замість нього мене.

Наступного ранку він знову приїхав на нашу стоянку.

— Як Сем? — поцікавився Старший.

— Немає вже Сема.

— Як — немає? Чи, бува, не помер?

— Так, віддав Богу душу, — відповів новачок. — Нині вночі, о четвертій годині. Учора марив цілий день, белькотів щось про Скінера, про те, що жодної вільної неділі не мав. "Я вже забув, коли відпочивав у неділю", — ось що він перед смертю сказав.

Кебмени приголомшено замовкли, а Старший промовив:

— Слухайте, що я скажу. Це застереження всім нам.

Розділ 40

Безталанна Джинджер

Одного дня, коли ми разом з іншими кебами стояли біля парку, в якому грала музика, біля нас зупинився старенький обшарпаний кеб, запряжений гнідою шкапою. Вигляд тієї шкапи годі передати: сухоребра, нечищена, коліна спухли, передні ноги от-от підкосяться. Я жував сіно, і віхоть здуло вітром убік. Нещасне створіння витягло худезну шию, щоб дотягтися до віхтя, жувало і стало роззиратися, чи не знайдеться ще трохи сінця? В безрадісних очах шкапини ховалася глибока безнадія, і щойно я встиг подумати, що, мабуть, десь її таки бачив, як вона поглянула на мене пильно і запитала:

— Красунчику, невже це ти?

То була Джинджер! Але ж вона змінилася — не до впізнання. Її чудова колись шия, з лискучою шерстю і лебединим вигином, тепер була худа, похнюплена і пряма, як палиця. Шерсть на струнких ногах і щітки над копитами розтріпані, а суглоби стали масивними від тяжкої праці. Її очі, які колись випромінювали енергію та жагу до життя, тепер ховали страждання. Вона важко дихала, кахикала, і мені це зовсім не подобалося.

Коли наші візники відійшли від кебів, я, помалу бокуючи, присунувся ближче до неї, щоб ми могли поговорити. І ось яку сумну історію розповіла про себе Джинджер.

Після нашого розставання вона ще рік провела у графському загоні, після чого її визнали працездатною, продали одному джентльменові, в якого спершу було зовсім незле. Та от якось після тривалої скачки Джинджер знову втратила форму. Їй дали перепочити, підлікували і вкотре продали. Так вона кілька разів переходила з рук у руки, проте умови, у яких вона опинялася, були все гірші та гірші.

— Урешті-решт, — згадувала Джинджер, — я опинилася в одного чоловіка, що

тримає коней і кілька кебів на винайм. Із тобою, бачу, все гаразд, і я за тебе дуже рада, а от про себе навіть не хочу говорити. Наш господар, побачивши, яка я стала немічна, був безжальний: вона, мовляв, не варта тих грошей, які за неї заплачено, тому її треба поставити на третьосортний екіпаж і витиснути все, що вдасться. Отак і живу: батожать мене з ранку до ночі, ганяють, поки не впаду, а що я відчуваю — нікого не цікавить. Мовляв, за тебе заплатили, то працюй. Кебмен віддає хазяїнові чималі гроші, а я їх маю відробляти, і так — тиждень за тижнем. Я вже забула, що таке неділя.

— Колись ти не давала себе кривдити, — нагадав я.

— Справді! — погодилася Джинджер. — Яюсь я так і вчинила, але тільки собі зробила гірше. Людина все-таки сильніша, і коли вона жорстока, безсердечна, нам тільки залишається одне: до самої смерті терпіти знущання. Навіть жити не хочеться, швидше б усе закінчилося. Я бачила мертвих коней, їх уже ніхто не скривдить. Найкраще, щоб я сконала просто за роботою, тоді мене ніхто не пожене до гицлів.

Мені стало дуже шкода Джинджер. Я потягнувся до неї, та чим я їй міг допомогти? Вона ж, мабуть, зраділа нашій зустрічі, бо на прощання сказала:

— Ти був моїм єдиним другом...

А потім прийшов її візник, грубо хапнув за вуздечку, виводячи з шереди свій кеб, і вони поїхали. Мені стало сумно до сліз.

Невдовзі повз нашу стоянку проїжджав віз із мертвим конем. Голова його звисала через задок, із висолопленого язика капала кров, але найбільше мене вразили запалі очі! Язык не повертається описувати це моторошне видовище! Мертва гніда шкапа, з довгою худющою шиєю... І біла смуга від чола до носа. Напевне, це таки була вона, Джинджер. Принаймні я дуже на це сподіваюся, бо смерть ураз звільняла Джинджер від усіх її страждань.

А взагалі, якби люди були хоч трохи милосерднішими, вони б давно зрозуміли: краще коня пристрелити, ніж доводити до такого жалюгідного стану.

Розділ 41

М'ясник

У Лондоні я був свідком багатьох перипетій, у яких опинялися коні, і, чесно кажучи, лівової частки цих пригод не сталося б, якби люди хоч трохи думали головою. Коли з конем обходитися по-людськи, він охоче виконає будь-яку, навіть найважчу, роботу. Впевнений: багато хто з нашого племені, працюючи в бідняків, відчувається набагато щасливішим від мене тоді, коли я возив графиню W., мав посріблену упряж і вишуканий раціон.

Я не міг спокійно дивитися, як страждають малі поні, тягнучи повні візки або хитаючись під важкими ударами якогось малолітнього нахаби. Одного разу мені трапився невисокий поні з пишною гривовою та гарною головою. Він був такий схожий на Веселуна, що якби я не був з екіпажем, неодмінно б до нього заїржав. Він з останніх сил тягнув важкий візок, а здоровенний, як бугай, селяк-хлопчисько перішив батогом попід живіт і щосили смикав за повід, ледь не розриваючи тварині рота. Той поні так нагадував Веселуна, що я завагався: невже це він? Та, мабуть, ні, бо містер Блумфілд

брав його з умовою нікому більш не продавати, і, думаю, він дотримав свого слова.

Отже, просто схожий поні, і цілком можливо, замолоду він жив не менш щасливо, ніж Веселун.

Я часто бачив коней, що належали м'ясникам, і не міг не помітити, на якій шаленій швидкості вони мчать містом, хоча й не розумів чому.

Та якось нам із Джері довелося постояти у Сен-Джонс-вуді.[90] Неподалік від нас була м'ясна крамниця, і коли ми там стояли, до неї на повному ходу підкотив візок м'ясника. Змилений поні важко похилив голову набік, його боки, що важко здіймалися, і тремтіння його ніг красномовно промовляли, що він гнав з усіх сил. Із візка зіскочив хлопець і вже стягав якогось кошика, коли з крамниці вийшов заклопотаний власник. Побачивши, в якому стані кінь, він сердито забурчав на хлопця:

— Скільки разів тобі говорити, щоб ти так не гнав? Коня заганяв так, що він запалився,[91] тепер поні хочеш доконати? Щастя, що ти мій син, а то я б тебе швидко звідси викинув. Де таке бачено: кінь прибігає до крамниці весь у милі! Та з такою їздою вмиль загримиш за ґрати, і якщо тебе заметуть до відділку, не думай, що я платитиму за тебе штрафи. Я вже втомився казати: щось робиш — думай головою!

Поки він виховував малого, той стояв набундючившись, та не встиг батько замовкнути, як сина неначе прорвало:

— Якщо я в чомусь і винний, то хіба в тому, що хочу всюди встигнути. Ну, а якщо коням при цьому перепадає, то хіба це моя провина? Ти ж сам завжди кажеш: "Одна нога — тут, друга — там!" А стану об'їжджати замовників, хтось раптом захоче баранячу ногу на обід, і я маю повернутися з нею за п'ятнадцять хвилин. То кухар забув замовити яловичину, і я мушу скочити по неї і повернутися без запізнення, бо господиня сваритиме. Тут економка каже, що в них непрохані гості, і подавай у ту ж хвилину їм котлети. А пані з четвертого будинку на Півмісяці[92] ніколи не замовляє вечері, поки не отримає обіду, а ти гаруй тут через них. Якби ті добрі люди наперед думали, чого воно хочуть, і робили замовлення хоча б за день, то й сварити мене не було б за що!

— Якби ж то! — вигукнув м'ясник. — Тоді б я так не нервував, та й клієнтові легше догодити, коли наперед знаєш, чого йому від тебе треба. Та годі марнувати час на балачки! Кому що до м'ясника чи його коня! Гаразд, vedi поні до стайні і дивися, щоб усе було як слід. І май на увазі, сьогодні його вже не запрягай. Якщо знову хтось чогось захоче, візьмеш кошика і перейдеши пішки.

Із цими словами він повернувся до крамниці, а хлопець повів поні до стайні.

Але не треба думати, що всі хлопчаки жорстокі до своїх коней. Бачив я й таких, що упали біля осликів чи поні, немов біля кімнатних цуциків, і ті, відповідаючи на ласку, зі шкіри лізли, аби їм догодити; точнісінько так само відповідав на ласку Джері і я. Коли ти в гарних руках, то навіть найважча робота здається легкою.

На нашій вулиці часто з'являвся хлопчисько, що торгував картоплею та зелениною. Старий поні, на якому він їздив, не вирізнявся особливою красою, але такого веселого, завзятого коника ще треба було пошукати. А як вони любили один одного — це треба

було бачити! Поні собачкою бігав за хлопцем, і коли той сідав у візок, весело рушав з місця — без батога, без команди — і так завзято тупотів по вулиці, немовби щойно вийшов із королівських стаєнь. Джері дуже любив цього хлопця, називав його не інакше, як "принц Чарлі", і казав, що з часом він стане королем візників.

І був ще розвізник вугілля — чорний від вугільного порошу дідок у капелюсі, які носять торгівці вугіллям.

Вони з конем ішли по вулиці, мов двійко добрих друзів, які на півслові розуміють один одного, і кінь сам, без команди, зупинявся біля тих дверей, де жили їхні покупці. Кінь мав цікаву звичку — нахилитися вухом до господаря.

Голос дідка було чути задовго до того, як він сам з'являвся на вулиці. Я так і не зміг зрозуміти, що означав його вигук "у-гі!", а діти, не довго думаючи, так його і прозвали "дідок Угі". Полі дуже поважала старого і завжди купувала у нього вугілля, а Джері був просто щасливий, що й у старого бідняка кінь може знайти собі гарний притулок.

Розділ 42

Вибори

Одного дня, щойно ми в'їхали у двір, назустріч нам вискочила Полі.

— Джері! До нас приходив містер В. Питав, чи голосуватимеш за нього, і ще він хоче найняти на час виборів твій кеб. Сказав, що чекатиме відповіді.

— Знаєш, Полі, скажи містерові В., що мій кеб уже зайнятий. Я не дуже хочу, щоб його від коліс до даху заклеїли величезними плакатами, а як подумаю, що доведеться ганяти Джека і Капітана між винарнями та розвозити виборців напідпитку... Чим завинили мої коні? Ні, я в такі ігри не граю.

— А ти голосуватимеш за нього? Цей джентльмен казав, що він твій кандидат.

— Так, Полі, почасти це так, але свій голос за нього я не віддам. Ти знаєш, чим він торгує?

— Знаю.

— Людина, що заробила статки на такій торгівлі, може бути хорошою у багатьох аспектах, але до потреб простого люду їй байдуже. Моя совість не дозволяє відрядити його туди, де пишуться закони. Комусь це, може, не сподобається, проте кожен із нас робить те, що він вважає для країни вищим благом.

У переддень виборів, уранці, коли Джері впрягав мене в кеб, у двір вбігла заплакана Долі. Її блакитне платтячко і білий фартушок були закидані болотом.

— Гей, Долі, що сталося?

— Ті нечемні хлопчиська, — задихаючись від сліз, промовила дівчинка, — закидали мене болотом і обізвали малою обі... обі...

— Тату, вони обізвали її малою голубою обідранкою, — пояснив Гарі, забігши за сестрою у двір. Вигляд у нього був страшенно сердитий. — Та я показав їм, де раки зимують, знатимуть тепер, як сестру мою ображати. Всипав я їм по перше число! Боягузи нещасні! Помаранчеві покидьки.

Джері поцілував дівчинку і сказав:

— Біжи до мами, крихітко, скажи їй, що тато просив тебе сьогодні бути вдома і

допомогти мамі по господарству.

Коли дівчинка пішла, він обернувся до Гарі і звернувся до нього, як дорослий до дорослого:

— Сину мій, я сподіваюся, ти завжди захищатимеш сестричку, і всякому, хто посміє скривдити її, даси гідну відсіч. Так і повинно бути між вами. Але попереджаю: в нашому домі — жодного слова про політику! Серед "голубих" мерзотників не менше, ніж серед "помаранчевих", білих, пурпурових чи яких там ще, і я не хочу, аби хтось із вас знався з ними. Навіть діти і жінки ладні перегризтися за ті кольори, і добре, коли хоч кожен десятий із них розуміє, за що вони сваряться.

— Знаєш, тату, я думав, що "голубі" — за свободу.

— Сину мій, свобода не має кольорів — кольори лиш означають партії, і єдина свобода, яку вони дають, — це свобода напиться чужим коштом, поїхати на виборчу дільницю у вошивому старому кебі, облити помиями того, хто не носить твій колір, та верещати, проголошуючи речі, в яких ти сам ні бе ні ме. Ось вона, їхня свобода!

— Ну, тату, ти, мабуть, жартуєш.

— Ні, Гарі, я серйозно, і мені соромно бачити, як люди патякають про речі, яких вони навіть не розуміють. Вибори — справа серйозна. Принаймні, так вважають, і кожна людина хай голосує, як їй підказує сумління, і не заважає робити це іншим.

Розділ 43

Друг у біді

Нарешті настав день виборів. Роботи в нас із Джері було через край. Першим найняв наш екіпаж високий масивний джентльмен із полотняною торбою, якому треба було на станцію Бішопсгейт.[93] Після нього ми доправили у Ріджентс-парк[94] компанію гульвіс, а потім у провулку нас окликнула одна схвильована старенька леді, якій треба було до банку. Трохи почекавши її коло банку, ми відвезли стареньку додому, і щойно Джері висадив її з кеба, як до нас підлетів червонолиций чоловік з оберемком якихось паперів. Не давши Джері спуститися з козел, він сам відчинив двері, заскочив досередини й гукнув:

— Боу-стріт,[95] поліцейська дільниця, мерщій!

Ми доставили його на місце, зробили ще декілька ходок, а коли повернулися на стоянку, то на ній не було жодного кеба. Джері повісив мені торбу з вівсом і сказав:

— У такий день, як нині, не треба марнувати жодної нагоди підкріпитися. Нумо, Джеку, поїж, і постарайся за цей час відпочити.

Овес у торбі був приправлений запареними висівками. Коні дуже люблять таку мішанину, до того ж, вона надзвичайно поживна. Джері був не тільки добрий, а й завбачливий, тож скажіть, як можна не любити такого господаря?

Поки я жував овес, Джері зайнявся м'ясним пирогом, який йому дала Полі.

Вулиці були всіяні людьми; кеби, обліплені кольорами кандидатських партій, гнали в натовпі, як навіжені. Того дня просто в нас на очах збили двох людей, серед потерпілих виявилася одна жінка. Нещасні коні гарували, наче прокляті, та виборцям у кебах на це було начхати. Багато хто з них уже був напідпитку, вони випихалися через

вікна кебів і, углядивши таких самих, як вони, щосили горлали: "Ура!". Це були перші у моєму житті вибори, і після них у мене ніколи не виникало бажання потрапити на вибори ще раз, дарма що люди запевняють, нібито тепер вони проходять набагато спокійніше.

Коли ми з Джері трохи підкріпилися, на вулиці з'явилася молода простолюдка, що ледве несла на руках дитину. Вона йшла, весь час озираючись: мабуть, розгубилася. Так-сяк пропхавшись до нас, вона запитала у Джері, як потрапити до шпиталю святого Томи[96] і скільки до нього добиратися. Жінка розповіла, що приїхала вранці з провінції з попутнім екіпажем, про вибори в Лондоні нічого не знала, тут вона вперше і знайомих у Лондоні в неї нема, а приїхала з дитиною до шпиталю. Дитина на руках раз по раз тужливо скімлила.

— Бідний хлопчик! — бідкалася жінка. — Він такий недужий. Йому вже чотири роки, а досі ходить, наче немовля. Лікар сказав, що, коли я привезу малого до шпиталю, він нам допоможе. Благаю вас, сер, скажіть, скільки миль до шпиталю і куди треба йти?

— Знаєте, місіс, — мовив Джері, — через такий вир до шпиталю вам не дійти. Та й неблизько до нього — три милі, а хлопчик у вас чималенький.

— Еге ж, важкий, дай йому, Боже, здоров'я, та й я, дякувати Всевишньому, силою не обділена, мені б дорогу знати, а там би вже якось дійшла. Сер, скажіть, будь ласка, в який бік мені йти?

— Не дійдете ви пішки, — запевняв Джері, — зіб'ють вас у цій веремії, ще й дитину, не дай, Господи, затиснуть. Сідайте в мій кеб, і я доставлю вас до шпиталю цілою і неушкодженою. Та й на дощ збирається, хіба не бачите?

— Ні, сер, дякую вам, але не можу. Маю гроші тільки на зворотну дорогу. Ви покажіть мені, як іти, а вже якось сама.

— Знаєте, місіс, — не здавався Джері, — я одружений, маю дітей, і мені не чужі батьківські почуття. Сідайте в кеб, я доведу вас до шпиталю і не візьму ні пенні. Не можу ж я допустити, щоб ви ризикували самі й ризикували рідним чадом!

— Дай вам, Боже, здоров'я! — розчулилася жінка і несподівано заридала.

— А це, моя мила, вже зайве, сідайте, я вас швидко доведу. Зараз я вам допоможу...

Коли Джері вже йшов до дверей, до нас із вигуками "Кеб! Кеб!" підскочили двоє молодиків із кольоровими стрічками на капелюхах та в петлицях.

— Зайнято! — крикнув Джері, але один жевжик відштовхнув жінку і спритно запхався в кеб. За ним тут же протиснувся інший. Джері став суворий, наче полісмен, і повторив: — Джентльмени, кеб зайнятий, я везу цю леді.

— Леді, ха-ха! — передражнив нахабний молодик. — Леді може почекаати, а в нас термінова справа. До того ж, ми сіли перші, закон на нашому боці, і ми будемо тут сидіти.

Джері зачинив за ними двері, хитро всміхнувся і сказав:

— От і чудово, джентльмени, сидіть, скільки вам заманеться. Побачимо, на скільки вас вистачить.

Покинувши молодиків, Джері відійшов до жінки, що стояла біля мене.

— Не хвилюйтеся, мила, — сказав він, усміхнувшись, — посидять трохи та й підуть.

І вони таки пішли, пішли одразу ж, коли зрозуміли, що Джері їх перехитрив, щоправда, кляли його найпаскуднішими словами, лаялися, погрожували, що запишуть номер кеба і потягнуть Джері до суду. Після цієї затримки ми жваво рушили до шпиталю, намагаючись уникати залюднених вулиць і, де можна, їхати провулками.

Біля шпиталю Джері бамкнув у дзвін біля дверей і допоміг жінці зійти.

— Безмежно вам вдячна, — подякувала вона. — Сама я сюди не дійшла б.

— Дрібнички! Хай ваша дитина швидше одужає.

Довівши її до дверей, Джері тихо проказав:

— "І як бажаєте, щоб вам чинили люди, чиніть їм і ви так само".[97]

І поплескав мене по шиї, як робив це завжди, коли був у чудовому настрої.

А дощ уже періщив. Коли ми від'їжджали від шпиталю, вхідні двері знову розчинилися, і швейцар з порога загукав: "Кеб! Кеб!" Ми зупинилися, і по сходах до нас зійшла якась леді. По-моєму, Джері, впізнав у цій дамі якусь давню знайому. Дама теж відкинула вуаль з обличчя і скрикнула:

— Баркер!.. Джеремі Баркер!.. Та невже це ви! Яке щастя, що ви тут опинилися! Неначе вас сам Бог послав до мене, тут, знаєте, сьогодні дуже важко з кебами...

— Мадам, матиму за честь вам прислужитися. Просто диво, що випадок заніс мене сюди. Куди накажете їхати?

— Везіть мене на Падінгтон,[98] а потім, якщо в нас буде час (а я думаю, що буде), розповісте мені про Полі та про ваших діточок.

Ми благополучно дісталися до станції, і леді ще чимало часу стояла під навісом та розмовляла з Джері. Я зрозумів, що колись Полі в неї служила. Дізнавшись від Джері все, що її цікавило, леді нарешті сказала:

— Як ви від'їздили цю зиму? Торік, я знаю, ви завдали дружині трохи клопоту.

— Так, мадам, не без того. Торік у мене аж до весни був серйозний кашель, і тепер, коли доводиться затриматися, Полі місця собі не знаходить. Розумієте, мадам, весь час стовбичити надворі — таке не кожен організм витримає, але тепер — слава Богу! — все ніби добре. Навіть не знаю, що б я робив, якби від мене забрали коней. Я виріс біля них, і єдине заняття, що мені до снаги, — кучер, конюх чи щось таке.

— Знаєте, Баркер, — промовила дама, — я дуже рада, що ви дбаєте про Полі та дітей, але буде дуже шкода, якщо ви, намагаючись заробити, підірвете своє здоров'я. На світі є чимало інших місць, де треба гарного кучера чи порядного конюха, і якщо раптом надумаєте змінити кеб на щось інше, дайте мені знати.

На прощання, передавши вітання для Полі, вона тицьнула йому в руку гроші:

— Тут вашим дітям по п'ять шилінгів. Полі придумає, на що їх витратити.

Джері, не приховуючи задоволення, щиро подякував леді. Коли ми повернулися додому, не знаю, як він, а я добряче втомився.

Розділ 44

Старий Капітан і його наступник

Капітан і я жили дуже дружно. То був благородний старий кінь, цікавий співрозмовник, і в мене навіть думки не виникало, що йому в житті може не поталанити і все піде шкереберть. Та спіткала лиха година й Капітана, і ось як це сталося. Сам я того не бачив, тож переповідаю цю історію з чужих слів.

Джері з Капітаном відвезли пасажирів на вокзал за Лондонським мостом і їхали назад, коли на дорозі між мостом та Монументом[99] їм трапилася порожня броварна підвода, запряжена парою биндюгів.[100] Коні бігли чвалом, візник батожив їх немилосердно, та вони гнали по запрудженій вулиці, ні на що не зважаючи.

Ті коні збили перехожу дівчину, а наступної миті врізалися в нас. Удар виявився такий сильний, що кеб перекинувся, загубивши два колеса, Капітана протягнуло по землі, до того ж одна розщеплена голобля пробила йому бік. Джері теж упав на землю, але, на диво, відбувся кількома синцями. В сорочці народився, як казали люди, і він згідно кивав головою. Коли бідолашного Капітана підняли з землі, він був весь потовчений, та ще й мав глибоку рану. Джері поволі повів його додому, і видовище було страшне: кров цівками стікала з його боку по білій шерсті.

Слідство встановило, що биндюжник був п'яний, як чіп. Його оштрафували, пивоварові, у якого він працював, довелося відшкодовувати збитки Джері, та чим можна було допомогти скаліченому Капітану!

І ветеринар, і Джері робили все можливе, щоб полегшити його страждання. Поки кеб був на ремонті, я кілька днів стояв у стайні, і Джері за цей час не заробив жодного пенні. Коли ж ми нарешті з'явилися на стоянці, уперше після аварії, до нас підійшов Старший і насамперед поцікавився здоров'ям Капітана.

— Він уже не оклигає, — зітхнув Джері. — Принаймні, в кебі більше точно не ходитиме. Мені ветеринар сьогодні сказав, що віз або щось таке він, може, й потягне... Та вже ні, красно дякую! Віз, биндюги,[101] аякже! Бував я на околицях, бачив, до чого доводить така робота коней. О, моя б воля, я б усіх п'яниць засадив до божевільні, щоб нормальних людей не калічили. Якби ще хоч ламали тільки свої ребра, свої екіпажі та калічили своїх коней, то цур їм, та в тім-то й штука, що страждають невинні. А ще патякають про якесь відшкодування! Чим таке відшкодуєш? Скільки клопоту, метушні, часу скільки згублено, а втратити такого коника — це все одно, що втратити старого друга! І після такого вони ще говорять про відшкодування! Та щоб цей зелений змії-спокусник провалився у тартар!..

— Знаєш, Джері, — обізвався Старший, — ти наступив на мій старий мозоль. Сором зізнатися, але я далеко не такий добродійник, як ти. А хотілося б.

— Так візьміть і покінчіть із цим раз і назавжди, — запропонував Джері. — Ви ж нормальний чоловік, навіщо вам ця пиятика?

— Знаєш, Джері, я просто старий дурень. Колись два дні не заглядав до чарки, і думав, що помру. А як тобі вдається?

— Ну, я кілька тижнів переконував себе. Я ніколи не напивався до білої гарячки, але мені вистачило розуму помітити, що в такі моменти я перестаю володіти собою, а коли знову тягнуло випити, я не міг сказати "ні". І зрозумів: коли не здолаю зеленого

змія, зелений змії здолає мене. Але мене це не влаштовувало, і, мабуть, Бог почув мої молитви. Нелегко, звісно, було, і будь-яка допомога була тоді доречна, бо досі я навіть не підозрював, яка це незборима звичка. Полі, дякувати Богу, зробила так, щоб я нормально харчувався, а коли мене знову тягнуло до чарки, я випивав горня кави чи м'ятного чаю, читав Святе Письмо, і пристрасть відступала. Часом доводилося раз за разом повторювати: "Не кинеш пити — занапастиш душу! Не кинеш пити — скалічиш життя своєї Полі!" Та, дякувати Богу і моїй безцінній половинці, я розірвав свої пута і вже десять років жодної краплі в роті не мав. І знаєте, навіть не тягне.

— Мабуть, таки спробую, — мовив Грант. — Неподобство, коли ти не можеш опанувати себе.

— Спробуйте, Старший, спробуйте, не пошкодуйте, побачите самі. А коли дехто з нашої братії побачить, що ви можете здолати спокусу, уявляєте, який це буде приклад для них? Я точно знаю двох чи трьох таких, що залюбки поставили б хрест на шинку, але не мають сили це зробити.

Наш Капітан спочатку наче почав одужувати, але роки брали своє. Так довго ходити в кебі до старості він міг тільки завдяки сильному здоров'ю та піклуванню Джері. Але тепер він дуже подався. Ветеринар сказав, що Капітана ще можна підлікувати і продати за пару фунтів, та Джері навідріз відмовився. Продати?! Ті жалюгідні срібняки, які він вторгував би, продавши у нестерпне рабство вірного друга, не принесуть йому задоволення й ще, чого доброго, накличуть прокляття на подальші заробітки.

— Ні, — сказав Джері, — Капітан прожив гідне життя і померти теж має гідно — від кулі, як справжній бойовий кінь.

Та й не знав Джері такого місця, де Капітан міг би спокійно доживати віку.

Отже, рішення було прийняте.

Наступного дня Гарі повів мене до коваля на перековування, а коли я повернувся до стайні, Капітана там уже не застав. Ми всі дуже за ним сумували.

Джері мав шукати Капітанові заміну, і невдовзі один його знайомий, що працював молодшим конюхом в якогось джентльмена, сказав, що є гідний жеребець. Свого часу він сполохався, через свій дурний розум врізався в іншу карету, вгрів копитами господаря і сам так побився-покалічився, що шлях до панської стайні йому був закритий. І кучерові доручили знайти доброго покупця.

— Гарячий кінь — ще не біда, — сказав Джері, — аби лише не злий і слухався повода.

— Ні, він зовсім не злий, — сказав конюх. — До повода чутливий, і, власне, мабуть, через це все сталося. Просто він застоявся у стайні, а погода того дня була кепська, і коли його вивели, він стояв, як повітряна куля — от-от злетить. А мій патрон, тобто кучер, загнуждав його чомусь надто туго, дав мартингал, підборідник, мундштук, підчеревник...[102] А губи ж у нього чутливі, норову теж не позичати, от він і сказився.

— Все може бути, — погодився Джері. — То я прийду погляну на нього.

Наступного дня Шаленець (так звали того коня) вже стояв у нашій стайні. То був

чудовий гнідий кінь з гарною головою та без жодної світлої волосинки, такий самий заввишки, як Капітан, і мав лише п'ять років. Я зустрів його привітно, як майбутнього напарника, але вирішив не розпитувати, щоб не набридати.

Першої ночі Шаленець повадився дуже тривожно: замість лягати спати все смикав за свій недоуздок, стукав по яслах і заважав мені заснути. Та наступного дня, проходивши в кебі п'ять-шість годин, він набрався розуму і став сумирнішим. Завдяки ласці й доброму слову Джері вони швидко порозумілися. Наш господар казав, що вільний повід і регулярна робота зроблять коня спокійним, як ягня. І любив повторювати, що нема нічого злого, що б не вийшло на добре: мовляв, джентльмен утратив улюбленця, за якого виклав сто гіней,[103] а він, кебмен Джері, знайшов собі гарного коня в повному розквіті сил.

На початках Шаленець вважав нову роботу ганебною і навіть відмовлявся стояти у шерезі кебів на стоянці, та наприкінці тижня він потай зізнався мені, що вільний повід і можливість рухати головою, може, навіть цього і вартують, та й ходіння в кебі — не така вже й погана робота. Принаймні не знати, що краще: тягнути кеб чи ходити під сідлом, коли тебе всякою збуєю прямо-таки сповивають. Одне слово, він скоро прижився у нас, і Джері його полюбив.

Розділ 45

Як Джері зустрів Новий рік

Для одних людей Різдво та Новий рік — великі свята. А для кебмена і його коня — не свята, а жнива: з одного боку, непогані заробітки, з іншого — гарувати доводиться від ранку до ночі. Новорічні бали, святкові посиденьки, ковзанки, атракціони — тільки встигай розвозити гостей та відпочивальників. Тож не дивно, що часто-густо працювали ми до півночі, і навіть довше. Дощ чи мороз — а ти чатуєш на вулиці, мокнеш, дрижиш на морозі та чекаєш тихенько, поки гості в теплому домі навеселяться, натанцюються і почнуть збиратися додому. Мені завжди було цікаво, чи замислюються коли-небудь статечні дами про нещасного кебмена, який всі жданики поїв, чекаючи на козлах, і терплячого коня, котрому від стоянки на морозі вже ноги задубіли.

Такої пори по вечорах здебільшого працював я, бо мені до стояння було не звикати, до того ж Джері побоювався за Шаленця, щоб часом той не застудився. На Різдвяні свята у нас було чимало пізніх викликів, і нашому Джері не на жарт став докучати кашель. Та до якої б години ми не затримувалися на роботі, Полі завжди чекала чоловіка, і коли вона з ліхтарем виходила нам назустріч, я бачив, як вона переживає.

У новорічний вечір ми відвозили до Вест-Енду[104] двох джентльменів. Рівно о дев'ятій вони вийшли з нашого кеба і попросили забрати їх об одинадцятій.

— Можливо, ми трохи затримаємося, — попередив один джентльмен, — як-не-як, це гра в карти, але ви все одно не запізнюйтеся.

Джері завжди відзначався надзвичайною пунктуальністю, і, коли годинник пробив одинадцяту, ми були на місці.

Годинник пробив чверть, другу, третю... Пробив дванадцяту годину, а джентльмени

не з'являлися.

Того вечора дув пронизливий вітер, удень пускався колючий дощ, із настанням темряви він перейшов у густу мжичку, яка сікла, здавалося, зусібіч. Холоднеча була неймовірна, і сховатися від неї не було де. Джері зіскочив із козел, підійшов до мене, поправив попону, натягнув її мені на шию. Після цього проходжувався туди-сюди, притупуючи ногами, став плескати себе по плечах, але замість зігрітися зайшовся важким кашлем. Тоді він відчинив двері кеба, заліз до середини і сів на підлозі, залишивши ноги знадвору, — такий-сякий сховок. Годинник бив одну чверть за другою, а від джентльменів — ні слуху ні духу. О половині першої Джері подзвонив і запитав, чи чекати йому взагалі.

— О, так, звичайно, — відповів швейцар. — Чекайте, чекайте, вони вже закінчують.

Джері повернувся на козла. Голос мого візника так хрипів, що я його ледве почув.

І тільки п'ятнадцять по першій двері нарешті відчинилися і на порозі з'явилися наші джентльмени. Без жодного слова вибачення вони сіли в кеб і пояснили Джері, куди їхати; це було милі зо дві звідси. Мої ноги задубіли від холоду, я біг і боявся, що от-от впаду. Вийшовши з кеба, пасажирів і не думали вибачатися за запізнення, але не на жарт розхвилювалися, коли Джері назвав ціну за проїзд. Він ніколи не брав більше, аніж треба, але й поступатися своїми принципами також не збирався, і джентльменам довелося-таки заплатити за тих дві години і п'ятнадцять хвилин, які ми вимушено мерзли на вулиці. Та оті гроші виявилися для Джері надто дорогими.

Нарешті ми дісталися додому. Джері ледве міг говорити, а кашель його просто домучував. Полі, ні про що не запитуючи, відчинила двері й мовчки підсвічувала ліхтарем.

— Тобі чимось допомогти? — запитала вона.

— Так, дай Джекові чогось теплого, а мені зроби трохи вівсянки, — не говорив, а хрипів Джері.

Він ледве дихав, але не забув обтерти моє тіло й полізти на горище по додаткову в'язанку соломи для моєї підстилки. Полі принесла теплої бовтанки, я попив — одразу ж полегло, і тільки після того вони вийшли зі стайні та зачинили за собою двері.

Наступного дня до стайні довго ніхто не заходив. Коли ж нарешті прийшов Гарі, він почистив нас, погодував, вичистив стійла і знову настелив соломи, так ніби сьогодні неділя. Усе це робив мовчки, не висвистуючи і не співаючи. Опівдні він знову прийшов, погодував нас, напоїв. Цього разу із ним була Долі. Дівчинка рюмсала, і з їхньої розмови я зрозумів, що Джері дуже хворий, і лікар каже, що справи кепські. Отак минуло два дні, будинок охопила справжня паніка. До нас заходив тільки Гарі й інколи Долі. Мабуть, вона приходила за компанію, бо Джері потребував цілковитого спокою, і навіть Полі ні на крок від нього не відходила.

Третього дня, коли Гарі порався коло нас, у двері постукали, і до стайні зайшов Старший Грант.

— Хлопче, — промовив він, — я не буду заходити в дім, але я хочу знати, як почувається батько.

— Гірше не буває, — відповів йому Гарі. — Лікар каже, що в нього бронхіт, і цієї ночі буде видно, чи він житиме.

— Оце так новина, — похитав головою Грант. — Буквально минулого тижня цей бронхіт завів у могилу двох чоловіків. Людина згоряє за лічені дні. Та поки Джері ще живий, треба сподіватися. Так що тримайтеся до останнього.

— Авжеж, — кивнув Гарі. — Знаєте, лікар вважав помічним те, що тато не вживав спиртного, і це збільшує шанси одужати. Вчора мав таку високу гарячку, що якби тато пив, як стверджує лікар, він би згорів, наче клопоть паперу. Та, по-моєму, лікар вірить у тата, вірить, що він одужає. А ви як думаєте, містере Грант?

Старший, схоже, розгубився:

— Якщо на світі є справедливість, то гарна людина просто мусить одужати, і знаєш, хлопче, я в це вірю. Не знаю чоловіка кращого, ніж Джері. Завтра зранку я зайду.

Назавтра він прийшов рано-вранці і сказав:

— Ну як?

— Татові покращало, — сказав Гарі. — Мати сподівається, що все минеться.

— Ну, дякувати Богу! — зрадів Старший. — Тож тримайте його у теплі, і хай він не бере дурного до голови. А зараз про коней. Якщо ваш Джек весь цей тиждень, а може, ще й наступний, стоятиме у теплій стайні, це йому піде тільки на користь; до того ж, вам не важко буде час від часу взяти його за повід та провести по вулиці, щоб він розім'яв ноги. А от молодому ніяк не можна без роботи, бо інакше на стіни почне дертися, а вам і без нього досить клопоту. З таким конем у запрягу і до біди півкроку.

— Та він і так уже дереться, — мовив Гарі. — Їсти даю менше, а йому хоч би що, сил не має куди прикласти, і що робити, просто не знаю.

— Здається, я придумав, — сказав Грант. — Як ви з матір'ю поставитеся до того, щоб я брав його на день, доки тут у вас все владається? І кінь не простоюватиме, і половину заробленого я віддаватиму вам, тож матимете хоч на харч для коней. Ваш батько, я знаю, не з тих, що сидітимуть без відкладеного на чорний день, але цього скоро вам забракне, а ще й коней треба годувати, їх на голодний пайок не посадиш. Тож ви з матір'ю подумайте, а я в обід зайду за відповіддю.

І, не чекаючи відповіді Гарі, Старший пішов.

Напевне, він приходив в обід і бачився з Полі, бо Полі разом із Гарі зайшли до стайні, удвох загнuzдали Шаленця і вивели надвір.

Може, тиждень, а може, й довше Старший приходив по Шаленця, і коли Гарі починав йому дякувати чи хоч затаювався про його добре серце, той відбувався сміхом і казав, що йому, навпаки, поталанило, бо його коням і так потрібно було трохи відпочити, та тільки зараз трапилася така нагода.

Джері одужував, але лікар застеріг, що коли він планує дожити до старості, то від роботи кебмена мусить відмовитися. Діти не раз обговорювали, що ж робитимуть мати й батько і чи зможуть вони, діти, чимось їм допомогти.

Одного дня Шаленець повернувся весь мокрий від бруду.

— Мряка на вулиці — хай Бог милує! — пояснив шеф. — Ось тобі, хлопче, чудова

нагода повчитися ходити за конем!

— Все буде добре, містере Грант, — запевнив Гарі. — Не відійду від нього, поки не блищатиме, як нова копійка. Ви ж не думаєте, що тато мене цього не навчив.

— Всім би хлопчиськам такого наставника, як твій батько, — мовив Старший.

Поки Гарі стирав бруд із тіла та ніг Шаленця, вбігла Долі. Дівчинку аж розпирало від якоїсь важливої новини.

— Гарі, Гарі, ти не знаєш, хто такий живе у Фейрстоу? Мамі прийшов лист із Фейрстоу, і вона, схоже, дуже зраділа. Побігла нагору показати татові.

— Хіба не знаєш? Там живе місіс Фаулер, в котрої мама колись працювала. Тато зустрів її минулого літа, і вона передала нам по п'ять шилінгів, пригадуєш?

— А-а, місіс Фаулер, ну, як не знати! Цікаво, що вона написала?

— Минулого тижня мама відправила їй листа, — пояснив Гарі. — Місіс Фаулер казала татові, щоб дав їй знати, коли він схоче покинути свій кеб. І що ж вона, цікаво, написала? Ану, Долі, біжи, запитай...

І Гарі знову, як досвідчений конюх, узявся начищати Шаленця — шарк! шарк! За кілька хвилин до стайні, пританцьовуючи, повернулася Долі:

— О, якби ти тільки знав! Місіс Фаулер пише, щоб ми всі перебиралися до неї, житимемо там. У неї є вільний будиночок із городом, курником, садком і всім таким — ніби саме для нас! Її кучер навесні звільняється, і вона хоче, щоб наш тато зайняв його місце. Люди там живуть хороші, є де влаштуватися садівником, стаєнним або пажем. Для мене є хороша школа. Мама від щастя то плаче, то сміється, а тато аж сяє!..

— Так це ж чудово! — вигукнув Гарі. — Прекрасна новина, так буде добре і татові, і мамі. Пажем бути не хочу, це ж доведеться носити форму з безліччю гудзиків. Ні, я стану конюхом або садівником.

Досить скоро прийняли рішення: щойно Джері стане краще, вся сім'я одразу покидає місто, а кеб і коні буде продано за першої ж нагоди.

Для мене це прозвучало, як грім серед ясного неба, адже я був не дуже молодий, а це означало, що сподіватися на хороше місце аж ніяк не випадало. Відколи я покинув Біртвік-парк, мені ніде не було так добре, як у мого дорогого Джері. Та три роки роботи у кебі, навіть за найкращого догляду, не могли не підірвати мої сили, та я й так відчував, що уже не той, що колись.

Старший одразу заявив, що бере Шаленця собі. Дехто з кебменів був би не проти прихистити мене, але Джері відмовився навідріз, сказавши, що не хоче бачити мене в кебі, кому б він не належав. І тоді Старший пообіцяв йому, що знайде для мене гарне місце.

Нарешті настав день розлуки. Джері ще не міг виходити надвір, і після того злосчастного виїзду я його більше не бачив. Попрощатися зі мною прийшли Полі та діти.

— Бідолашний Джек! Милий наш Джек! Як шкода, що ми не можемо забрати тебе з собою, — сумувала Полі. Вона погладила мене по гриві, а потім — дивна річ! — поцілувала мене в шию. Долі, що невітішно ридала, теж поцілувала мене, і тільки Гарі гладив мене та мовчав, як у воду опущений.

А потім я пішов на нове місце.

Частина IV

Розділ 46

Джейкс і леді

Джері продав мене одному своєму знайомому, що торгував зерном і мав свою пекарню. Він був переконаний, що їжу там матиму гарну, а роботу — неважку. З харчами для коней у пекаря і справді все було гаразд, і мабуть, я б таки не перетрудувався, коли б зі мною поряд був господар. Та не так сталося, як гадалося. Його прикажчик вічно кудись поспішав сам і квапив інших, і часто-густо, коли мій віз і так був до краю навантажений, наказував докласти ще щось. Мій візник Джейкс бурчав, що кінь возить непосильний вантаж, але той його навіть не слухав: чого, мовляв, їхати двічі, якщо можна завезти за раз, як не крути, а справа — понад усе.

Джейкс, як і решта візників, тримав мене в тугій вузді, що в роботі тільки заважало, і місяців за три-чотири я почав відчувати, як гаснуть мої сили.

Якось я тягнув свій віз (як завжди, непомірно важкий), і дорогою довелося долати підйом. Я рвався з усіх сил, але підйом давався важко, я мусив зупинитися і довго стояти. Джейксові це не подобалося, і він лупцював мене, не шкодуючи батога.

— Ану, тягни, ледащо, — верещав він, — інакше я тобі таке влаштую...

Я знову рвонув, але пройшов лиш кілька кроків. Джейкс знов узявся за батіг, і я, напружуючись із останніх сил, наліг на голоблі. Удари були досить відчутні, але мені було не стільки боляче, скільки образливо. Я робив усе, що міг, тягнув так, що мало серце з грудей не вискочило, а замість подяки — батіг і груба лайка.

Коли Джейкс утретє взявся за батіг, до нього швидкою ногою наблизилася леді, що проходила вулицею, і приємним, але рішучим тоном попросила:

— Будь ласка, я вас прошу, облиште бити цього гарного коня! Чи ви не бачите, що він старається, але підйом дуже крутий. Ваш кінь і так робить усе, що тільки може.

— Але якщо цього не досить, то йому доведеться зробити трохи більше, — озвався Джейкс. — А все інше мене не обходить.

— А цей віз хіба не заважкий для коня? — запитала леді.

— Еге, куди вже важче, — погодився візник, — але я тут ні при чому. Ми якраз від'їжджали, а тут наднесло нашого прикажчика, і він сказав докласти ще три центнери.[105] Йому таки захотілося — і край, а ти роби з цим, що хочеш.

Він знову замахнувся батогом.

— Будь ласка, зупиніться, — осадила його леді. — Якщо ви не проти, я дам вам розумну пораду.

Візник засміявся.

— Річ у тому, — заходилася пояснювати леді, — що ви самі не даєте йому розвернутися. Кінь дуже туго загнuzданий і навіть голови не може опустити, а ви хочете, щоб він тягнув на повну силу. Послабте упряж і побачите, в нього все вийде. Ну, хоч спробуйте, зробіть мені ласку.

— Добре, добре, — засміявся Джейкс, — як скажете, леді, ваше слово — закон.

Наскільки послабляти?

— Настільки, щоб він вільно рухав головою.

Прохання було виконане, і перше, що я зробив, це опустив голову до самих колін. О, яка це була благодать! Я енергійно порухав шиєю, розминаючи м'язи і проганяючи відчуття задубілості.

— Сердешний, ось чого тобі хотілося! — співчутливо мовила леді й лагідно мене погладила. — А тепер скажіть йому добре слівце, візьміть його за повід, справа зрушиться.

Джейкс узявся за віжки.

— Ану, Чорнишу!..

Я низько-низько опустив голову і всім тілом наліг на хомут. Тепер можна було задіяти всю силу, і віз нарешті рушив з місця. Витягнувши вантаж нагору, я зупинився перевести подих.

Леді, що досі супроводжувала нас по тротуару, підійшла до мене і погладила так, як вже давно ніхто не гладив.

— Бачте, ви йому дозволили — і в нього все вийшло. Я ж бачу, що цей кінь — сама надійність, і повірте мені, він знав кращі часи. Ну що, ви більше так його не будете гнuzдати? — запитала вона, коли Джейкс знову взявся за упряж.

— Ваша правда, мадам, незагнuzданий кінь легше йде догори, і я неодмінно про це пам'ятатиму. Дуже дякую вам за пораду, та розумієте, як він ходитиме розгнuzданий, мене всі візники засміють. Що вдієш, так не прийнято!

— А ви започаткуйте, — порадила леді. — Бо як вас послухати, то коли всі роблять щось погане, то й ви це зобов'язані робити. Зараз чимало джентльменів не гнuzдають коней, наші ходять так десь років з п'ятнадцять, і повірте, втомлюються вони набагато менше. Крім цього, — вона раптом стала дуже серйозною, — не можна кривдити Божих створінь, принаймні, без вагомих причин. Ми кажемо "безсловесні тварини", бо вони таки насправді безсловесні, нікому не поскаржаться, але це не полегшує їхніх страждань. Ну, от і все, більше я вас не затримую. Дякую, що дослухалися до поради і догодили дамі. Я думаю, це набагато краще за батіг, і ви самі у цьому пересвідчитесь. Удачі вам!

Вона ще раз погладила мене по шиї і легкою ногою пішла по тротуару. Більше я її ніде не зустрічав.

— Бий мене грім, якщо це не істинна леді! — тихо пробубнів Джейкс. — Так говорила зі мною, наче я якийсь аристократ. Що ж, не забудемо її порад, принаймні, на підйомах.

Треба віддати Джейксові належне: він трохи мене розгнuzдав, а коли на нас чекав підйом, вивільняв мені шию. А от вози нітрохи не полегшали. Коли кінь зайнятий роботою, то ситна їжа, гарний відпочинок зможуть повернути затрачені сили. Коли ж він гарує, мов проклятий, йому нічим не допоможеш, і з часом я охляв настільки, що на моє місце купили молодшого коня.

Була там ще одна незручність, про яку, мабуть, варто згадати. Колись я чув про це

від інших коней, але самому пережити не доводилося. І тільки тут я дізнався, що таке стайня без світла.

У стайні, де я жив, було одне-однісіньке віконце, десь аж у кінці, і через це в наших стійлах панувала вічна напівтемрява. Таке освітлення, по-перше, дуже пригнічує, а по-друге, жахливо псує зір. Коли мене виводили надвір, раптове світло боляче різало очі, я ледве розумів, куди йду, і кілька разів навіть шпортався на порозі.

Пробувши там трохи довше, я б напевно став підсліпуватим, а для коня це вкрай погано. Я вже не раз чув від людей, що краще вже їздити на сліпому коневі, ніж на підсліпувату, бо, зазвичай, підсліпуваті коні страшенно лякливі. Втім, зір мені вдалося вберегти, а потім мене перепродали одному перевізникові, що мав багато кебів.

Розділ 47

Скрутні часи

Свого нового власника я пам'ятатиму до смерті. Він мав чорнющі очі та гачкуватий ніс, рот — як у бульдога, та голос, що рипів, неначе віз по гальці. Звали його Ніколас Скінер, і мабуть, це у нього працював Бідолаха Сем.

Люди часто кажуть: краще один раз побачити, ніж сто разів почути. Я б перефразував: краще один раз відчути. Можна все життя проходити в кебі, але так і не дізнатися, до чого може докотитися простий запряжний кінь.

У Скінера був цілий парк третьорозрядних кебів і цілий штат третьорозрядних кучерів. Він не церемонився з ними, а ті не церемонилися з нами. Опинившись у Скінера, я дуже скоро забув про недільний відпочинок, а надворі, між іншим, стояла літня спека.

Часто в неділі кеб від самого ранку наймала компанія веселих гульвіс. Четверо сідало досередини, п'ятий уможувався біля кучера, і я мусив тягти цю ватагу десять-п'ятнадцять миль за місто, а потім назад. Коли доводилося йти вгору, я навіть не мріяв, що хтось із них зіjde і трохи пройде пішки. Хоч який був підйом і як припікало сонце, вони сиділи й у вус не дули, і тільки вряди-годи, коли кучер прямо казав, що я можу й не подужати гірки, вони нехотячи злазили з кеба. Інколи після роботи я був настільки змилений і зморений, що кидав їжу, ледь до неї доторкнувшись. О, як я згадував смачну мішанку з висівками та селітрою, яку давав нам Джері суботніми вечорами, коли надворі стояла спека. Така їжа приємно освіжала, після неї нам ставало легше. А потім нас чекали дві ночі та цілий день законного відпочинку, і в понеділок вранці ми були ладні бігати, як лошата. Тут же про відпочинок навіть не мріяли, і мій візник за грубістю поводження нічим не відрізнявся від свого патрона. Він мав страшний батіг з якимось вістряем на кінці, яке аж до крові розсікало шкіру. Перепадало часом і по животі, і навіть по голові. Від такої кричущої несправедливості я закипав, але продовжував сумлінно працювати, навіть не думаючи про бунт. Казала ж бідолашна Джинджер: це все одно нічого не дасть, бо людина сильніша.

Життя моє стало нестерпним, і я, як Джинджер, мріяв упасти просто на дорозі та врізати дуба, щоб ураз зі всім покінчити. Одного дня моє бажання мало не збулося.

Ми виїхали на стоянку о восьмій годині ранку і вже добряче наїздилися, перш ніж довелося йти на залізничну станцію. Там саме мав прийти великий потяг, і ми прилаштувалися в черзі кебів, щоб не повертатися порожніми, а прихопити пасажирів. Людей приїхало чимало, кеби з-перед нас роз'їхалися швидко, і врешті-решт настала наша черга. Наших пасажирів було четверо: галасливий і метушливий добродій, його дружина, їхні діти — хлопчик і дівчинка, і ще ціла гора багажу. Леді з хлопчиком одразу сіла в кеб, чоловік командував, куди яку валізу запхати, а дівчинка зупинилася коло мене.

— Татку, — з сумом промовила дівчинка, — я боюся, цей бідний коник не доведе нас додому, та ще й з багажем. Нам стільки їхати, а він слабкий і дуже змучений. Ти тільки подивися на нього.

— Міс, не хвилюйтеся, все буде добре! — запевнив її візник. — Він сильний, доведе.

Носильник, що тягав важкенькі скрині, побачивши, що багажу чимало, запитав у добродія, чи братиме він другий кеб.

— Ваш кінь це все потягне? — звернувся добродій до візника.

— Потягне, сер, потягне. Гей, носильнику, тягни сюди ці ящики. Він і більше візьме.

Візник допоміг висадити на дах такий важкий ящик, що я відчув, як сіли ресори.

— Тату, тату, та візьми другий кеб, — благала дівчинка добродія. — Не можна так навантажувати коника, чуєш?

— Грейс, не кажи дурниць, сідай негайно і не метушися. Що скажуть люди, коли ділова людина, перш ніж найняти собі кеб, питатиме згоди в коня. Чи, може, ти думаєш, кучер не знає, що робить? Ану, стрибай досередини і поменше базикай!

Моя співчутлива заступниця мусила скоритися; багаж, ящик за ящиком, випхали на дах кеба, а частину прилаштували біля візника. Коли все було готове, візник звично смикнув віжками, ляснув батогом, і ми рушили з місця.

Ноша була неймовірно важка, я від ранку нічого не їв, не відпочивав, але попри всі кривди чесно тягнув свою лямку.

Спершу все йшло без пригод, а коли ми під'їжджали до Ладгейтського пагорба,[106] важкий багаж і сильна втома зробили свою чорну справу. Ляскали віжки, свистів у повітрі батіг. Я вибився з останніх сил, і раптом, не знаю навіть, як це сталося, ноги пішли кудись убік, і я упав на землю, наче підкошений. Від несподіванки і від сили удару мені перехопило подих. Я лежав і не рухався. Втім, рухатися я не мав сил і був переконаний, що помираю. Я чув звуки метушні навколо, хтось щось сердито говорив, хтось стягав багаж, і здавалося, що все це уві сні. А потім нібито та сама дівчинка із розпачем сказала:

— Бідний коник!.. Це через нас він упав...

Хтось підійшов до мене, послабив на шиї шлею від вуздечки, відстібнув ремінці, що тримали хомут. Чийсь голос сказав:

— Він не встане, йому вже кінець.

Потім прийшов полісмен, віддавав різні розпорядження, та я навіть не розплющив

очей. Єдине, що я міг, — це час до часу судомно вдихати й видихати. Хтось хлюпнув мені на голову крижаної води, в рот залили якогось зілля, чимось прикрили моє тіло...

Не знаю, скільки часу пролежав я на дорозі, але життя поволі поверталось до мене. Потім якийсь чоловік плескав мене по гриві й лагідно просив підвестися. Мені дали ще трохи того зілля, і, коли я після кількох спроб підвівся, мене поволі повели до найближчої стайні. Там мене поставили у не дуже чисте стійло, дали ріденької каші, і я з задоволенням усю її випив.

До вечора я оклигав, мене перевели до Скінерових стаєнь і вже там обслужили як слід. Уранці до мене зайшли Скінер та ветеринар, і після ретельного огляду лікар сказав:

— Він не стільки хворий, скільки виснажений фізично, і якщо дасте йому перепочити з півроку, то він знову працюватиме. Тепер же в ньому сили — кіт наплакав.

— То хай іде до біса! — вилаявся Скінер. — Я не маю ланів, щоб вигулювати здохлих шкап. Або він одужує, або ні! Інше мою фірму не влаштовує. В мене розмова коротка: поки бігає, ганяй, а як відбігає, продай його за безцінь, заведи до гицля або ще кудись.

— Якби він запалився, — казав ветеринар, — його було би краще пристрелити, але він не запалений. Днів за десять буде кінський ярмарок. Якщо ви дасте йому відпочити, відгодуєте його, він, може, й оговтається, і тоді в будь-якому разі ви вторгуєте за нього більше, ніж коштує звичайна кінська шкіра.

Прислухавшись до поради ветеринара (уявляю, чого це йому вартувало!), Скінер закомандував, щоб мене добре годували і тримали в чистоті, і, на моє велике щастя, стаєнний виконував ті команди набагато охоче, ніж сам Скінер їх віддавав. Десять днів цілковитого спокою, добірний овес, сіно, рідка каша з висівок, до якої домішували проварене лляне насіння творили дива, і я швидко оклигував. Поївши каші з льоном, я все частіше схилявся до думки, що навіть після всього пережитого жити цікавіше, аніж помирати.

А на дванадцятий день після аварії мене відвели на ярмарок за кілька миль від Лондона. Я був певен: будь-яка зміна піде тільки на краще, тож дивився на світ веселіше і сподівався тільки на добре.

Розділ 48

Фермер Сарогуд[107] і його внук Вілі

На ярмарку, куди мене відвели, я склав компанію кульгавим, засапаним та й просто пристаркуватим шкапам. Були в тому зборищі й такі, котрих, напевно, краще б пристрелити, аніж комусь продавати.

Утім, більшість продавців і покупців були рівнею коням, яких тут продавали. Якийсь злидар шукав шкапину або поні за декілька фунтів, аби було кого впрягти у возик для вугілля чи дров; а хтось за ті ж кілька футів хотів продати свою спрацьовану шкапу ще до того, як вона вклякне. Деякі з тих продавців та покупців від безпросвітних злиднів утратили всяку людську подобу, проте були там і такі, яким я радо годив би, навіть із останніх сил. Бідні, в лахмітті, але з добрим серцем і душею. Коли вони говорять, ти

одразу проймаєшся довірою до них. Я впав в око одному старенькому дідуганові, та й він мені також сподобався, але я виявився недостатньо сильним. О, як я побивався! Аж ось із того кутка ярмарку, де торгували кращими кіньми, з'явився чоловік, на вигляд ніби фермер-джентльмен. Разом із ним ішов малий хлопець. Фермер мав широкі плечі, добродушне обличчя з рум'яними щоками, на голові сидів крилатий капелюх. Підійшовши до нашого товариства, він співчутливо глянув на всіх шакап, аж раптом я помітив, що його очі зупинилися на мені. Я дотепер мав пишний хвіст і гриву, які помітно виділяли мене з-поміж інших. Нашорошивши вуха, я не зводив із фермера очей.

— Знаєш, Вілі, цей кінь знав і кращі часи.

— Бідолашний! — вигукнув хлопець. — Як по-твоєму, дідусю, він ходив в екіпажі?

— Звичайно, хлопче! — відповів той, підходячи до мене ближче. — У молоді роки він міг робити що завгодно. Дивися, які у нього ніздрі, вуха, який вигин шиї, яка грива. Треба бути сліпим, щоб не бачити в ньому породи.

І він ласкаво поплескав мене по шиї. Я потягнувся до нього, відповідаючи на ласку. Хлопчик і собі погладив мою голову.

— Бідний коник! Диви-но, дідусю, як він розуміє ласку. От купив би ти його, щоб він помолодів, як наша Сонечко!

— Ну, хлопче, всіх коней не відмолодиш. Та й наша Сонечко була не так стара, як занедбана.

— А по-моєму, цей кінь зовсім не старий. Он яка у нього грива, хвіст. Заглянь йому в зуби, а тоді кажи. І не дивися, що він худий, очі ж йому не запали від старості.

— От малий, — засміявся фермер. — Ти любиш коней не менше, ніж твій дідусь.

— Та ж, дідусю, заглянь йому в зуби і запитай ціну. От побачиш, на наших пасовиськах він нараз помолодшає.

Мій продавець теж вирішив уставити слівце.

— Сер, юний джентльмен знає, що каже. Бачте, цей кінь возив кеб і гарував за двох. А так він зовсім не старий, і я навіть чув, як один ветеринар казав, що піврічний перепочинок поставить його на ноги, а з диханням у нього все гаразд. Я вже десять днів дивлюся на нього і мушу сказати, що такого вдячного і мирного коня я ще зроду не бачив. Справжній джентльмен не пошкодує на нього п'ять фунтів, щоб дати коникові шанс. І б'юся об заклад, наступної весни він коштуватиме всі двадцять.

Старий засміявся, і малий хлопець занепокоєно зиркнув на діда.

— Дідусю, ти ж сам казав, що вторгував за лоша на п'ять фунтів більше, аніж сподівався, хіба ні? Купи цього коня, не збіднієш.

Фермер ретельно обмацав мої ноги — досить опухлі й напружені, заглянув у зуби.

— Думаю, він має років тринадцять-чотирнадцять. А покажіть-но, який у нього клус.

Я вигнув хуцезну шию, трохи підняв хвіст і, закидаючи неслухняними ногами, пробігся.

— Ваша найнижча ціна? — запитав фермер, коли я знову розвернувся.

— П'ять фунтів, сер. Господар заборонив продавати дешевише.

— Здирство, — похитав головою старий, проте його рука вже тягнулася до гаманця.

— Здирство та й годі. У тебе є тут ще якісь справи? — запитав він, відрахувавши соверени і вручаючи їх продавцеві.

— Ні, сер. Якщо бажаєте, я відведу його на заїжджий двір.

— То відведи, будь ласка. Я скоро там буду.

Вони пішли далі, а ми йшли за ними назирці. Хлопець ледве стримував захоплення, та й дідусь його, здається, теж був задоволений. На заїжджому дворі мене вдосталь нагодували, а потім прийшов робітник мого нового власника, сів на мене верхи, і ми поїхали легкою ступою. Доїхавши до великого луку, на краю якого стояв навіс, ми повернули туди.

Містер Сарогуд (так звали мого благодійника) розпорядився, щоб увечері та вранці мене годували сіном та вівсом, а вдень випускали на привілля.

— Отак, Вілі, — мовив фермер, звертаючись до внука. — Від цього дня відповідатимеш за нього ти. Він — твій.

Вілі радо перейняв нові обов'язки, і, треба сказати, ставився до них сумлінно. Не було жодного дня, щоб він пройшов попри мене, а часом підкликав до себе і пригощав шматочком моркви або ще якоюсь смакотою. Інколи просто стояв коло мене та слухав, як я хрумаю овес. Вілі завжди знаходив для мене вільну хвилину і лагідне слово, тож не полюбити цього хлопця було просто неможливо. Він називав мене Старим Другом, бо зазвичай у лузі я завжди ходив за ним. Часом Вілі приходив із дідусем, і той завжди уважно роздивлявся мої ноги.

— Це, Вілі, його найвразливіше місце, — казав фермер, — але він день у день здоровішає, і мабуть, на весну вже можна чекати покращення.

Гарний відпочинок, добрі харчі, м'який торф під ногами та легкі прогулянки дуже позитивно вплинули на моє здоров'я і підняли мій дух. Від матері мені дісталася чудова стаття, надриватися замолоду не доводилося, відтак у мене були кращі шанси на одужання, аніж у багатьох бідолах, що тяжко працювали ще до того, як досягли найкращої форми. За зиму мої ноги відійшли, і я, можна сказати, помолодшав.

Настала весна, і в березні містер Сарогуд вирішив запрягти мене у фаєтон та перевірити мою ходу. Я теж захоплено сприйняв його задум і провіз його та Вілі добрих кілька миль. Ноги в мене були як новенькі, біг я легко і навіть не пригадую, коли востаннє отримував від їзди таке задоволення.

— Знаєш, Вілі, він і справді молодшає. Тепер треба знайти йому якусь просту роботу, і до середини літа він буде не гірший, аніж Сонечко. Кінь дуже чутливий до повода і має гарну ступу. Навіть не знаю, чи може хтось ходити краще, ніж він.

— Дідусю, я так щасливий, що ти його купив!

— Я теж радий, хлопчику мій. Але дякувати за це він має все-таки тобі. Тепер нам залишилося підшукати йому якусь тиху, затишну місцину, де він житиме гідним життям.

Моє останнє пристановище

Однієї чудової літньої днини конюх вичищав мене з таким завзяттям, що я одразу запідозрив: має статися щось надзвичайне. Він підрівняв мені щітки, розгладив шерсть на ногах, начистив дьогтем копита і навіть розчесав мій чуб. А потім так само завзято він заходився коло збруї.

Коли Вілі з дідусем сідав в екіпаж, вигляд у хлопця був радісно збуджений.

— Головне, щоб він припав до серця дамам, — сказав старий джентльмен, — тоді й вони йому сподобаються. Ну, а як воно буде насправді, побачимо.

За декілька миль від села стояв акуратний невисокий будиночок із огорожею, газоном та під'їзною алеєю. Вілі подзвонив, і, коли йому відчинили, запитав, чи вдома міс Блумфілд або міс Елен. Так, вони обидві були вдома. Тоді містер Сароґуд зайшов до будинку, а Вілі залишився біля мене.

Хвилин за десять вийшов старий фермер, за ним незабарилися три жінки: перша — висока бліда леді в білому шалі, друга — весела чорноока дівчина, яка підтримувала бліду леді, а третьою ішла поважна дама — сама міс Блумфілд.

Усі троє підійшли до мене, стали з цікавістю розглядати мою зовнішність і розпитувати фермера про мене. Найбільше я припав до серця наймолодшій; як виявилось, це була міс Елен. Вона одразу заявила, що я їй дуже подобаюся, бо в мене надзвичайні очі. Висока бліда дама зізналася, що їй аж кров холоде в жилах від думки, що в екіпажі буде кінь, який уже падав на дорозі, а отже, й знову може впасти. Бо ж коли, не дай, Боже, це станеться, вона вже до смерті не оговтається від страху перед кіньми.

— Милі дами, — переконував їх містер Сароґуд, — якби ви знали, скільки чудових коней розбивають собі ноги не через власну незграбність, а через недбалих їздців. Повірте мені, від коня в таких випадках нічого не залежить. А перед нами, очевидно, саме такий випадок. Ви тільки не подумайте, що я нав'язую вам свою думку. Можете його об'їздити, а потім послухайте, що скаже про нього ваш кучер.

— Щодо коней, — озвалася поважна дама, — то ви й справді ніколи не давали дурних порад. Відтак я просто зобов'язана дослухатися до ваших слів, і, якщо моя сестра Лавінія не заперечує, ми охоче пристанемо на вашу пропозицію, перевіримо коня в роботі, а вже тоді приймемо рішення.

Наразі постановили, що наступного дня я переселяюся до цих леді.

Уранці по мене прийшов меткий тямущий хлопець, та варто йому було побачити мої коліна, як від його безтурботності не залишилося й сліду.

— Послухайте, сер, — розчаровано мовив посильний, — я й гадки не мав, що ви пропонуєте коней із такими вадами.

— Зовнішність — не головне, — зауважив фермер. — До того ж, юначе, ви тільки берете його на об'їждження, і я сподіваюся, ви вмієте поводитися з кіньми. Якщо він не виявиться найнадійнішим конем з усіх, яких ви знали, без страху повертайте його мені.

Мене повели на нове місце, завели до стійла, дали їсти і залишили в стайні.

Наступного дня, вичищаючи мою голову, конюх зауважив:

— Ти ба, точнісінько така зірка, як у Чорного Красеня. І зростом такий же, як він. Цікаво, а де зараз Чорний?

Коли ж трохи згодом він намацав у мене на шиї місце, де була колись кровотеча і на шкірі залишилася маленька ґулька, то аж підскочив від здивування. Він знову став мене вивчати, примовляючи стиха:

— Біла зірка на чолі, одна нога біла, і ґулька така сама... — Тоді він придивився до спини і, мабуть, щось там помітивши, скрикнув: — Побий мене грім, якщо це не та латка, яку Джон називав "кінський гріш"! Та це ж він, Чорний Красень! Гей, Красунчику! Не впізнаєш мене? Це я, Джо Грін, який колись тебе ледь не занапастив!

І він, не тямлячи себе з радощів, щосили поплескав мене по гриві.

Скажу по правді, я його не впізнав: то був не колишній Джо Грін, а гарний, зрілий молодик із чорними вусами та мужнім голосом. Проте я охоче повірив, що це таки Джо Грін, і від того, що він мене впізнав, я, не тямлячи себе від щастя, потягнувся до нього мордою, виказуючи тим свою приязність. Мушу зізнатися, мені ще не доводилося бачити, щоб людина так раділа.

— "Сподіваюся, ви вмієте поводитися з кіньми". Аякже! Як тільки я не здогадався, що це ти! Красеню, старий друже, скажи, який негідник так розбив тобі коліна! Якщо я щось у чомусь тямлю, то жилося тобі не дуже солодко! Ну, нічого, зі мною все буде інакше. Шкода, що тут немає Джона Менлі — от хто б за тебе потішився.

Після обіду мене запрягли у невеличкий фаєтон, і ми під'їхали до ґанку. Міс Елен бажала перевірити, як я ходитиму в екіпажі. Джо Грін поїхав разом із нею, і виявилось, що юна леді править мною, наче справжній кучер. По-моєму, вона залишилася цілком задоволена моєю ступою. Джо розповідав їй щось про мене, і краєм вуха я вловив, як він говорить юній леді, що, на його переконання, я — той самий Чорний Красень, який колись жив у містера Гордона.

Коли ми повернулися, сестри місіс Елен вибігли на подвір'я і стали цікавитися, як я поводився в запрягу. Дівчина переповіла їм усе, що почула від Джо, і додала:

— Обов'язково напишу місіс Гордон, що її улюблений кінь тепер у нас. Уявляєте, яка вона буде рада!..

Мене ще цілий тиждень об'їжджували в запрягу, а коли з'ясувалося, що боятися нічого, то запрягли в невеличкий закритий екіпаж, і міс Лавінія відважилася на поїздку. Після поїздки було остаточно ухвалено, що я залишаюся тут і мені повертають моє колишнє ім'я — Чорний Красень.

* * *

Я вже живу тут рік. Джо — найкращий і найдобріший з усіх конюхів. Робота в мене легка і приємна, і я щодня відчуваю, як до мене повертаються колишня сила й енергія.

Якось містер Сароґуд сказав, звертаючись до Джо:

— У вас цей кінь проживе років двадцять, а може, ще й більше.

Його внук Вілі не минає нагоди поспілкуватися зі мною і взагалі ставиться до мене як до гарного друга. Мої господині запевнили, що більше вже мене не продаватимуть, відтак можна сміливо вважати, що всі мої поневіряння залишилися в минулому і я

знайшов собі надійне пристановище. Часто рано-вранці, перед самим пробудженням, мені сниться, що я й досі живу в Біртвік-парку, стою в саду під яблунями та розмовляю зі старими друзями.

Примітки

1

Нюмаркет — місто у графстві Суфолк, яке вважають столицею кінних перегонів в Англії.

2

"Пет" в англійській мові означає "улюблена домашня тварина".

3

Бідарка — візок на двох колесах; двоколка.

4

Ведмежина — чагарник або напівчагарник родини трояндових, а також темно-червоні їстівні ягоди цієї рослини.

5

Кавалькада — група вершників, що їдуть разом.

6

Сквайр — дворянський титул, який присвоювали в Англії дрібним поміщикам; сквайрами також називали суддів та місцевих посадовців.

7

Роб-Рой — герой-розбійник, шотландський Робін Гуд.

8

Лошак — молодий кінь.

9

Ступа — спокійна, тиха хода коня; крок.

10

Клус — швидкий алюр, хода коня, середня між ступою і чвалом; рись.

11

Чвал — швидкий біг коня навскач; галоп.

12

Недоуздок — вуздечка без вудил.

13

Вудила — залізні стрижні, прикріплені до ременів вуздечки, якими гнуздають коня.

14

Вуздечка — частина зброї: ремені з вудилами та поводками, що їх надягають на голову коневі, аби правити ним.

15

Сирицевий — зроблений із сириці — недубленої шкіри, обробленої жировими речовинами, через що вона дуже міцна й еластична.

16

Попруга — частина кінської зброї: широкий ремінь, який затягують попід черевом

коня, закріплюючи сідло.

17

Вухналь — цвях-яким прибивають підкову до кінського копита.

18

Підхвістя — частина шлеї, ремінець біля сідла, який проходить під хвостом коня.

19

Фаетон — легкий екіпаж, запряжений одним конем.

20

Англійське слово "джинджер" означає імбир — прянощі з різким запахом і смаком.

21

"Менлі" з англійської перекладають як "мужній", "відважний".

22

Ебенове дерево — темно-зелена, інколи чорна деревина кількох видів тропічних дерев.

23

"Френкі" походить від англійського "frisky" — "веселий", "грайливий".

24

Гунтер — верховий кінь, тренований для полювання.

25

Стать — будова тіла у тварин.

26

Мундштук — додаткові залізні вудила з підйнятною розпінкою біля піднебіння.

27

Одне зі значень англійського слова "джоб" — "терпляча людина".

28

Мартингал — частина кінської упряжі, ремінь, що підтримує голову коня у потрібному положенні.

29

Татерсолз — лондонський аукціон чистокровних коней, названий на честь засновника Ричарда Татерсола.

30

Фунт аптекарський — одиниця ваги, що дорівнює 0,454 кг.

31

Пінта — одиниця об'єму, що дорівнює 0,568 л.

32

Долоня — міра довжини, що дорівнює 4 дюймам (і дюйм — 2,54 см); використовується, зокрема, для визначення зросту коней.

33

Лінійка — кінний екіпаж із боковими сидіннями.

34

Мостовий — той, хто збирає податок за проїзд через міст.

35

Тік — місце для молотби, очищення й просушування зерна.

36

Моціон — пішохідна прогулянка на повітрі для відпочинку, зміцнення організму, лікування тощо.

37

Каретня — приміщення для карет.

38

Козла — сидіння для погонича спереду брички, фаетона тощо.

39

Кеб — легкий однокінний екіпаж.

40

Бігунці — легкий чотириколісний екіпаж на два місця з відкритим верхом; прольотка.

41

Омнібус — багатомісний кінний екіпаж із платними місцями для пасажирів, який регулярно курсував встановленим маршрутом. Пасажирські місця часто були й на даху.

42

Дока — знавець своєї справи.

43

Жокей — професійний їздець на кінських спортивних перегонах.

44

Гудвуд — назва іподрому.

45

Робітний дім — притулок для бідноти.

46

Мировий суддя — нижчий посадовець судової системи.

47

Тарантас — чотириколісний візок на довгих розворах для далекої дороги.

48

Сіделка — частина упряжі для коней у вигляді подушки, що підкладається під черезсіделок.

49

Огир — жеребець

50

Кар'єр — пришвидшений клус, найшвидший біг коня.

51

Дрік — чагарникова степова рослина.

52

Четверня — четверо коней у запрягу; четвірка.

53

Цуг — коні, запряжені поодиноці або парами один за одним.

54

Ярд — одиниця довжини, що дорівнює 91,44 см.

55

Дике м'ясо — хворобливі нарости на місці пошкодженої шкіри.

56

Каустик — їдка пекуча рідина.

57

Стипль-чез — різновид кінних перегонів зі складними перешкодами.

58

Екстер'єр — зовнішній вигляд та будова тіла тварин.

59

Бат — курортне місто в Англії, що в графстві Сомерсет.

60

Стрілка — нижня частина копита.

61

Кокні — зневажлива назва лондонського простолюду.

62

Голоблі — дві жердини, прикріплені кінцями до передньої частини воза, в які запрягають коней.

63

Кабріолет — двоколісний однокінний екіпаж.

64

Пултен-стріт — назва бульвару.

65

Підборідник — ремінець у вуздечці під нижньою губою коня.

66

Прізвище Філчер походить від англійського слова, яке означає "украсти", "поцупити".

67

Вика — кормова рослина.

68

Райграс — кормова трава.

69

Фермер-джентльмен — дрібний поміщик, який займається сільським господарством у власному маєтку.

70

Велс — невеличке містечко на південь від Бата.

71

Англійське слово "смерк" означає "тупа, самовдоволена посмішка".

72

Лансдаун — назва одного з передмість у Баті.

73

Круп — задня частина тулуба коня.

74

Кримська війна — війна між Росією та Туреччиною упродовж 1853–1856 років, у якій воювала і Великобританія.

75

Пелерина — накидка, яку носять поверх одягу.

76

Стрільно — снаряд.

77

Чипсайд — вулиця і район у Лондоні.

78

Лондонський міст — міст через річку Темзу, а також назва залізничної станції.

79

Крона — англійська монета вартістю 5 шилінгів.

80

Танець святого Віта — хвороба, що проявляється у швидких мимовільних рухах, посмикуваннях кінцівок тощо.

81

Посторонок — міцний ремінь або мотузка, що з'єднує хомут із пристібним валком.

82

Нова Церква — одна із протестантських течій, яку заснував Емануель Сведенборг.

83

За кілька років по тому річна плата за перевізну ліцензію була суттєво зменшена, а відмінність між шести— й семиденними кебами ліквідована.

84

Соверен — англійська золота монета вартістю 1 фунт.

85

Для їзди по слизькій дорозі використовують підкови із шипами.

86

Клапамський пагорб — район у Лондоні.

87

За тогочасними англійськими законами, візники за межами стоянки мали постійно перебувати коло своїх кебів.

88

Ідеться про чотиримильну тарифну зону навколо Чаринг-Кросу, що була основою розрахунку вартості поїздки в екіпажі.

89

За тогочасними правилами пасажирських перевезень, кожне місце ззовні екіпажа коштувало 2 пенси.

90

Сен-Джонс-вуд — район Лондона.

91

Запалитися — захворіти на запал, хворобу свійських тварин, здебільшого коней, яка супроводжується задишкою.

92

Півмісяць — район у центрі Лондона, будівлі в якому стоять півмісяцем.

93

Бішопсгейт — залізнична станція у центрі Лондона.

94

Ріджентс-парк — один із головних королівських парків Лондона.

95

Боу-стріт — лондонська вулиця.

96

Шпиталь святого Томи — одна з найбільших лондонських лікарень.

97

Відомий вислів з Євангелія від Луки, глава 6, вірш 31.

98

Падінгтон — залізнична станція на північному заході Лондона.

99

Ідеться про монумент на згадку про Велику Лондонську пожежу 1666 р.

100

Биндюг — кінь для перевезення великих вантажів; ломовий кінь.

101

Биндюги — віз для великих вантажів.

102

Підчеревник — частина кінської упряжі, ремінець, що проходить під черевом коня від одної голоблі до другої.

103

Гінея — давня англійська монета вартістю 21 шилінг; слово походить від назви країни, де її вперше викарбувано.

104

Вест-Енд — західна частина Лондона, де зосереджені театри, розважальні заклади, фешенебельні магазини.

105

Англійський центнер дорівнює 50,8 кг.

106

Ладгейтський пагорб — один із трьох великих пагорбів у центрі Лондона.

107

Прізвище Сарогуд утворене із двох слів, перше з яких "саро" перекладають як "сумлінний, старанний", а друге "гуд" — "добрий, лагідний".